

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
НИІ «ФІНАНСОВА АКАДЕМІЯ»

Л. Б. Баранник

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ГРОМАДЯН

Навчальний посібник

Видання 2-ге, доповнене і перероблене

Дніпро
2017

УДК 369
ББК 65.272я7
Б 24

Затверджено
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України
(Лист № 1/11-7336 від 04.08.2010 р.)

Рецензенти:

А. Г. Бабенко – д.е.н., професор кафедри економіки та соціально-трудо­вих відносин Університету митної справи та фінансів;

Л. І. Катан – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету;

К. С. Жадько – д.е.н., професор, завідувач кафедри підприємництва та економіки підприємств Університету митної справи та фінансів;

В. В. Чернигіна – начальник Управління забезпечення державних соціальних гарантій Департаменту соціального захисту населення Дніпропетровської обласної державної адміністрації

Рекомендовано до друку вченою радою
Університету митної справи та фінансів
(Протокол № 16 від 26.06.2017 р.)

Баранник Л. Б.

Б 24 Соціальний захист громадян : навчальний посібник / Л. Б. Баранник. – Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. – 246 с.

ISBN 978-966-328-127-8

Навчальний посібник спрямований на реалізацію нової концепції економічного навчання в сучасних умовах, відповідає встановленим вимогам, зокрема змісту навчальної програми дисципліни. У посібнику розглянуто складники системи соціального захисту населення, як-от соціальна допомога і соціальне забезпечення громадян України, надано детальну інформацію щодо кожного виду соціального захисту.

Для студентів, аспірантів, викладачів економічних дисциплін і фахівців, які професійно займаються діяльністю у сфері державного управління та соціального захисту населення.

ISBN 978-966-328-127-8

© Л. Б. Баранник, 2010
© Л. Б. Баранник, 2017
© УМСФ, 2017

ЗМІСТ

Передмова	6
Умовні позначення	7
Розділ 1. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	8
1.1. Соціальний захист населення як складова соціальної політики	8
1.1.1. Сутність поняття «соціальний захист населення»	8
1.1.2. Еволюція систем соціального захисту населення у світі	19
1.1.3. Поняття, принципи і структурні особливості систем соціального захисту населення в різних країнах світу. Основні програми соціального захисту в країнах Європейського Союзу ...	21
1.1.4. Формування системи соціального захисту населення в Україні	22
1.2. Соціальна політика держави	29
1.2.1. Сутність соціальної політики, її правове та фінансове забезпечення	29
1.2.2. Моделі соціальної політики у світі	34
1.2.3. Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти. Поняття прожиткового мінімуму, межі малозабезпеченості, межі бідності	38
1.2.4. Індексація грошових доходів населення	50
<i>Питання для самоконтролю</i>	55
<i>Рекомендована література</i>	56
Розділ 2. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	58
2.1. Органи державної влади, їхня роль в організації соціального захисту населення	58
2.2. Міністерство соціальної політики: основні завдання, права, функції та напрями діяльності	60
2.3. Місцеві органи соціального захисту населення, їхнє призначення і завдання	66
2.4. Недержавні інститути: їхнє значення в наданні соціального захисту населенню	67
<i>Питання для самоконтролю</i>	70
<i>Рекомендована література</i>	70

Розділ 3. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ	71
3.1. Соціальна підтримка материнства і дитинства	71
3.1.1. Державна допомога сім'ям з дітьми	71
3.1.2. Соціальна підтримка жінок	73
3.1.3. Допомога сім'ям на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	78
3.1.4. Державна підтримка багатодітних сімей	79
<i>Питання для самоконтролю</i>	82
<i>Рекомендована література</i>	83
3.2. Соціальний захист дітей та молоді	84
3.2.1. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	84
3.2.2. Соціальна підтримка молоді	93
3.2.3. Зарубіжний досвід у розв'язанні проблеми сирітства	105
<i>Питання для самоконтролю</i>	107
<i>Рекомендована література</i>	107
Розділ 4. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ	110
4.1. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	110
4.2. Щомісячна грошова допомога особам, які проживають з інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу	120
4.3. Визначення середньомісячного сукупного доходу	124
4.4. Субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового палива	132
<i>Питання для самоконтролю</i>	140
<i>Рекомендована література</i>	141
Розділ 5. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОКРЕМИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	142
5.1. Соціальний захист непрацездатних громадян	142

5.1.1. Державна допомога інвалідам, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам	142
5.1.2. Соціальний захист ветеранів праці та громадян похилого віку	151
5.1.3. Соціальний захист ветеранів війни	158
5.1.4. Державні гарантії жертвам нацистських переслідувань та політичних репресій	169
<i>Питання для самоконтролю</i>	182
<i>Рекомендована література</i>	183
5.2. Соціальний захист деяких пільгових категорій громадян	185
5.2.1. Соціальні гарантії Героям праці і Героям Радянського Союзу, Героям України	185
5.2.2. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	190
<i>Питання для самоконтролю</i>	208
<i>Рекомендована література</i>	209
Розділ 6. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	210
6.1. Роль Міжнародної організації праці та інших міжнародних організацій у захисті соціальних прав людини	210
6.2. Розвиток національних систем соціального захисту населення у світі	212
6.3. Міжнародні соціальні стандарти	217
<i>Питання для самоконтролю</i>	219
<i>Рекомендована література</i>	220
Додатки	221
Предметний покажчик	239
Використана література	241

ПЕРЕДМОВА

Україна проголосила курс на створення соціально орієнтованої ринкової економіки. Як свідчить історичний досвід, ринкова економіка автоматично не забезпечує справедливого розв'язання соціальних проблем. В умовах ринку навіть фізично здорова й інтелектуально розвинута людина, яка прагне активно діяти, не завжди спроможна забезпечити собі і своїй родині належний життєвий добробут. Нівелювати недоліки ринкової економіки має надійна система соціального захисту населення. В нашій країні поки що немає такої ефективної системи соціального захисту, як у розвинених країнах світу. Вона щойно формується. Останніми роками в Україні прийнято чимало нових нормативно-правових актів з питань надання соціальної допомоги тим категоріям громадян, які її потребують.

Вивчення дисципліни «Соціальний захист громадян» дозволить скласти уявлення про те, якою має бути ефективно діюча система соціального захисту, зрозуміти суспільне значення соціального захисту населення, допоможе сформувати активну громадянську позицію.

Дисципліна «Соціальний захист громадян» належить до циклу дисциплін професійної підготовки. Знання, отримані під час вивчення дисциплін «Політична економія», «Макроекономіка», «Соціальне страхування», «Статистика» та деяких інших, допоможуть краще засвоїти навчальний матеріал. Вивчення курсу базується на законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, інших документах органів центральної та місцевої виконавчої влади, а також міжнародних документах.

Мета і завдання дисципліни – формування у студентів знань з теорії соціального захисту, стратегії держави щодо забезпечення населення відповідними видами соціальних послуг та соціальної допомоги, фінансового механізму соціального захисту, а також набуття практичних навичок розрахунку деяких видів соціальної допомоги громадянам, які за законом мають право на її отримання.

Навчальний посібник висвітлює основні питання програми навчальної дисципліни «Соціальний захист громадян», що розглядає переважно виконання таких складових соціального захисту населення, як соціальне забезпечення та соціальна допомога.

До кожної теми надано перелік тих літературних джерел, які необхідно опрацювати (законодавчі та нормативно-правові акти), а також допоміжної літератури, що може бути корисною у підготовці до занять. Навчальний посібник містить питання для самоконтролю, предметний покажчик, додатки.

Законодавчо-нормативна база використана станом на 01.05.2017 р.

Автор висловлює щире подяку рецензентам за рекомендації та побажання щодо покращання змісту навчального посібника.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

АР Крим – Автономна Республіка Крим;
АТО – антитерористична операція;
ВБ – Всесвітній банк;
ВВП – валовий внутрішній продукт;
ВВРУ – Відомості Верховної Ради України;
ВНП – валовий національний продукт;
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я;
ЄС – Європейський Союз;
КНЕУ – Київський національний економічний університет;
КНТЕУ – Київський національний торгово-економічний університет;
ЛКК – лікарсько-консультативна комісія;
МВС – Міністерство внутрішніх справ;
МЗП – мінімальна заробітна плата;
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України;
МОП – Міжнародна організація праці;
МСЕК – медико-соціальна експертна комісія;
НПФ – недержавний пенсійний фонд;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ПМ – прожитковий мінімум;
СЗН – соціальний захист населення;
СОТ – Світова організація торгівлі;
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція

Розділ 1. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

1.1. Соціальний захист населення як складова соціальної політики

План

- 1.1.1. Сутність поняття «соціальний захист населення».
- 1.1.2. Еволюція систем соціального захисту населення у світі.
- 1.1.3. Поняття, принципи і структурні особливості систем соціального захисту населення в різних країнах світу. Основні програми соціального захисту в країнах Європейського Союзу.
- 1.1.4. Формування системи соціального захисту населення в Україні.

1.1.1. Сутність поняття «соціальний захист населення»

Поняття «соціальний захист» в останні два десятиріччя стало одним із тих, що найчастіше вживаються в офіційних документах, наукових публікаціях та громадських дискусіях. У вітчизняній вищій школі для підготовки фахівців зі спеціальності «Фінанси і кредит», «**Соціальне забезпечення**» навіть запроваджена навчальна дисципліна «Соціальний захист громадян». Але перш ніж вивчати конкретну дисципліну, обговорювати й аналізувати будь-яку наукову проблему, необхідно розібратися в її сутності й змісті, теоретико-методологічних тонкощах і нюансах пов'язаних із нею категорій, явищ і процесів.

Дослідженню проблем соціального захисту населення як однієї з комплексних систем розвинутої ринкової економіки належить важливе місце у працях багатьох учених і практиків країн світу, в діяльності Міжнародної організації праці, Європейського Союзу, Ради Європи, міжнародних фінансових організацій.

Загальнотеоретичні основи формування й розвитку соціальної держави і системи соціального захисту населення закладено у дослідженнях класиків економічної науки – А. Сміта, Дж. Б'юкенена, Дж. Кейнса, Ф. Хайєка, М. Фрідмена. Проблема державного контролю за системою соціального захисту населення знайшла своє відображення у працях послідовників неокласичного напрямку А. Маршалла, А. Пігу. Модель соціального маневрування доходами населення й активного втручання держави у процеси регулювання соціального захисту розкрита в дослідженнях Дж. Кейнса. Окремі положення теорії добробуту представлені теорією економічної оптимальності В. Парето. Співвідношення соціальної справедливості та категорій рівності й свободи досліджувались М. Фрідменом і Дж. Роулзом. Становлення й розвиток соціального ринкового господарства, основою існування якого було положення про необхідність урівноваження урядом вимог економічної свободи, ефективності й зростання, з одного боку, і потреби в соціальній справедливості під час розподілу доходів, з

іншого, розглядали у своїх працях німецькі вчені А. Мюллер-Армак, В. Ойкен, Л. Ерхард.

Питання соціального захисту отримали ґрунтовну розробку в працях таких відомих економістів, як У. Беверідж, Г. Аарон, Г. Еспінг-Андерсен, А. Аткинсон, П. Пірсон, Дж. Стіглиц, В. Шмаль, М. Г. Шмідт та ін. Нині увага багатьох зарубіжних спеціалістів у сфері соціального захисту зосереджена на пошуку нових шляхів для досягнення оптимального співвідношення між економічними й соціальними складовими суспільного розвитку, що дозволили б запобігти конфліктам між пріоритетами економічного розвитку та принципами соціальної справедливості.

Категорія «захист» має універсальне значення. Відомі тлумачні видання пояснюють зміст цього слова як «заступництво», «охорона», «підтримка», «убезпечення», «запобігання», «попередження» та деякі інші. У радянському суспільствознавстві термін «захист» тривалий час використовувався як правова категорія і лише на початку ринкових перетворень увійшов в економічну літературу.

Власне термін «соціальний захист» зазнав певних змін. У ст. 46 Кримінального кодексу РРФСР 1924 р. він застосовувався поряд з терміном «покарання», до якого належать заходи, що закріплюють за вироком суду. У Кримінальному кодексі редакції 1928 р. йдеться про повну заміну терміна «покарання» поняттям «заходи соціального захисту». У подальшому застосовується тільки словосполучення «заходи соціального захисту», а терміна «покарання» немає. Таке ж визначення надано й у Великій Радянській Енциклопедії 1954 р. видання: «заходи соціального захисту – державний примус, що застосовується до осіб, визнаних винними у скоєнні злочинів».

Пізніше у радянській літературі з'явилися погляди на зміст терміна «соціальний захист», що докорінно відрізняються від наведеного вище. У словнику з наукового комунізму вперше з'являється поняття «соціальна захищеність людини».

В економічних тлумачних виданнях термін «соціальний захист» з'явився наприкінці 1990-х – на початку 2000 р. і використовувався для позначення сукупності заходів держави, спрямованих на соціальний захист і підтримку населення чи окремих верств населення. До того часу використовувався термін «соціальне забезпечення».

Визначення, що дають учені поняттю «соціальне забезпечення», досить різноманітні. Однак основне значення і мету соціального забезпечення вони вбачають у реалізації права особи на гідне існування через забезпечення мінімального рівня життя. Один зі «стовпів» теорії СЗН – професор Оксфордського університету, державний і політичний діяч У. Беверідж – у своїй доповіді (1942 р.) визначив соціальне забезпечення саме як «забезпечення мінімального доходу у випадках безробіття, хвороби, аварій, звільнення через старість, запобігання збиткам від утримання інших людей, а також розв'язання проблеми особливих витрат, що виникають у разі народження, смерті, шлюбу».

Після Другої світової війни внаслідок поширення соціалістичних ідей та впровадження доктрини соціальної держави в розвинутих країнах поняття «соціальне забезпечення» набуло сенсу компоненти соціальної політики. У довоєнний період поняття «соціальний захист населення» отримало офіційне закріплення спочатку в законі про соціальний захист, що був прийнятий у рамках політики нового курсу Президента США Ф. Д. Рузвельта в 1935 р., а пізніше, в 1940-х рр., у документах МОП.

За визначенням МОП, соціальний захист населення – це «захист, який суспільство забезпечує своїм членам через набір суспільних заходів від економічних і соціальних лих, які обумовлені припиненням або суттєвим зниженням заробітків у результаті хвороби, пологів, виробничих нещасних випадків, безробіття, інвалідності, старості чи смерті; забезпечення медичної допомоги; забезпечення субсидій сім'ям з дітьми».

Визначення МОП у подальшому відобразилось у документах Європейського Союзу: в Європейському кодексі соціального забезпечення (1968 р.); Хартії основних соціальних прав трудящих, Зеленої (1992 р.) і Білої (1994 р.) книгах про європейську соціальну політику, а також в інших документах.

Термін «соціальне забезпечення» вживається у міжнародних документах, прийнятих у другій половині ХХ ст.: Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. (ст. 9), тощо.

Цей термін застосовується і в українському законодавстві, зокрема у Концепції соціального забезпечення населення України та деяких інших документах. Проте у ст. 46 Конституції України вживається термін «соціальний захист». Зі змісту цієї статті випливає, що поняття «соціальний захист» ширше і включає в себе поняття «соціальне забезпечення».

В Україні поняття «соціальний захист» набуло широкого вжитку в інформаційному просторі на етапі переходу до ринкової економіки. Нині поняття «соціальний захист», «соціальна допомога» тощо міцно увійшли в законодавство й науковий лексикон.

Держава надає захист через соціальні гарантії, встановлені в законодавчому порядку, та економічний механізм їх реалізації; а іншими суб'єктами СЗН – через соціальні виплати, встановлені законодавчо та/або за власною ініціативою. Захист має компенсаційний та упереджувальний характер. Тому сучасний термін «соціальний захист» більш вдалий, ніж термін «соціальне забезпечення» й підходить для позначення сукупності тих заходів держави та інших суспільних інститутів, що спрямовані на подолання чи упередження бідності населення.

У вітчизняній економічній науці нещодавно став формуватися напрям, для якого характерно комплексне вивчення питань організації, фінансування, управління системою соціального захисту населення в українських умовах. Це відображено у працях таких провідних спеціалістів у цій галузі, як В. Я. Бідак, Н. П. Борецька, Л. Я. Гончарук, М. І. Казнова, Л. М. Клівіденко, Е. М. Лібанова, В. М. Пастушенко, Г. А. Пікалова, О. Г. Скомарохова, Л. І. Слюсар, Т. О. Стеценко, Т. Б. Токарський та ін.

У ст. 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Закріплення в Конституції України права громадян на соціальний захист відповідає положенням міжнародно-правових актів: Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права; а також Конвенції про права дитини.

У сучасній вітчизняній науковій літературі можна натрапити на різні тлумачення поняття «соціальний захист населення». На початку становлення України як незалежної держави більшість науковців розглядала його як сукупність різних видів допомоги і пільг найбільш уразливим категоріям населення (пенсіонерам, інвалідам, багатодітним сім'ям), що характеризує систему соціального захисту лише кількісно, але не відображає її істинного призначення. Ряд авторів розглядають соціальний захист як важливу складову соціальної політики. У чинному українському законодавстві поняття «соціальний захист» означає елемент соціальної політики держави, спрямований на забезпечення прав і гарантій громадян щодо підтримки їхнього життя на нормальному рівні для життєдіяльності людини.

Н. М. Внукова і Н. В. Кузьмінчук стверджують, що соціальний захист – це державна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, з метою забезпечення відповідного життєвого рівня.

Соціальний захист розглядається також як комплекс правових, економічних та соціальних гарантій, що забезпечують кожному працівникові на безпечну працю, економічний захист і підтримку працівників та їхніх сімей у разі тимчасової втрати працездатності, медичну, соціальну і професійну реабілітацію. Так, відомий український учений Н. П. Борецька розглядає соціальний захист як систему соціальних та економічних прав і гарантій, що закріплюються державою і реалізуються її соціальною політикою на основі рівня, достатнього для відтворення й розвитку особистості на всіх етапах життєдіяльності людини.

З огляду на ризиковий характер життєдіяльності людини в умовах ринкової економіки В. Рудик визначає соціальний захист як систему заходів економічного, організаційного та правового характеру, що реалізується державою щодо громадян, які у зв'язку з настанням соціального ризику потребують матеріального забезпечення (допомоги).

Кожне з наведених визначень соціального захисту населення має право на існування, оскільки не заперечує загальні цільові орієнтири соціальної політики держави щодо підтримки добробуту громадян.

Співвідношення поняття «соціальний захист населення» з іншими поняттями цієї галузі знань

Систему соціального захисту населення слід розуміти як сукупність інститутів і заходів, спрямованих на захист уразливих соціальних груп від соціальних ризиків. Розглянемо поняття «соціальні ризики».

За визначенням МОП, ***соціальний ризик*** – це втрата доходу, що спричиняє необхідність матеріальної підтримки громадян для задоволення мінімальних потреб незалежно від їхніх індивідуальних можливостей. Майже так розуміють сутність соціального ризику у правовому полі України. Він визначається як обставини, що спричиняють погіршення матеріального становища громадян. Щоправда, з огляду на адекватність актуарних розрахунків у ринковій ситуації, ця дефініція потребує уточнення насамперед з погляду розширеного трактування процесу відшкодування матеріальних втрат.

Для розкриття економічного змісту соціального ризику важливо мати на увазі, що ситуація страхового випадку виникає внаслідок втрати заробітку (доходу) у разі захворювання, нещасного випадку, настання старості тощо, а також у результаті необхідності нести додаткові витрати, пов'язані з тривалим лікуванням та оплатою соціальних послуг.

Ураховуючи масштабність суспільного виробництва й масове залучення до нього працездатного населення, соціальні ризики мають підлягати кількісному оцінюванню і прогнозу як із позиції ймовірності настання (кількість хворих, інвалідів, загиблих, пенсіонерів тощо), так і з позиції їх вартісних параметрів (тривалість захворювання, середній вік настання інвалідності, встановлений законом вік виходу на пенсію тощо).

Ризики можна згрупувати у три великі групи:

- 1) втрата доходу;
- 2) необхідність додаткових витрат;
- 3) втрата соціального статусу – соціальна дезінтеграція.

Ризики втрати доходу і відповідної втрати соціального статусу можуть бути розподілені на дві групи:

– випадки, коли індивід може (за допомогою чи без спеціальних процедур) повернутися на своє попереднє місце роботи чи змінити сферу діяльності;

– випадки, коли це неможливо (похилий вік, постійна непрацездатність тощо).

До ризиків, що породжують необхідність нести додаткові витрати, можна зарахувати витрати у зв'язку з народженням дитини, на медичне обслуговування, пов'язані з доглядом за дитиною чи хворим, похованням тощо.

Таким чином, соціальні ризики – це фактори порушення нормального матеріального становища людей у разі ушкодження здоров'я, втрати працездатності чи відсутності попиту на працю, що супроводжуються

настанням для зайнятого населення матеріальної незабезпеченості через втрату заробітку, необхідність додаткових витрат на лікування, а для сімей – втрат джерела доходу у разі втрати годувальника.

У науковій літературі поняття «соціальний захист» існує поряд із поняттям «соціальна безпека». Але якщо докладніше проаналізувати співвідношення їх змісту, то стає очевидним, що «соціальний захист» – це процес, спрямований на досягнення соціальної безпеки. Поняттю «соціальна безпека» за змістом краще відповідає термін «соціальна захищеність». Соціальна безпека і соціальна захищеність – це стан, який характеризує результативність та ефективність діяльності щодо їх забезпечення. За низького рівня соціальної захищеності виникає соціальна небезпека функціонування й розвитку особи, суспільства та його окремих соціальних груп.

Поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» інколи отожднюють. Для зарубіжних науковців ці терміни мають такий зміст: соціальний захист – це ефективний засіб, який дає можливість установити необхідний рівень солідарності між особами, котрі отримали дохід від своєї праці, та особами, які не мають такої можливості через вік, стан здоров'я чи неможливість знайти роботу. Термін «соціальне забезпечення» офіційно закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Так, у ст. 9 зазначено, що «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визначають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування».

Соціальне забезпечення характеризується розширенням сфери діяльності та складу соціально захищених груп, збільшенням кількості та підвищенням рівня соціальних послуг. На певних етапах, наприклад у період глибокої економічної кризи, коли відбувається падіння виробництва і ВВП, погіршуються умови життя людей, соціальне забезпечення набуває форми соціального захисту населення, тобто максимально можливого задоволення потреб в умовах обмежених можливостей держави.

Незважаючи на певні протиріччя або термінологічні відмінності у вживанні того чи іншого поняття в різних країнах, соціальний захист населення здебільшого інтерпретують як систему заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, що гарантується та реалізується державою для досягнення гідного життя людини, тобто її матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного етапу розвитку суспільства.

Функції соціального захисту населення:

- 1) пом'якшення (попередження) дії соціальних ризиків;
- 2) досягнення соціальної справедливості через перерозподіл національного продукту;
- 3) зменшення або подолання бідності серед членів суспільства.

Соціальний захист громадян має функціонувати як цілісна система направленої дії суб'єктів, котрі займаються виробленням правових норм та соціально-економічних заходів, на об'єкти, що потребують захищеності.

Структура системи соціального захисту населення

Багато вітчизняних науковців виділяють такі складові системи соціального захисту населення:

- соціальне страхування;
- соціальне забезпечення;
- соціальні допомоги.

Соціальний захист як фінансовий засіб протидії соціальним ризикам здійснюється за рахунок внесків застрахованих осіб та/або роботодавців, коштів державного бюджету чи організацій, власних коштів громадян, пожертвувань, тому вважаємо, що функціональними формами системи СЗН є страхування, соціальне забезпечення та самофінансування (або самозахист) (рис. 1.1).

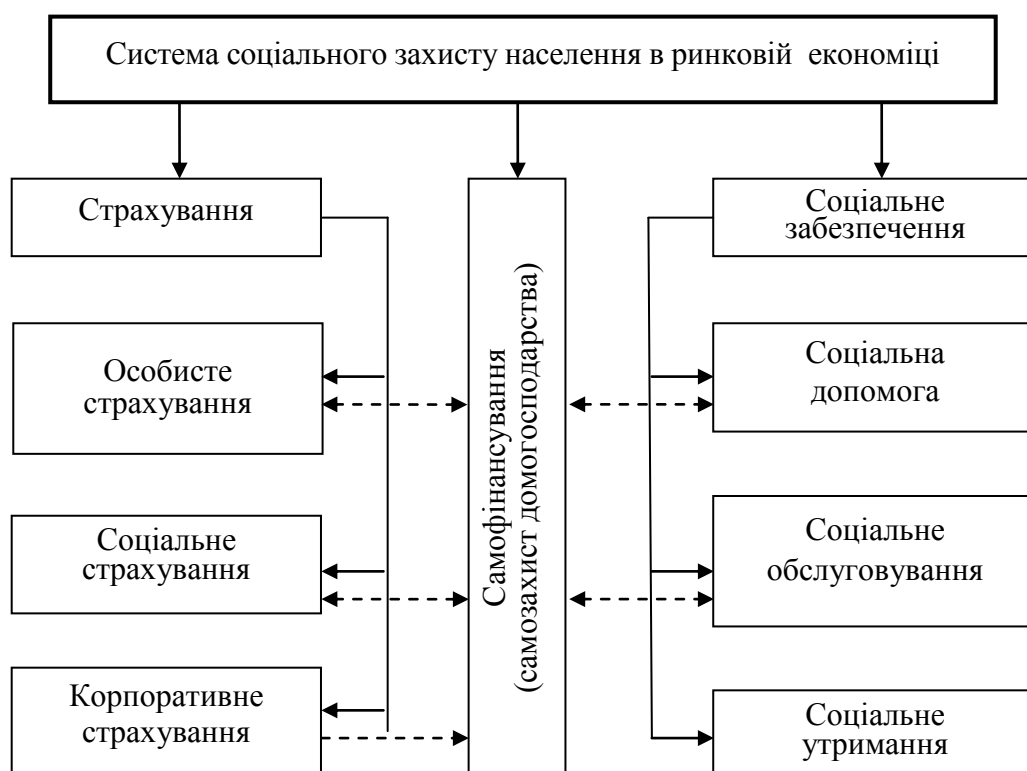

Рис. 1.1. Структура системи соціального захисту населення в ринковій економіці за функціональними формами

В Україні існують два типи системи СЗН – *державна і недержавна*.

Структура державної системи соціального захисту населення України за організаційно-правовими формами представлена в додатку 1.

Недержавна система представлена недержавним пенсійним страхуванням, наданням соціальних послуг громадськими організаціями, корпоративним страхуванням, благодійницькою діяльністю.

За кількісними параметрами й з огляду на джерела формування ресурсів і комбінації способів фінансового забезпечення соціального захисту, можна виділити такі його форми: *бюджетні, страхові, колективно-солідарні*.

Складові частини фінансового механізму системи соціального захисту населення представлено в додатку 2.

Визначальною формою в умовах ринкової економіки є обов'язкове соціальне страхування. Воно застосовується для економічно активного (працюючого) населення, яке може сплачувати страхові внески.

Непрацездатні громадяни (діти-сироти, інваліди, самотні літні люди, що не мають достатніх засобів для нормальної життєдіяльності тощо) перебувають на утриманні суспільства – на соціальному забезпеченні. Під останнім слід розуміти форми регулярного матеріального забезпечення (включаючи соціальні послуги), що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, із спеціально створених для цього фондів. Це і є соціальне забезпечення у вузькому розумінні цього поняття.

Соціальна допомога – це надання соціальних благ та послуг соціально вразливим групам населення на основі визначення їхніх потреб. Державна соціальна допомога здійснюється в грошовій та в натуральній формах (у формі шкільних сніданків та обідів, медичного обслуговування на дому, житлових допомог тощо). Соціальна допомога відрізняється від соціального страхування. Для надання виплат по соціальному страхуванню єдиною умовою є те, щоб людина була застрахована, тобто сплачувала страхові внески. Цим вона набуває права на отримання пенсії, допомоги по безробіттю, по тимчасовій непрацездатності тощо. Це право здебільшого здобувається протягом трудової діяльності. Виплати по соціальному страхуванню надаються незалежно від матеріального стану людини. Соціальна допомога надається лише тим, хто опинився в нужді, бідності за певними критеріями, на розсуд органів, які її надають. Соціальна допомога охоплює окремі види забезпечення, які практично неможливо здійснити на принципах соціального страхування, надається найменш захищеним і найбільш нужденним категоріям населення зазвичай індивідуально.

Соціальна допомога здебільшого фінансується з бюджету та добровільних пожертвувань і сплачується людям, які перебувають у нужді, як на основі перевірки їхнього доходу та засобів існування, так і за іншими критеріями без перевірки доходу. Трапляється, що одні прошарки населення користуються програмами допомоги, а інші виключені зі сфери її дії. Розмір допомоги, яку отримують найнужденніші групи населення, може бути меншим, ніж допомога не таким нужденним.

Завдання соціальної допомоги – полегшити матеріальний добробут людей, які опинились у скрутному становищі, незалежно від їхньої трудової діяльності.

Соціальна допомога є адресною. Її адресність полягає в більш ефективному використанні коштів для допомоги нужденним. У безадресних субсидіях (наприклад, встановлення плати за комунальні послуги, за проїзд у транспорті, ціни на певні товари, ліки нижче собівартості) на бідних припадає лише частина коштів. Більше користі з таких субсидій мають заможніші, оскільки більше споживають. В адресній же програмі більша частина

коштів витрачається на бідних. Отже, адресуючи допомогу, можна або збільшити її розмір на кожного отримувача, або зменшити загальну вартість програми допомоги.

Згідно із класифікацією Міжнародного бюро праці, соціальній допомозі притаманні такі ознаки:

- фінансування та виплати забезпечуються державним і місцевими бюджетами;
- допомога надається певним категоріям громадян відповідно до законодавства;
- під час оцінювання нужденності враховуються доходи та розміри особистого майна, однак заощадження невеликих розмірів зазвичай не беруться до уваги;
- мета виплати допомоги – доведення рівня доходу особи до суспільно визначеного мінімуму з урахуванням певних факторів (кількість членів сім'ї, які знаходяться на утриманні, інші виплати тощо). Розмір допомоги не пов'язаний з попередніми доходами чи життєвим рівнем;
- розмір допомоги, на відміну від виплат по соціальному страхуванню, визначається суб'єктивно з огляду на ступінь нужденності, а також наявних ресурсів цієї людини.

Суб'єкти і об'єкти соціального захисту. Суб'єктами соціального захисту є державні структури, органи місцевого самоврядування, громадські організації, фонди соціального страхування, профспілки, союзи й асоціації підприємців, благодійні фонди, громадяни, церква.

Об'єктом соціального захисту може бути як все населення, так і певний громадянин або групи населення (військовослужбовці, працівники освіти, культури тощо); або соціально вразливі верстви населення (багатодітні сім'ї, пенсіонери, інваліди, діти, учнівська молодь, маргіналізовані верстви населення (бездомні, жебраки, наркомани тощо) та інші малозабезпечені категорії громадян.

Залежно від об'єктів, що потребують соціального захисту, використовуються різні його форми. В Україні соціальний захист уразливих верств населення здійснюється у формах:

- пенсій за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника, за вислугу років, за особливі заслуги перед Україною, соціальних пенсій;
- державної допомоги (допомоги сім'ям із дітьми, державної допомоги малозабезпеченим у вигляді житлово-комунальних субсидій, допомоги на поховання тощо);
- соціального обслуговування непрацевдатних (стаціонарного обслуговування у будинках-інтернатах, обслуговування на дому тощо);
- пільг ветеранам війни, дітям війни, ветеранам праці, інвалідам тощо.

На основі аналізу наявних форм соціального захисту український науковець Л. М. Клівіденко пропонує таку їх систематизацію і класифікацію за певними критеріями (рис. 1.2).

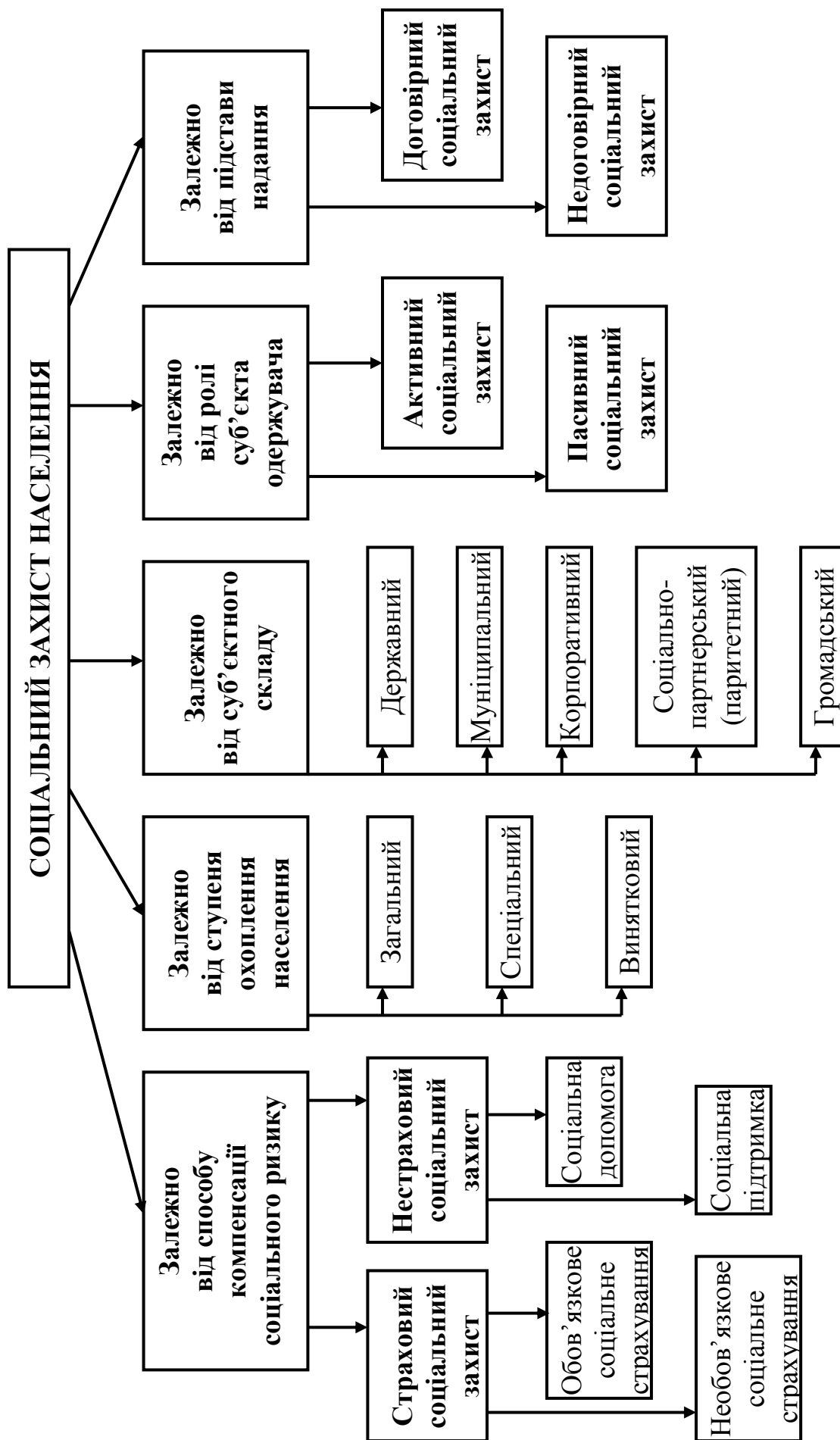

Рис. 1.2. Класифікація різновидів соціального захисту населення

Із метою диференційованого підходу до вибору форм і методів соціального захисту здійснюється класифікація верств населення на основі критеріїв малозабезпеченості, обмеженої працездатності, соціального неблагополуччя (екологічного, територіального, етнонаціонального, належності до числа жертв соціальних і національних конфліктів).

Соціально вразливими верствами населення вважаються індивіди або соціальні групи, що мають найбільшу ймовірність зазнати зниження доходу або взагалі його втрату через дію соціальних ризиків. У практиці, що склалася, соціально вразливими вважаються сім'ї з низьким грошовим доходом на члена сім'ї. Переважно це сім'ї, що втратили годувальника, одинокі матері, багатодітні сім'ї, інваліди, пенсіонери, котрі отримують недостатньо допомоги, студенти, безробітні, особи, які постраждали від стихійного лиха, політичних і соціальних конфліктів, незаконного переслідування. В низці випадків до соціально вразливих верств відносять дітей. Ці групи населення малозабезпечені (критерій малозабезпеченості розглянуто в розділі 1.2) і потребують соціальної підтримки з боку суспільства.

Строго кажучи, під час розподілу певних груп людей до категорій соціально вразливих слід було б враховувати не тільки їхні грошові доходи, але й грошові заощадження, накопичене багатство, так званий майновий ценз. Однак, оскільки отримати достовірні відомості про майновий стан людини складно, доводиться використовувати як критерій її офіційні грошові доходи.

Для визначення адресатів соціальної допомоги існують такі основні способи.

1. **Перевірка засобів існування** – спосіб визначення відповідності критеріям надання допомоги тим, хто по неї звертається. Допомога виплачується лише особам, чий рівень добробуту, сформований за всіма можливими доходами, нижчий за визначену межу. Перевірки можуть проводитись формально (документально) або ж шляхом реальної вибіркової перевірки матеріальних і економічних засобів існування силами соціальних служб за місцем проживання. Щоправда, цей спосіб вимагає значних адміністративних витрат.

2. **Категоріальний спосіб** ґрунтується на врахуванні потреб певних соціально-демографічних груп або категорій населення, які найбільше потребують допомоги (люди похилого віку, багатодітні сім'ї, одинокі матері, інваліди та інші). У країнах із досить стратифікованим суспільством допомога може надаватися за географічним чи регіональним принципом. Цей спосіб простіший і дешевший, ніж попередній, проте також має певні недоліки.

3. **Спосіб самовизначення**, який передбачає, що особа сама вирішує, чи скористатись їй допомогою. За таким принципом функціонують магазини з продажу товарів за соціальними цінами чи надання певних послуг (перукарських, відпочинкових тощо) малозабезпеченим верствам населення. Часто цей спосіб поєднується із переліченими способами відбору населення для надання йому адресної допомоги.

Отже, система соціального захисту населення в Україні включає:

- пенсії;
- допомогу по безробіттю;
- систему короткотермінових грошових допомог у разі хвороби, народження дитини та деяких інших випадках;
- універсальні системи:
 - програму допомоги сім'ям із дітьми;
 - державні програми дотацій і житлових субсидій;
 - допомогу на поховання;
 - державну систему охорони здоров'я;
 - державну систему освіти;
- соціальний захист осіб, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС;
- систему соціальної допомоги:
 - цільові допомоги (грошові, натуральні, безготівкові (пільги з оплати));
 - соціальне забезпечення в системі інтернатних установ і територіальних центрів.

1.1.2. Еволюція систем соціального захисту населення у світі

Становлення соціального захисту як системи заходів, як феномена загальнолюдського цивілізаційного розвитку – тривалий історичний процес. Виокремлюємо кілька етапів у процесі становлення соціального захисту як системи.

Перший етап – до другої половини XVIII ст. Для нього характерні стихійні неорганізовані прояви тих чи інших форм взаємодопомоги (каси взаємодопомоги, допомога на поховання, благодійні заходи церкви). Ролі держави тут немає.

Перехід від аграрної економіки до індустріальної зумовив зростання технічних винаходів й організаційних інновацій. Результатом промислової революції стало широке використання машинного виробництва, яке не тільки підвищило небезпеку нещасних випадків, але й посилило ризик дострокового припинення працездатності. Індустріалізація привела до різкого зростання кількості найманих працівників, єдиним джерелом доходів яких була заробітна плата. Втрата заробітку через каліцтво, хворобу чи смерть зазвичай повністю позбавляли робітника і його сім'ю засобів до існування. Це спричинило появу нових елементів захисту в робітничому середовищі.

Другий етап почався із середини XVIII ст. В Англії, Німеччині і Франції стали з'являтися перші товариства взаємного страхування, основною метою яких було забезпечення мінімальних страхових виплат їхнім учасникам у разі хвороби, каліцтва чи смерті застрахованого. Організації товариств взаємного страхування сприяли і профспілки, через які здійснювалися матеріальні виплати у періоди безробіття, інвалідності та хвороби.

Незважаючи на те, що практика профспілкового страхування робітників із часом змінилась на систему обов'язкового соціального страхування, в деяких країнах (Данія, Швеція) профспілки й нині керують добровільним страхуванням від безробіття.

Третій етап почався в середині XIX ст. Перші спроби розв'язання певних соціальних проблем на державному рівні стосувалися тільки деяких груп населення. Так, уперше 1844 р. у Бельгії впроваджено обов'язкове страхування у разі хвороби, інвалідності й старості для моряків; 1854 р. в Пруссії й Австрії – обов'язкове страхування для шахтарів; у Франції з 1852 р. здійснювалися державні субвенції касам взаємодопомоги, однак через обмеженість засобів цей досвід не отримав розвитку. Як засвідчують історичні факти, держава тоді не мала змоги повністю взяти на себе видатки із соціального забезпечення ані на рівні державного бюджету, ані на рівні організації обов'язкового соціального страхування. Однак зміни, що намітилися в суспільній свідомості за широкого поширення соціал-демократичних поглядів, поступово привели до формування в кінці XIX ст. систем обов'язкового соціального страхування. Вперше обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків у разі хвороби й непрацездатності для робітників і службовців запроваджено в Німеччині: 1883 р. – у разі хвороби, 1884 р. – від нещасних випадків на виробництві, 1889 р. – по старості та інвалідності. Пізніше (в 1887 і 1888 рр.) державні закони про страхування від нещасних випадків на виробництві й у разі хвороби було прийнято в Австрії. Протягом останніх десятиліть XIX ст. більшість європейських країн прийняли власні соціальні законодавства, які або обґрунтовували обов'язковість державного соціального страхування, або передбачали бюджетні дотації добровільного страхування. До початку Першої світової війни у багатьох європейських країнах запроваджувалися системи обов'язкового страхування у разі хвороби, інвалідності, нещасних випадків на виробництві і старості.

Більшість систем соціального страхування виникла протягом 30 років – у період між 1885 і 1915 рр. Виключенням є страхування по безробіттю, яке остаточно склалося після Першої світової війни. Історично першим було запроваджено страхування від нещасних випадків, потім страхування у разі хвороби, пенсійне і вже значно пізніше страхування по безробіттю. Таку послідовність можна пояснити двома причинами. Перша – різний ступінь складності організації страхових систем. Друга – відповідність цих систем принципам ліберальної економіки. Економічні ліберальні традиції змінювались не тільки з появою обов'язкового соціального страхування, але й через те, що держава взяла на себе відповідальність за управління і фінансування програм, що до тих пір існували на піклуванні місцевих і громадських організацій. Забезпечення у старості й у разі хвороби означало більш значну трансформацію ліберальної економіки, оскільки було пов'язано з переносом ризиків (основних джерел бідності), що охоплювалися цими програмами, із індивідуальної у сферу колективної відповідальності.

1.1.3. Поняття, принципи і структурні особливості систем соціального захисту населення в різних країнах світу. Основні програми соціального захисту в країнах Європейського Союзу

Завдання більшості систем соціального захисту полягає у підтриманні стабільності доходів людей, наданні рівноправного доступу до медичної допомоги та необхідних соціальних послуг. Як організована система вона існує у багатьох країнах світу. В економічно розвинутих державах соціальний захист є важливою частиною національної економіки, витрати на яку нині становлять більше чверті ВВП. Найбільш розвинуті системи соціального захисту мають країни ЄС. Саме в них з'явилися і розвинулися перші соціальні програми. Як показує досвід цих країн, існування продуманої системи соціального захисту, що охоплює всіх громадян, не тільки приводить до покращання їхнього добробуту, розширює і зміцнює трудові ресурси країни, але й сприяє економічному зростанню і стабілізації політичної та соціальної ситуації в країні. Тим самим соціальний захист позитивно впливає на суспільство, сприяє соціальній злагоді і забезпеченню загального почуття соціальної захищеності серед його членів.

Майже всі національні системи розвинутих країн включають такі складники:

- 1) медичне страхування;
- 2) страхування по старості і смерті (страхування вдів, сиріт);
- 3) страхування від нещасних випадків на виробництві;
- 4) страхування по безробіттю;
- 5) страхування по інвалідності.

У зарубіжній літературі такі системи позначаються також як системи соціального страхування. Однак це не зовсім так, оскільки не всі частини цих систем ґрунтуються на принципі страхування.

До системи соціального захисту населення разом із наведеними вище елементами належать також мінімальне соціальне забезпечення і соціальні трансферти в рамках житлової, освітньої і сімейної політики.

На відміну від існуючих раніше форм колективної взаємодопомоги, системи соціального страхування, що виникли наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., мають низку якісних особливостей. По-перше, вони базуються на законодавчому регулюванні держави. По-друге, надають соціальні послуги у формі компенсації доходу у разі настання соціальних ризиків: нещасного випадку на виробництві, хвороби, інвалідності, смерті годувальника і безробіття. По-третє, сфера їх застосування не обмежується певними спеціальностями чи групами найманих працівників, а широта охоплення працівників соціальними послугами пов'язана лише із обсягами їхнього доходу. Отже, на відміну від ранніх форм соціального захисту, нові системи страхування охоплювали більшу кількість працівників. По-четверте, ці системи обов'язкові, тобто з одного боку, потреба соціального страхування для працівників, а з іншого – покладає на державу певні зобов'язання (законо-

давчі й адміністративні) щодо соціального страхування. По-п'яте, у фінансуванні систем соціального страхування бере участь і найманий працівник, і роботодавець, і держава. Нарешті, важливою особливістю систем соціального страхування є те, що соціальне забезпечення розглядається тепер як право громадян на отримання соціальних послуг і не пов'язане (як це було раніше у випадку програм соціального піклування) з його соціально-політичною дискримінацією.

Таким чином, інституціоналізація систем соціального страхування означала повний оберт щодо принципів соціальної підтримки. Якщо раніше соціальне піклування розглядалось як засіб підтримання громадського порядку, то тепер соціальне страхування стало пов'язане із розумінням потреби компенсувати втрати доходу як передумови індивідуального, а отже, і суспільного добробуту. Тож ключовою ідеєю державного соціального страхування був розподіл відповідальності щодо страхування соціальних ризиків між роботодавцями, найманими працівниками та державою. Соціальне страхування найманих працівників підкреслювало принцип індивідуальної відповідальності за власний добробут, але, на відміну від особистого страхування, ще й забезпечувало солідарне зрівняння. Участь же роботодавців і держави, крім того, акцентувала ідею соціальної солідарності.

Національні системи соціального захисту сформувались із урахуванням специфіки економічного, соціального і культурного розвитку країн. Однак, не дивлячись на розбіжності у шляхах розвитку і особливостях організації, а також методах фінансування, всі системи соціального захисту функціонують на єдиних принципах. Їх можна згрупувати у дві групи. До першої групи можна зарахувати загальні принципи, що визначають фундаментальні ознаки систем соціального захисту населення:

- принцип страхування;
- принцип забезпечення;
- принцип допомоги;
- принцип солідарності.

До другої групи відносимо організаційних принципів соціального захисту:

- поєднання добровільного й обов'язкового різновидів соціального страхування;
- конкурентний порядок організації страхових закладів;
- поєднання різних організаційно-правових форм систем соціального захисту населення.

1.1.4. Формування системи соціального захисту населення в Україні

Система соціального захисту населення, що існувала в СРСР, більшою мірою проявляла ознаки соціального забезпечення. Це призводило до сильного навантаження державного бюджету і, як наслідок, слабкої захищеності громадян від соціальних ризиків.

В умовах трансформації економіки України, що почалась у 90-х рр. минулого століття переходом від планової економіки з командно-адміністративним характером її регулювання до ринкової економіки, від державної форми власності до приватної, розвитку конкуренції та підприємництва, виникла гостра проблема соціального захисту населення. Створення ринкової економіки супроводжувалося стрімким розширенням суспільства за матеріальним і соціальним статусами. Перед державою постала проблема забезпечення і підтримки малозабезпечених прошарків населення.

Стратегія реформування системи соціального захисту в Україні вперше була сформульована в Концепції соціального забезпечення України, схваленій Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. Із прийняттям 1996 р. Конституції Україна набула статусу соціальної держави. Відповідно до ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття із незалежних від них обставин, а також у старості й інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними громадянами.

В Україні з 1991 р. утворилась правова база соціального страхування, основу якої закладено в Законі України 1991 р. «Про пенсійне забезпечення». 1993 р. – затверджено концепцію соціального забезпечення, 1998 р. – прийнято Закон України «Про введення в Україні обов'язкового державного соціального страхування» та «Основ законодавства України по обов'язковому державному соціальному страхуванню».

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», що набрав чинності з 01 січня 1993 р., установив гарантований державою рівень матеріальної підтримки шляхом надання державної допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів, віку і стану здоров'я дітей. Зважаючи на положення Конституції України, Верховна Рада України прийняла Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02 березня 2000 р. № 1533-III, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18 січня 2001 р. № 2240-III, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV.

2000 р. було прийнято Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», в якому зазначено, що основні державні соціальні гарантії встановлюються з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. Процес створення системи соціального захисту населення триває. Вдосконалюється законодавчо-нормативна база, вивчається зарубіжний досвід із цього приводу. Але для нинішнього періоду розвитку України характерне відставання рівня соціального забезпечення громадян від нормативів і стандартів законодавчо-правового регулювання повсякденних потреб суспільства.

Неефективне здійснення ринкових перетворень обумовлює появу таких негативних явищ, як глибока економічна та соціальна нерівність, масова малозабезпеченість, обмеження доступу населення до культури і спорту, охорони здоров'я, збільшення кількості соціальних ризиків.

Процеси ринкової трансформації економіки останнім часом не супроводжувались відчутними позитивними структурними зрушеннями, подоланням нагромаджених за останні роки відтворювальних деформацій в економічній і соціальній сферах. Основним проявом недосконалості нинішньої системи соціального захисту населення є низький рівень тих соціальних гарантій, за допомогою яких держава намагається захистити різні категорії своїх громадян від впливу соціальних та інших різновидів ризиків.

Тож не дивно, що завдання ефективного розвитку галузей економіки та соціальної сфери не завжди узгоджуються з проблемами адаптації населення до швидких змін у житті, забезпечення гарантій найбільш уразливим верствам населення (пенсіонерам, інвалідам, багатодітним сім'ям, дітям та ін.).

Нині соціальний захист людини, сім'ї, певних верств і всього населення є однією з найсерйозніших проблем нашого суспільства. Існує нагальна потреба розв'язання широкого кола економічних і соціальних проблем: покращання матеріального становища населення, особливо малозабезпечених громадян (сімей), вразливих соціальних груп, повноцінна соціальна допомога під час хвороби, нещасних випадків і безробіття. У скрутній соціально-економічній ситуації треба протистояти та переборювати не тільки власне негативні чинники цього впливу на людину, але й запобігати соціально-економічним наслідкам здійснюваних перетворень.

Досвід країн із трансформаційними економіками засвідчує, що під час системної перебудови країна може потрапити у стан затяжної економічної кризи. Це зазвичай спричиняє:

- падіння рівня життя більшості населення в результаті інфляційних процесів;
- виникнення безробіття у великих масштабах;
- розвиток надмірної експлуатації найманої праці;
- девальвацію наявної системи моральних принципів і стимулів до праці тощо.

Перебудова економічних відносин в Україні супроводжувалась розривом старих господарських зв'язків, спадом виробництва, зміною форм

власності та соціальних орієнтирів, що, своєю чергою, призвело до значного погіршення добробуту більшості населення, зменшення його платоспроможності, розшарування суспільства за рівнем доходів, виникнення масштабного безробіття. Виховане за інших ідеологічних цінностей українське переважно виявилось неспроможним адаптуватися до складних умов ринку. По суті, постала проблема виживання людини в умовах надзвичайно високих рівнів дії соціальних ризиків.

В Україні на першому етапі трансформаційної перебудови насправді не було чітких пріоритетів соціального захисту найбільш уразливих верств населення, а тягар соціальних і економічних проблем прийшовся саме на малозабезпечену частину суспільства.

За даними Світового банку, рівень розвитку України з урахуванням економічного потенціалу на початок розбудови ринкових відносин оцінювався як заможний. Україна входила до групи країн (Нідерланди, Австрія, Італія), в яких середній рівень доходу був 7–13 тис. дол. на рік. У 1990 р. в колишньому СРСР, в тому числі в Україні, у структурі доходів сім'ї робітника заробітна плата становила 80,2 %, надходження із суспільних фондів споживання (пенсії, стипендії, допомоги) – 7,4 %, дохід із особистого підсобного господарства – 3,12 %, з інших джерел – 9,3 %. У колгоспних сім'ях частка надходжень від громадського господарства становила 60 %, від підсобного господарства – понад 25 %. Отже, розв'язати проблему захисту малозабезпечених верств населення було посилено.

В Україні триває розбудова ринкової економіки. І хоча цей процес триває важко й суперечливо, основні досягнення соціальної політики за роки незалежності – зростання реальних доходів населення і скорочення масштабів абсолютної бідності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Динаміка доходів населення впродовж 2007–2015 рр.*

Доходи	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Дохід всього, млн грн	29 186	39 367	42 422	52 924	61 435	70 429	78 285	80 438	98 819
Найвищий дохід на одну особу, грн	8780,8	11 754,4	12 404,2	16 275,2	19 135,0	22 224,4	25 571,8	24 242,0	31 542,6
Реальний найвищий дохід (у % до попереднього року)	111,6	104,0	90,4	118,1	107,7	113,9	115,4	83,8	85,7

*Джерело: Доходи населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.od.ukrstat.gov.ua/stat_info/doxod/doxod2.htm

Реальні доходи населення – узагальнюючий показник рівня життя населення, що відображає кількість матеріальних, соціальних, духовних благ і послуг, які можна придбати на грошові доходи (заробітну плату, соціальні виплати держави, відсотки від вкладів, дивідендів тощо), натуральне споживання продукції індивідуального господарства та її часткової реалізації з урахуванням зміни роздрібних цін, за винятком різних видів відррахувань.

В аналітичних цілях часто використовують дані не тільки про доходи, а й витрати та заощадження населення (додаток 3).

В огляді Світового банку за 2015 р. рівень бідності в Україні становить 5,8 дол. США (5 дол. США на день у ПКС 2005 р.). У дослідженні «Бідність в Україні. Поновлений звіт» зазначається, що зниження рівня бідності в Україні – найстрімкіше серед країн із перехідною економікою. Цей показник 2004 р. знизився до 14 % населення країни (2001 р. – 32 %), а в 2005 р. – 8 %. Серед основних факторів такої динаміки експерти Світового банку називають підвищення реальної зарплати в 2004–2005 рр. на 24 % і 20 % відповідно, а також соціальних виплат, зокрема, допомоги під час народження дитини. Найбільша кількість бідних людей проживає в сільській місцевості (11,3 % від населення). У центральних і північних регіонах країни цей показник становить 10 %, у північних і західних – по 9 %, у східних – 6,6 %, в Києві – 1,4 %. Моніторинг проводився з урахуванням цін 2003 р.: тоді рівень бідності був близько 151 грн на одну особу в місяць. При цьому найнижчий рівень життя було зафіксовано в багатодітних сім'ях (36,5 %). Водночас невеликий відсоток бідності серед пенсіонерів експерти Світового банку пов'язують із частим підвищенням пенсійних виплат. Найбіднішими в Україні є діти, безробітні, домогосподарки та студенти.

Складно говорити про реальні досягнення української держави у сфері боротьби з бідністю в Україні, але дана проблема досі актуальна.

Запровадження засад соціально орієнтованої економіки вимагає від держави розв'язання комплексу проблем соціального захисту населення України крізь призму нових реалій економічного і громадського життя.

Система соціального забезпечення, що була створена за радянських часів, не відповідає нинішнім соціально-економічним умовам. Особливості сучасного соціально-економічного стану України не дають змоги автоматично перенести певні заходи у сфері соціального захисту населення, які ефективно функціонують у розвинених країнах Західної Європи та Америки. Отже, Україна має будувати власну систему з урахуванням стану сучасного українського суспільства і тенденцій розвитку в країні та світі.

Механізм соціального захисту населення має формуватися в загальному комплексі вживаних заходів щодо переходу до ринкових відносин як сукупність законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, які надає суспільство кожному своєму членові та котрі забезпечують дотримання важливих соціальних прав громадян.

Досвід зарубіжних країн засвідчує, що на перших етапах трансформації економіки дієвого соціального захисту потребують насамперед най-

уразливіші в соціальному плані верстви населення. Щодо працездатного населення, то в умовах переходу до ринку воно має власними зусиллями забезпечити свій добробут і соціальну захищеність. Фінансування соціального захисту населення в нашій країні переважно здійснюється з державного бюджету, його структуру наведено в додатку 4, інші інститути поки що задіяні слабо. Динаміка видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення протягом 2000–2014 рр. показана в табл. 1.2.

Україна не зможе інтегрувати у європейський економічний простір, не забезпечивши для власного населення загальноприйняті норми соціального захисту та добробуту. Система соціального захисту населення країни має відповідати передусім провідним принципам соціального захисту, будуватися на державних соціальних стандартах (нормативах), спрямованих на забезпечення гідного рівня (якості) життя на основі зменшення ступеня соціальних ризиків, їхнього постійного моніторингу й оцінювання соціального потенціалу суспільства для практичного втілення системи соціальних, економічних, законодавчих прав і гарантій, що забезпечуються й контролюються соціальною державою, певними її інститутами та громадськими організаціями.

**Динаміка видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення
протягом 2000–2014 рр., %**

Рік	Частка видатків на соціальний захист у ВВП			Частка видатків на соціальний захист у загальній структурі видатків		
	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцеві Бюджети
2000	3,5	2,2	1,3	12,4	11,9	13,5
2001	4,1	2,0	2,1	15,0	12,4	18,9
2002	5,6	3,2	2,4	20,9	20,5	21,7
2003	4,8	2,5	2,3	17,1	15,4	19,5
2004	5,6	3,6	2,0	19,0	19,3	18,5
2005	9,1	7,2	1,9	28,2	35,2	16,1
2006	7,6	5,6	2,0	23,7	29,4	15,4
2007	6,8	4,1	2,7	21,4	22,5	20,0
2008	7,8	5,4	2,4	23,8	27,4	18,3
2009	8,6	5,6	3,0	25,4	28,3	21,4
2010	9,7	6,4	3,3	27,6	30,7	23,2
2011	8,0	4,9	3,1	25,1	26,5	23,3
2012	8,9	5,3	3,6	25,4	27,4	22,6
2013	9,97	6,07	3,90	28,7	21,9	25,7
2014	8,81	5,14	3,67	26,4	18,7	25,5

* Джерело: складено автором за «Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік» / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-І) впровадження», USAID. – К., 2014. – 80 с.; Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2015. – 77 с.; Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2014 рік [Електронний ресурс] / відп. за випуск О. І. Тесленко – К. : Рахункова палата, 2015.– С. 20, 21. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16745880/Bulet_vukon_DBU_2014.pdf

1.2. Соціальна політика держави

План

- 1.2.1. Сутність соціальної політики, її правове та фінансове забезпечення.
- 1.2.2. Моделі соціальної політики у світі.
- 1.2.3. Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти. Поняття прожиткового мінімуму, межі малозабезпеченості, межі бідності.
- 1.2.4. Індксація грошових доходів населення.

1.2.1. Сутність соціальної політики, її правове та фінансове забезпечення

Соціальна політика – це механізм реалізації соціальної функції держави. Функції держави – основні напрями її діяльності, обумовлені головними суспільними цілями й завданнями на конкретному історичному етапі розвитку суспільства.

Закріплення соціального принципу державного ладу в законодавстві багатьох країн означає, що держава має служити суспільству, а не навпаки. Наприклад, в італійській Конституції 1947 р. зафіксовано таке положення: «Завдання Республіки – усувати перешкоди економічного й соціального характеру, які, обмежуючи свободу і рівність громадян, заважають усебічному розвитку людської особистості та реальній ефективній участі всіх трудящих у політичній, економічній і соціальній організації країни».

Конституцією України нашу державу проголошено соціальною державою. Закріплення в Конституції України соціального принципу державного устрою підтверджує той факт, що соціальна функція проголошена пріоритетною. Слід зазначити, що зміст соціальної функції на різних етапах розвитку суспільства й держави набуває певних змін. Він залежить від багатьох чинників, передусім від типу політичного режиму, ідеології тощо. Загалом зміст соціальної функції засвідчує, що і як робить держава у соціальній сфері. Так, наприклад, якщо соціальна політика сучасної демократичної держави з високим економічним рівнем розвитку спрямована на підтримку суспільного добробуту, створення умов для його досягнення, то держава, що здійснює перехід від однієї парадигми суспільного розвитку до іншого, актуально вважає іншу мету – ліквідацію або пом'якшення негативних соціальних наслідків, спричинених гострим протиріччям між потребою проведення жорсткої економічної політики й соціальною незахищеністю населення. Зважаючи на це, особливого значення набуває соціальна політика, спрямована на перерозподіл доходів із метою зниження соціальної напруженості в суспільстві.

Вивчення соціальної політики як специфічної функції держави почалося із розробкою засад соціальної держави. Так, наприкінці XIX ст. група німецьких учених заснувала «Гурток соціальної політики», метою якого стало вивчення політики й економіки в контексті соціології.

Поняття «соціальна політика» запровадив у науковий обіг видатний французький теоретик утопічного соціалізму Шарль Фур'є. Саме завдяки йому на порядок денний було винесено питання про обов'язок держави надавати своїм громадянам певні соціальні гарантії. Для цього держава мала монополізувати торгівлю, емісію грошей і збір податків. На думку Ш. Фур'є, саме завдяки державній монополії могла бути реалізована соціальна політика. Водночас німцям ми зобов'язані тим, що їхня держава першою почала займатися соціальною сферою життєдіяльності суспільства, піклуватися про робітників та їхні сім'ї. Саме в Німеччині вперше було введено систему соціального забезпечення, не тільки контрольовану державою, але й керовану нею.

У подальшому поняття «соціальна політика» розглядалось у контексті уявлень про соціальну державу. На думку канадського вченого Теренса М. Ганслі, нині не існує чіткого академічного визначення соціальної політики. Це неоднозначне поняття пов'язане із заходами уряду, спрямованими на підвищення добробуту населення. З огляду на те, що зміст соціальної політики може включати як тактику, так і програми соціального захисту, межі цього поняття важко окреслити.

Соціальна політика держави – комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень тощо. Соціальна політика держави ґрунтується на певних принципах (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Принципи соціальної політики

У визначенні принципів соціальної політики автори не одностайні. Багато науковців пропонують як принципи соціальної політики принцип соціальної справедливості, субсидіарності, соціального партнерства, соціальної відповідальності та соціальної солідарності.

Стратегічні цілі сучасної соціальної політики держави:

- гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, житло;
- переорієнтація соціальної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій, що надаються сім'ї;
- досягнення помітного покращання матеріального добробуту і умов життя людей;
- забезпечення соціальної підтримки вразливих верств населення;
- забезпечення повної зайнятості населення, піднесення якості й конкурентоспроможності робочої сили;
- вплив на демографічну ситуацію в напрямі зростання народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, створення умов для підвищення тривалості життя;
- значне поліпшення стану соціальної інфраструктури.

Залежно від стратегічних цілей, визначимо основні об'єкти соціальної політики, тобто ті ділянки соціальної сфери, які регулює держава через спеціальні державні органи (рис. 1.4).

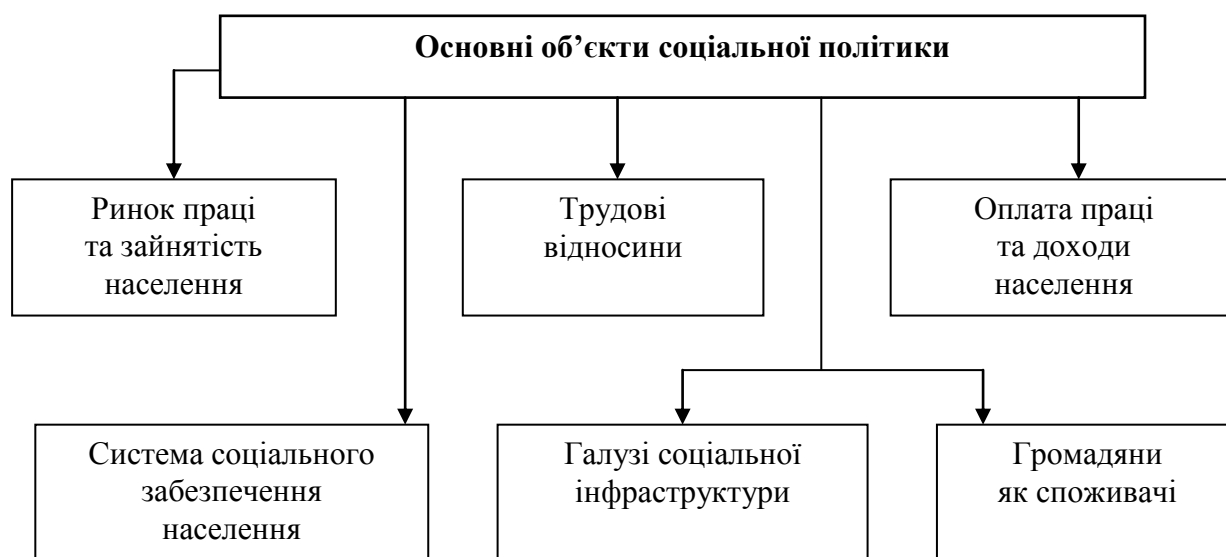

Рис. 1.4. Об'єкти соціальної політики

Основні завдання соціальної політики класифікуємо залежно від постановки їх виконання у часі та принципу її здійснення на довгострокові та короткострокові (рис. 1.5).

Основні напрями соціальної політики плануються залежно від ситуації у соціальній сфері, яка характеризується комплексом показників: ступінь розшарування населення за майновою ознакою; рівень безробіття, включа-

ючи приховане; частку осіб, які перебувають за межею бідності; співвідношення між розміром гарантованих державою мінімальних доходів (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, розмір державної допомоги тощо) та середньою заробітною платою; співвідношення між середньою заробітною платою та вартістю споживчого кошика чи прожиткового мінімуму; індексу людського розвитку тощо.

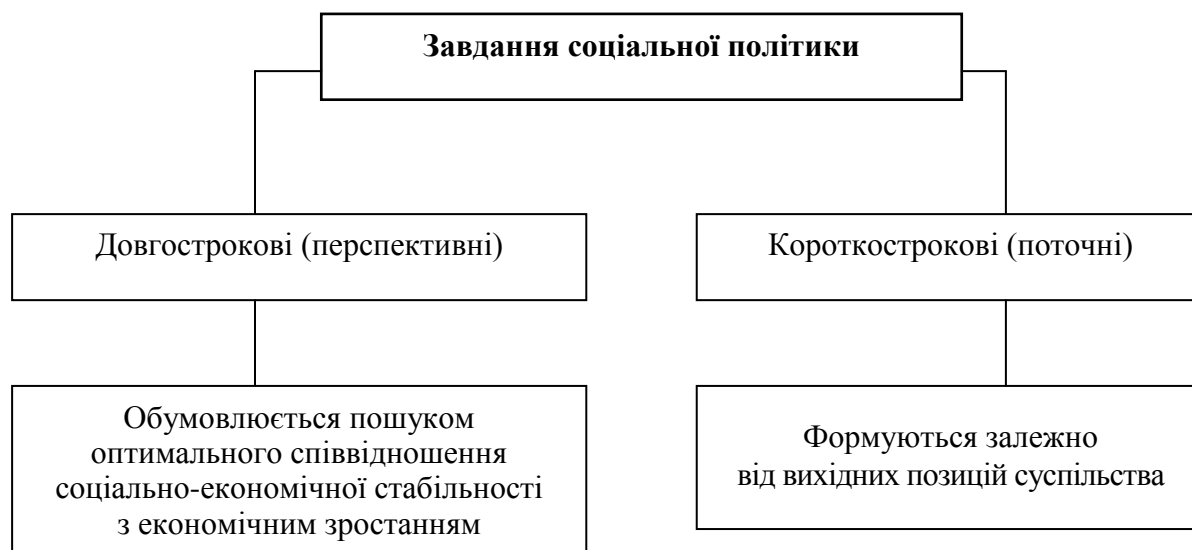

Рис. 1.5. Завдання соціальної політики

Нині соціальна політика держави передбачає такі напрями діяльності:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (у тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);
- розв'язання проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл і перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального господарства тощо);
- захист навколишнього середовища та ін.

Сучасна соціальна політика будується за таким принципом: держава доповнює та корегує ринкові механізми перерозподілу ВВП, орієнтуючись при цьому на гарантоване задоволення лише мінімальних базових потреб і надання соціальної допомоги найбільш уразливим верствам населення.

Основна мета соціальної політики в Україні на наявному етапі – припинення спаду рівня життя населення та зменшення тягара кризи для найменш захищених верств населення.

Способом реалізації соціальної політики є система соціального захисту і соціальних гарантій. У 2015 р. витрати на СЗН у структурі витрат за

функціональною класифікацією становили 15,62 %, в 2016 р. – 23,09 % від бюджетних витрат.

Соціальний захист населення – невід’ємний складник політики держави. Це той чинник, від ефективності якого залежить прогрес будь-якого суспільства. З’ясування сутності соціального захисту, його місця в політиці держави набуває особливої актуальності у складних умовах сьогодення, адже рівень бідності в нашій країні досить високий. Причиною різкого збідніння населення України у 90-ті роки є значні прорахунки в політиці перерозподілу ресурсів під час історичних змін у країні на шляху до ринкової економіки.

Правове та фінансове забезпечення соціальної політики

Правове забезпечення соціальної політики відбувається через прийняття відповідних законодавчих і нормативних актів. Соціальний захист громадян реалізується через юридичні норми.

За характером диспозиції юридичних норм, що встановлюють і регулюють соціальний захист громадян, їх можна поділити на:

- уповноважуючі (дозвільні) норми – вказують на права щодо соціального захисту, на можливу поведінку суб’єктів соціального захисту;
- зобов’язуючі – вказують на необхідну з погляду держави поведінку;
- заборонні – вказують на неприпустиму, недозволену поведінку.

За функціями у правовому регулюванні соціальний захист громадян поділяємо на матеріальний (називає, позначає права, законні інтереси, обов’язки або заборони), процесуальний (встановлює порядок, процедуру, «регламент» забезпечення та відновлення прав і обов’язків, встановлених у матеріальних нормах). Матеріальні норми різняться залежно від того, чи це соціальний захист працівників, тобто громадян, які в змозі самі себе забезпечувати, або ж соціальний захист непрацездатних громадян, таких, що потребують допомоги від суспільства.

Залежно від диференціації правового регулювання праці соціальний захист трудових прав поділяється на загальний і спеціальний (додатковий). Загальному соціальному захисту підлягають всі працівники, спеціальному (додатковому) – особи залежно від суб’єктивних ознак. Під останнім слід розуміти особливості регулювання праці неповнолітніх і жінок, певних категорій працівників, наприклад, тих, хто працює в шкідливих умовах.

Фінансові джерела провадження соціальної політики

Для системи соціального захисту населення важливе питання про способи та джерела фінансування. Необхідне фінансування можливо отримати двома основними способами: 1) за рахунок загальних податкових надходжень; 2) через спеціальні внески на соціальне страхування.

Фінансові джерела для розв’язання соціальних проблем: державний бюджет; місцеві бюджети; фонди соціального страхування та інші цільові фонди, кошти підприємств і організацій, недержавні пенсійні фонди; кошти благодійних фондів та меценатів; кошти міжнародних фінансових і благодійних організацій.

Державний бюджет не може бути єдиним джерелом соціального захисту. Держава має забезпечувати за рахунок бюджетних коштів лише мінімально гарантований, але достатній рівень медичного, культурного, побутового і соціального обслуговування населення, насамперед – найменш соціально захищених громадян. Пошук нових джерел, методів, форм фінансування соціального захисту населення – питання першочергової уваги для України, що потребують свого вирішення. Досвід країн, які пройшли (або проходять) аналогічний нашому шлях розвитку (Польща, Угорщина, Чехія та деякі інші), засвідчує те, що держава, яка не в змозі належним чином фінансувати соціальну сферу, має рішуче реформувати соціальну політику шляхом:

- роздержавлення соціальної сфери та максимальне звільнення держави від функцій безпосереднього надання громадянам соціальних послуг із перекладанням цих обов'язків на комерційні структури;

- формування ринку соціальних послуг із реальною конкуренцією їх надавачів, унаслідок чого підвищується якість і знижуються витрати на виробництво цих послуг;

- упровадження комплексної системи соціального замовлення.

Необхідно визнати, що за наявних умов створення ефективної системи соціального захисту населення – це не лише завдання соціальної політики. Поява нових суб'єктів господарювання висуває на порядок денний їхню причетність і відповідальність за участь у розв'язанні соціальних проблем. Корисне також вивчення досвіду зарубіжних країн, які демонструють багато нових методів здійснення соціального захисту населення.

1.2.2. Моделі соціальної політики у світі

Процес оформлення соціальної політики як специфічного різновиду діяльності держави та інших суспільних інститутів тривав паралельно із розгалуженням системи прав, свобод і гарантій громадян.

Модель соціальної політики в умовах певної країни чи регіону формується під впливом історичних чинників, особливостей економічного та соціокультурного розвитку. Вона завжди має конкретні правові підвалини, визначені Основним Законом країни і закріплені відповідними законодавчими актами.

Чітко розмежувати існуючі наразі моделі соціальної політики досить складно. Комісія Європейського Союзу визначає дві основні моделі соціальної політики.

1. **Модель Бісмарка**, яка встановлює чіткий зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю професійної діяльності працівника. Соціальні права набувають форми страхових внесків. Цей соціальний захист не залежить від державного бюджету.

2. **Модель Беверіджа** ґрунтується на тому, що будь-яка людина має право на мінімальну захищеність у разі хвороби, старості тощо. Такі системи соціального захисту фінансуються через податки з державного бюджету.

У низці наукових видань виокремлено не дві, а чотири моделі соціальної політики:

- соціал-демократичну;
- консервативну;
- ліберальну;
- католицьку.

Широке визнання отримала класифікація вченого Г. Еспінг-Андерсена, яка дає уявлення про найпомітніші відмінності у підходах до соціального захисту, що існують у світі. Він виокремив три основні моделі соціальних держав: соціал-демократична, консервативна (корпоративна) та ліберальна.

Соціал-демократична модель притаманна переважно соціальній політиці скандинавських країн. Основним принципом її є визнання того, що право на соціальне забезпечення мають усі громадяни. У цій моделі держава бере на себе значну частину відповідальності за соціальний захист населення. Це стало можливим завдяки системі оподаткування, що дає змогу перерозподіляти національні кошти, спрямовуючи значну частку національного доходу (32 % ВВП) на соціальні потреби. Рівень оподаткування у скандинавських країнах – найвищий серед розвинених країн, він дорівнює 49,3 % ВВП.

Значення держави не обмежується наданням людині мінімально необхідних життєвих благ, вона також сприяє задоволенню її потреб в отриманні освіти, кваліфікації та оплачуваної роботи. Крім того, соціал-демократичній моделі притаманні тісна співпраця урядових структур із роботодавцями та об'єднаннями працівників, а також сформовані протягом десятиліть традиції соціального партнерства. Нині частка працівників, які беруть участь у профспілковому русі, становить у Швеції 81 %, у Фінляндії – понад 70 %.

Важливим напрямом діяльності держави у межах означеної моделі соціальної політики є забезпечення високого рівня зайнятості, в тому числі й ініційованої державою, що зміцнює фіскальні джерела фінансування соціально спрямованих заходів держави. Нині рівень безробіття у скандинавських країнах становить 4 %.

Управління системою соціального захисту в скандинавських країнах децентралізоване. Частина податків залишається в місцевих бюджетах, інша – перераховується до державного бюджету і спрямовується на утримання закладів освіти, охорони здоров'я, силових структур (поліції, армії).

Отже, ця модель соціальної політики ґрунтується на принципі розподільчої справедливості, дотримання якого дає змогу стверджувати про наявність у скандинавських країнах відносно рівних життєвих умов для всіх громадян.

Модель (нео)консервативна властива багатьом розвиненим європейським країнам (Австрія, Італія, Франція), однак здебільшого вона реалізується в моделі соціального захисту Німеччини.

Центральний принцип моделі – страхування під державним наглядом. Її ознаки:

- залежність розмірів страхових внесків від попереднього заробітку, а не від страхового ризику;

- розподіл витрат на внески між працівниками та працедавцями;
- публічно-правова форма організації страхування.

Німеччина була першою країною, де утворилася нормативна база соціального страхування. Це відбулося під час правління канцлера О. Бісмарка, коли набули чинності три «соціальні» закони: «Про страхування на випадок хвороби (осіб промислової праці)», «Про страхування від нещасних випадків на виробництві», «Про інвалідність та страхування по старості». Фінансування відповідних виплат відбувалося за рахунок страхових внесків застрахованих і роботодавців, а також дотацій держави.

На відміну від попередньої, ця модель передбачає значно нижчий рівень фіскального перерозподілу національного доходу (рівень оподаткування в Німеччині становить 39,6 % ВВП, соціальні витрати – 25,8 % ВВП). Це призводить до значного розриву в рівні соціальної захищеності, з одного боку, працівників, а з іншого – тих, хто не працює чи зайнятий непостійно. Остання категорія може розраховувати на громадську допомогу й отримання соціальної допомоги з альтернативних державним джерел – фондів благодійних організацій.

Право на адресну соціальну допомогу мають сім'ї з доходами на рівні межі бідності (близько 20 % від середньої заробітної плати) або нижчими за неї. До категорії тих, хто має право на допомогу, практично не потрапляють малооплачувані працівники. Зазвичай державні соціальні виплати отримують безробітні, люди, які не зайняті на постійній роботі, особи з недостатнім страховим стажем, вдови, одинокі матері, бездомні.

Ліберальна модель притаманна таким країнам, як Великобританія, США, Канада, Австралія. Формування її відбувалось під впливом ліберальної трудової етики. Основні умови функціонування даної моделі: мінімальна участь держави у ринкових відносинах й обмежене застосування заходів державного регулювання, що не виходить за рамки макроекономічної політики. У ВВП державному сектору економіки належить лише невелика частка. Соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинутих систем страхування, за мінімального втручання держави, яка регулює певні гарантії. Розміри страхових виплат переважно невеликі. Незначні й трансфертні платежі. Матеріальна допомога має адресну направленість і надається лише на підставі перевірки потреби.

Ця модель найбільш послідовно реалізована у США. Вона відрізняється від консервативної двома ознаками: по-перше, передбачає соціальне забезпечення залишкового типу, тобто люди мають бути здатні існувати і без соціального забезпечення. По-друге, на сучасному етапі уряд несе обмежену відповідальність за соціальне забезпечення всіх громадян.

Модель розвинутої ліберальної демократії наділяє державу функцією стимулятора індивідуальної активності громадян, що передбачає їх заохочення до пошуку роботи, прояву підприємницької ініціативи. Держава – основний гарант дотримання громадянських прав людини, вона поділяє функцію охорони соціальних прав із громадськими організаціями та власне

особою. Можливо, унаслідок цього порівняно високою у США є частка населення, яке перебуває за межею бідності – 12,8 %.

Система соціального захисту США має такі його форми:

– соціальне страхування, за яким внески здійснюють як працівники, так і роботодавці;

– державна соціальна допомога, що надається із бюджетів різних рівнів – від федерального до місцевих.

Слід зазначити, що у США навіть серед постійно працюючих наявні категорії працівників, які наражаються на ризик соціального виключення через неохопленість системою соціального страхування. Близько 35 млн працівників не мають медичної страховки. Найнижче місце серед розвинених індустриальних країн посідають США за кількістю працівників, які охоплені профспілковим рухом (лише 15 % найманих працівників – члени профспілок). США й досі не застосовують більшості міжнародних стандартів праці, розроблених, зокрема, МОП: із понад 180 конвенцій МОП тут ратифіковано лише трохи більше десяти, тоді як у країнах Західної Європи – у середньому по 60–70 конвенцій. Низькою є участь працівників в управлінні підприємствами.

На відміну від багатьох інших розвинених країн, у США не існує загальнодержавних соціальних програм, які передбачали б здійснення сімейних виплат чи виплат на випадок хвороби. Водночас у країні діють державні програми з медичного страхування та надання безоплатної медичної допомоги.

Означена модель вирізняється достатньо високим рівнем зайнятості (частка безробітних у США сягає всього 4 %) і водночас не дуже високим рівнем перерозподілу національного доходу за рахунок фіскальної політики, хоча й він викликає нарікання з боку платників податків. Соціальні видатки у країнах із ліберальною моделлю здебільшого не перевищують 20 % ВВП. За оцінками дослідників, США можна назвати державою, де масштаб соціальної допомоги обмежується потребою уникнення гострих соціальних конфліктів і досягнення суспільної стабільності.

Вищезгадана католицька модель ґрунтується на ідеї допоміжності, яка означає, що найближча інстанція завжди має намагатися розв'язати можливі соціальні проблеми:

індивід → родина → місцева громада (включаючи церкву та інші громадські структури) → система страхування → держава.

Можна стверджувати, що соціал-демократична модель – покращений варіант ліберальної моделі, а католицька – погіршений консервативної.

Зазначимо, що свого часу в СРСР та в ряді інших соціалістичних країн було сформовано патерналістську модель соціального захисту з переважним фінансуванням із державного бюджету. Соціальна політика держави була спрямована на задоволення потреб людини через відносно низький рівень цін, а проблема прожиткового мінімуму, гарантованого мінімального доходу не була у центрі уваги держави. Вважалось, що бідність і безробіття притаманні виключно капіталізму. Хоча слід зауважити, що працевлаштування було важливою частиною радянської соціальної політики. Основними ви-

тратами держави на соціальні потреби були видатки на освіту, охорону здоров'я, пенсії за віком, будівництво житла.

У сучасній Україні продовжують діяти певні принципи організації системи соціального захисту населення й соціальні гарантії, які набули чинності за часів Радянського Союзу (зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, зайнятості тощо). Водночас формування ринкових відносин, поява об'єднань громадян, громадських, благодійних організацій наближує чинну в Україні модель регулювання соціальних проблем до західних зразків. Соціальні гарантії населенню націлені не стільки на повне піклування про всіх громадян незалежно від їхнього матеріального становища, скільки на забезпечення мінімуму, необхідного для того, щоб малозабезпечені верстви отримали доступ до соціальних послуг та інших життєвих благ. Означені аргументи дають змогу характеризувати чинну в Україні модель соціальної політики як таку, що має ознаки соціал-демократичного та водночас ліберального варіантів.

Зазначимо, що для всіх сучасних моделей соціальної політики властиві поступові зміни у напрямі до спільної моделі держави добробуту, що означає посилення тенденції до дуалізації системи соціального захисту: надання соціальних прав зайнятому населенню на страхових принципах і незайнятому – переважно локальними інституціями – за рахунок місцевого бюджету та приватного благодійництва.

Крім того, основні тенденції та ознаки наявної соціальної політики:

– зміщення акцентів від державної благодійності до переорієнтації трудоактивного населення на використання власних сил і можливостей, підвищення мотивації до праці;

– сприйняття ринкових принципів надання послуг (упровадження платних послуг);

– децентралізація надання послуг;

– програми боротьби з бідністю;

– готовність до старіння населення;

– перехід від стаціонарного до надомного обслуговування.

1.2.3. Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти. Поняття прожиткового мінімуму, межі малозабезпеченості, межі бідності

Процес формування системи соціальних стандартів, гарантій і нормативів почався в державі із прийняттям Закону України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.) та Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), де визначено основні поняття.

Державні соціальні стандарти – це встановлені законами й іншими нормативно-правовими актами соціальні норми та нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій.

Соціальні норми та нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, а також забез-

печення освітніми, медичними, житлово-комунальними та соціальнокультурними послугами (рис. 1.6).

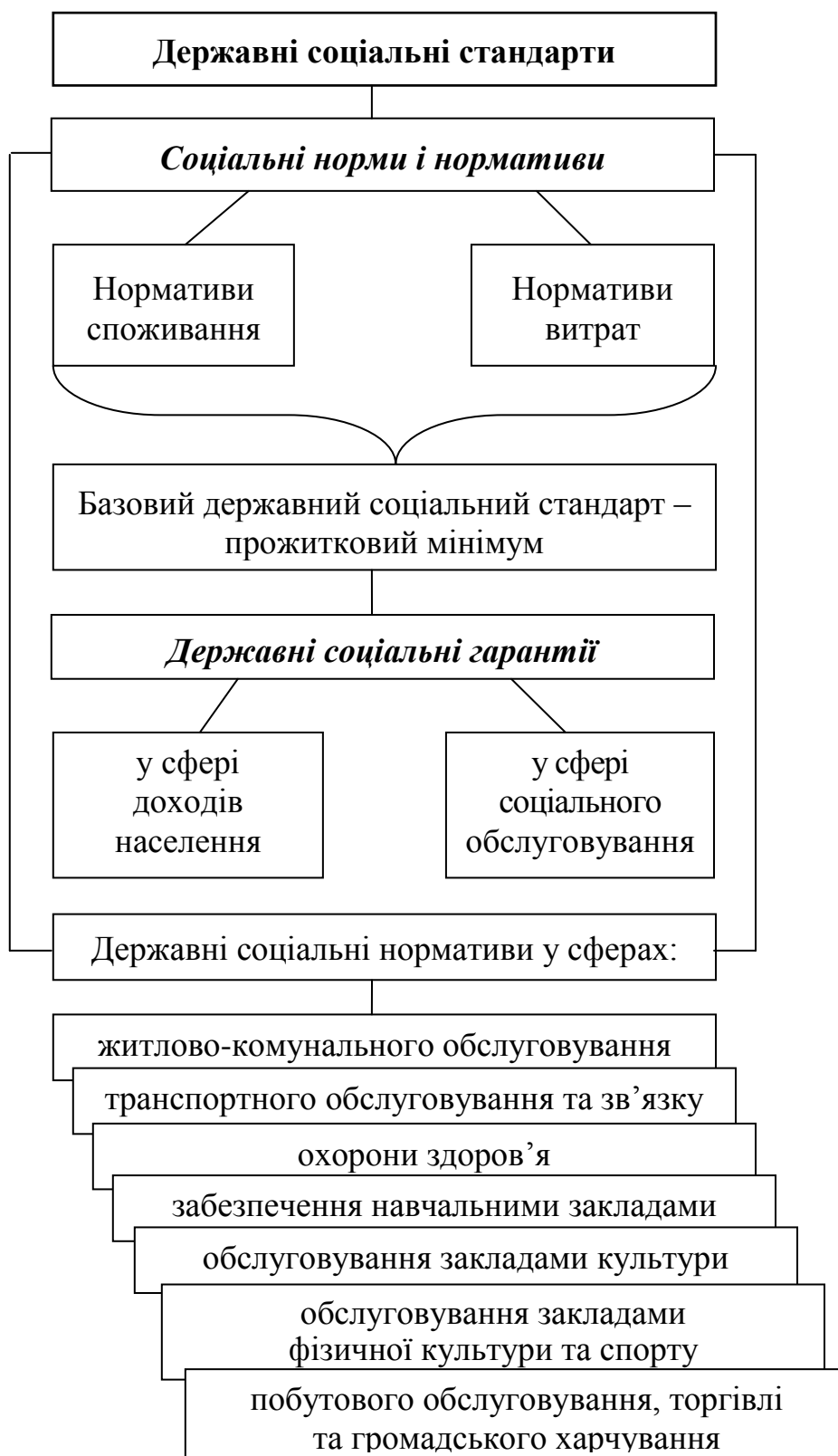

Рис. 1.6. Складники державних соціальних стандартів в Україні

Соціальні нормативи класифікують за різними критеріями (рис. 1.7).

Нормативи споживання – розміри споживання в натуральному виразі продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та певних послуг за певний проміжок часу (за день, місяць, рік).

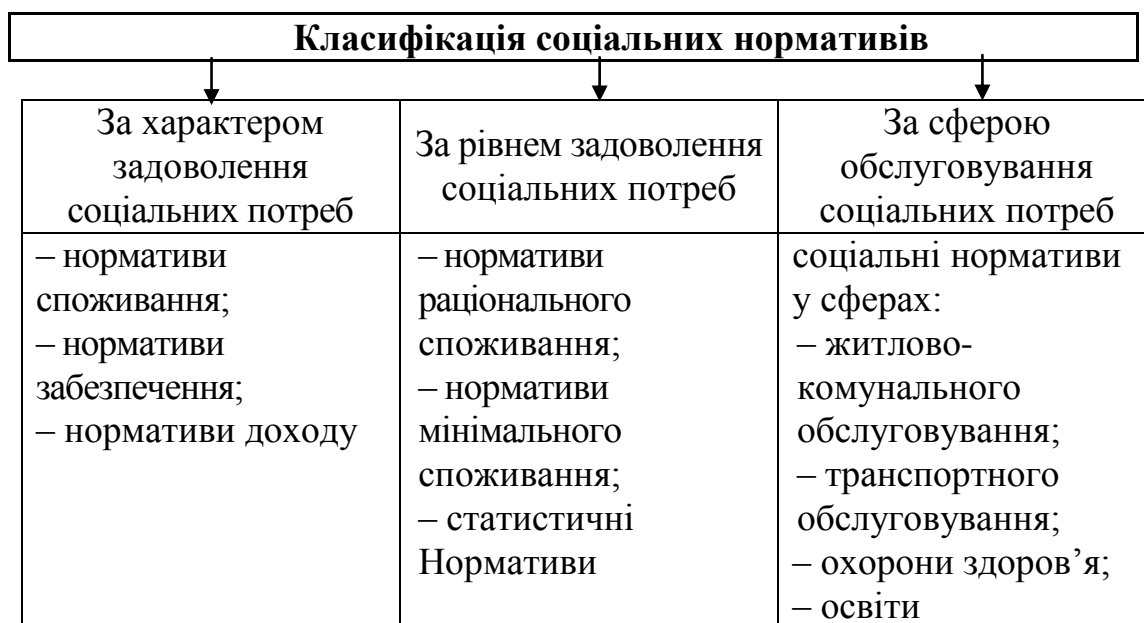

Рис. 1.7. Класифікація соціальних нормативів

Нормативи раціонального споживання – рівень споживання товарів та послуг поточного та довгострокового користування, що гарантує оптимальне задоволення потреб.

Нормативи забезпечення – визначена кількість предметів довгострокового використання, яка є в особистому споживанні населення, а також забезпечення певної території мережею закладів освіти, охорони здоров'я, побутового, транспортного обслуговування тощо.

Нормативи доходу – розмір особистого доходу громадян або сім'ї, який гарантує їм задоволення потреб на рівні нормативів споживання і забезпечення.

Нормативи мінімального споживання – соціально прийнятий рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, визначений за нормами соціальних або фізіологічних потреб.

Існує й таке поняття, як статистичні нормативи – це нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи певних соціальних груп.

• Державні нормативи у сфері житлово-комунального господарства включають:

- граничну норму оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від одержуваного доходу;
- показники якості надання комунальних послуг.

- Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку:

- норми забезпечення транспортом загального користування;
- показники якості транспортного обслуговування;
- норми забезпеченості населення послугами зв'язку.

- Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я:

- перелік та обсяг гарантованої медичної допомоги громадян;
- показники якості надання медичної допомоги;
- нормативи пільгового забезпечення певних категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами;
- нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я тощо.

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших різновидів соціальних виплат, що забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Основні соціальні гарантії в Україні:

- мінімальний розмір заробітної плати;
 - мінімальний розмір пенсій за віком;
 - мінімальний розмір заробітної плати працівників різної кваліфікації в установах та організаціях, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів;
 - стипендії учням професійно-технічних училищ і студентам вищих навчальних закладів;
 - індексація доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян і купівельної спроможності їхніх доходів під час зростання цін;
 - забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах і послугах певним категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки.
- Розміри соціальних гарантії наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Основні державні соціальні гарантії (станом на 01.04.2017 р.)

Державна соціальна гарантія	Розмір виплат (грн)
Прожитковий мінімум у середньому на одну особу на місяць, у тому числі:	1544
для працездатних осіб	1600
для осіб, які втратили працездатність	1247
для дітей віком до 6 років	1355
для дітей віком від 6 до 18 років	1689
мінімальна заробітна плата	3200
соціальна податкова пільга	800,0
мінімальна пенсія за віком	1247

допомога на поховання:	
для непрацевдатних осіб	2 пенсії
для застрахованих осіб	4100
для безробітних осіб	1247
допомога при народженні дитини	41 280

Поняття прожиткового мінімуму, межі малозабезпеченості, межі бідності

Базовим державним соціальним стандартом в Україні є прожитковий мінімум, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особи.

Прожитковий мінімум застосовується для:

- встановлення загальної оцінки рівня життя в Україні;
- розробки соціальних програм;
- встановлення розміру мінімальної заробітної плати і мінімальної пенсії;
- розрахунку розміру соціальної допомоги, допомоги сім'ям із дітьми, по безробіттю, та інших соціальних виплат, виходячи з вимог Кабінету Міністрів України та законів України щодо соціального забезпечення громадян;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- визначення державних соціальних гарантій і стандартів у галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування тощо;
- формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

У світовій практиці застосовується кілька методів визначення ПМ. Статистичний метод передбачає встановлення ПМ на рівні доходів, які мають 10–20 % найменш заможних громадян певної держави. Цей метод застосовується в країнах із досить високим рівнем доходів громадян.

Суб'єктивний, або соціологічний, метод базується на проведенні опитувань населення про необхідний мінімальний дохід. Цей метод швидше консультативний. Результати опитування неможливо підтвердити реальними економічними можливостями держави, проте він виражає справжні потреби людей.

Ресурсний метод залежить від можливостей економіки забезпечувати ПМ, він застосовується у високорозвинених країнах.

Комбінований метод містить кілька методів, зокрема вартість харчування визначається за нормами, житлово-комунальні послуги – за фактом, а непродовольчі товари – за їхньою відсотковою часткою в загальних витратах.

В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність.

Найточнішим для визначення прожиткового мінімуму вважається метод споживчого кошика. Останній офіційно називається «набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних груп населення». Відповідно до ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум», цей перелік мають затверджувати кожні п'ять років. Набір продуктів харчування та набір непродовольчих товарів визначається в натуральних показниках, а набір послуг – у нормативах споживання. Розмір прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення станом на 01.04.2017 р. наведено в табл. 1.3.

На відміну від розвинутих країн, в яких розраховується соціальний прожитковий мінімум, що включає навчання і культурні потреби, певний набір духовних цінностей мінімально прийняттого рівня життя, в Україні передбачений фізіологічний мінімум (вартісне вираження матеріальних цінностей, необхідних для фізичного виживання. Збільшення розміру прожиткового мінімуму за законодавством передбачає здійснення перерахунку:

- мінімального розміру пенсії відповідно до ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
- пенсій за особливі заслуги перед Україною;
- державної допомоги особам, яким виповнилося 100 і більше років;
- щомісячної доплати до пенсії непрацюючим пенсіонерам, вивільненим у зв'язку із закриттям ЧАЕС;
- державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд;
- податкової соціальної пільги.

Мінімальна заробітна плата

Важливим різновидом соціальних гарантій є мінімальний розмір заробітної плати (далі – МЗП). Це законодавчо встановлений розмір плати за некваліфіковану, просту працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, годинну норму праці (обсяг робіт). МЗП має важливе значення, хоча в Україні її розглядають як один із соціальних стандартів, а не як засіб політики на ринку праці. На початку 2000-х рр. були спроби, кілька разів навіть вдалі, визначити орієнтовний розмір МЗП на основі тристоронньої угоди (уряду, роботодавців і профспілок). Однак у кінці мінімальна зарплата стала заручницею «фіскальних міркувань» уряду. До МЗП не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

У ст. 3 Конвенції МОП № 131 зазначається, що фактори, які враховуються під час визначення рівня МЗП, включають, наскільки це можливо й

прийнятно відповідно до національної практики й умов, потреби працівників та їхніх сімей, беручи до уваги загальний рівень заробітної плати в країні, вартість життя, соціальні допомоги й відносний рівень життя інших соціальних груп. При цьому в розвинутих країнах МЗП перевищує прожитковий мінімум у 2–2,5 раза. В Україні МЗП станом на 1 квітня 2017 р. становить 3200 грн. Динаміка співвідношення МЗП і прожиткового мінімуму в Україні наведено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

**Співвідношення МЗП та прожиткового мінімуму в Україні
протягом 1999–2017рр.**

Рік	Розмір МЗП* (грн)	Прожитковий мінімум на одну особу (грн)	Процент МЗП у прожитковому мінімумі (%)
1999	75	118,3	63,4
2000	90	270,10	33,6
2001	118	311,30	39,9
2002	140	342	40,9
2003	205	342	59,9
2004	237	362,23	65,4
2005	332	423	78,5
2006	400	472	84,8
2007	450	532	84,6
2008	605	626	96,7
2009	650	701	92,7
2010	869	825	105,3
2011	941*	894	105,3
2012	1073	1017	105,5
2013	1147	1108	103,5
2014	1218	1176	103,6
2015	1218	1176	103,6
2016	1378	1330	103,6
01.12.2016 – 31.12.2016	1600	1544	103,6
01.01.2017	3200	1544	207,3

У міжнародній практиці розмір МЗП регулярно переглядається для збереження стабільності її відношення до середньої заробітної плати, яка зазвичай зростає швидше, ніж МЗП. В Україні її рівень також переглядається згідно з прийнятими законами. Але він все ще залишається низьким порівняно із розвинутими країнами.

Мінімальна пенсія

Пенсійне забезпечення є частиною системи СЗН. Державною соціальною гарантією є мінімальна пенсія за віком. Ст. 17 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначено, що показник «мінімальний розмір пенсії за віком» включається до числа основних державних соціальних гарантії, які є основним джерелом існування і не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом. На практиці мінімальну пенсію «підтягують» до розміру прожиткового мінімуму. Динаміка мінімальної пенсії в 2017 р. надана в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Мінімальна пенсія (за віком) в Україні в 2017 році по місяцях, грн

Періоди нарахування	Сума пенсії
з 01 січня	1247
з 01 травня	1312
з 01 грудня	1373

Пенсійна система України бореться з бідністю серед людей похилого віку. Але, на жаль, рівень бідності серед осіб пенсійного віку все ще залишається високим (21,7 %). Середній пенсіонер балансує на рівні встановленої міжнародної абсолютної межі бідності, отримуючи трохи більше двох доларів на день. Якщо ж із кінця 2013 р. і до початку 2017 р. середня пенсія зросла на 19,8 %, то ціни за той же період – більше ніж удвічі.

Слід зазначити, що чинна пенсійна система досі не забезпечує важливого зв'язку між трудовими зусиллями людини у працездатному віці й винагородою, внески на пенсійне страхування високі, а пенсійні виплати неадекватно малі.

Отже, в реальній дійсності соціальні стандарти та державні соціальні гарантії суперечать положенню Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», в якому зазначено, що основні державні соціальні гарантії встановлюються з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

Податкова соціальна пільга

Податкова соціальна пільга (ПСП) дозволяє зменшити фінансові зобов'язання працівників перед державою, виникла у 2004 р. Відтоді вона щорічно зростає пропорційно до прожиткового мінімуму. Податкова соціальна пільга – це частина заробітної плати людини, що фактично не оподатковується. Використовується вона не для всіх заробітків і на певних умовах.

По-перше, ПСП застосовується тільки до зарплат.

По-друге, на одному робочому місці, і не обов'язково на тому, де міститься трудова книжка. Якщо людина працює на кількох робочих місцях,

вона сама має вибрати, де їй найвигідніше отримати пільгу і подати письмову заяву.

По-третє, податкова пільга застосовується до заробітків, які не перевищують певну суму, а саме: прожитковий мінімум для працездатної особи, встановлений на 01 січня звітного податкового року, помножений на коефіцієнт 1,4 і округлений до 10 грн. Так, 2017 р. сума цього обмеження становить 2240 грн (1600 x 1,4). Водночас за розміру мінімальної зарплати з 01.01.2017 р. у 3200 грн, ПСП не застосуватиметься для більшості працівників, адже розмір їхньої зарплати вищий, ніж граничний дохід для ПСП у сумі 2240 грн. Винятком будуть лише категорії працівників, описані в абз. 2 пп. 169.4.1 ПКУ, за яким граничний розмір доходу, котрий дає право на отримання ПСП одному з батьків у випадку та в розмірі, передбачених пп. 169.1.2 ПКУ та пп. «а» і «б» пп. 169.1.3 ПКУ, визначається як добуток граничного розміру доходу для застосування ПСП і відповідної кількості дітей (у 2017 р. – 2240 грн x кількість дітей).

Тож за умови, якщо граничний розмір доходу для одного з батьків у сумі, що не перевищує 2240 грн x кількість дітей віком до 18 років (двоє і більше дітей), розмір ПСП для цих категорій осіб у 2017 р. становитиме:

1) для осіб, які утримують двох і більше дітей віком до 18 років, – 100 % від розміру ПСП (800 грн x кількість дітей віком до 18 років);

2) для одинокої матері (батька), вдови (вдівця) або опікуна, піклувальника, які мають дитину (дітей) до 18 років, – 150 % від розміру ПСП (1200 грн x кількість дітей віком до 18 років);

3) для осіб, які утримують дитину-інваліда (дітей-інвалідів) віком до 18 років, – 150 % від розміру ПСП (1200 грн x кількість дітей віком до 18 років).

Сума ПСП становить 50 % від прожиткового мінімуму. Механізм застосування ПСП досить простий: її суму вираховують із зарплати (якщо заробіток буде менше встановленого обмеження). І тільки після цього стягують податок.

На 2017 р. ПСП встановлено в таких розмірах:

- 100 % – 800 грн (1600 грн x 50 %) – для будь-якого платника податку, якщо сума його нарахованої заробітної плати за календарний місяць не перевищує 2240 грн відповідно;

- 150 % – 1200 грн – для платника податку, який:

а) є самотньою матір'ю або самотнім батьком (опікуном, піклувальником) – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;

б) утримує дитину-інваліда – в розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;

в) має троє чи більше дітей віком до 18 років – у розрахунку на кожну таку дитину.

Законом передбачено, що ПСП застосовується до нарахованої заробітної плати протягом звітного податкового місяця, якщо її розмір у 2017 р. не перевищував 2240 грн. Однак граничний розмір доходу, який надає пра-

во на отримання ПСП одному з батьків у вищенаведених випадках, визначається як добуток: 2240 грн на відповідну кількість дітей такого платника податку. Наприклад, платник податку – самотня матір, яка виховує двох дітей віком до 18 років. У такому випадку граничний розмір доходу, який дає право на отримання ПСП, не має перевищувати 4480 грн (2240 x 2).

Слід зазначити, що одному з батьків – платників податку встановлено обмеження щодо збільшення йому (кратно кількості дітей) граничної суми місячного оподаткованого доходу (заробітної плати), що дає право на ПСП. Наприклад, двоє працюючих батьків – платників податку мають на утриманні трьох дітей віком до 18 років. При цьому в обох таких платників (батьків) зберігається право на одержання ПСП у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років та на додаткове отримання податкової соціальної пільги в розмірі 302,50 грн безпосередньо на себе. Однак в одного з батьків граничний розмір заробітної плати, який дає право на отримання ПСП, не має перевищувати 6720 грн (2240 x 3), а в іншого – 2240 грн.

Для застосування ПСП до доходу, підвищеного кратно кількості дітей, платник податку має зазначити про це у заяві роботодавцю. При цьому в заяві слід зауважити, що чоловік (дружина) такого платника податку під час одержання ПСП за місцем своєї роботи не користується правом на збільшення розміру доходу кратно кількості дітей;

г) є вдівцем або вдовою;

д) є особою, зарахованою законом до 1 або 2 категорії осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;

е) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом;

є) є інвалідом I або II групи, у тому числі з дитинства;

ж) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів.

• 200 % – 1600 грн (1600 грн x 50 % x 200 %) – для платника податку, який:

а) є особою, що є Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або Повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави;

б) є учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка тоді працювала в тилу, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

в) є колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою;

г) є особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками;

д) є особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда у період від 08 вересня 1941 р. до 27 січня 1944 р.

Умовою для отримання права на пільгу є подання платником податку за одним із місць роботи (якщо їх кілька), на якому він планує отримувати пільгу, заяву про застосування податкової соціальної пільги (далі – заява). Зазначимо, що платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу у вигляді заробітної плати, отримуваного із джерел на території України, виключно в одного роботодавця.

Межа малозабезпеченості. Відповідно до Закону України «Про внесення змін та доповнень до Закону Української РСР «Про мінімальний споживчий бюджет» від 4 жовтня 1994 р. № 191/94-ВР, з 1994 р. до 1998 р. розроблявся і затверджувався соціальний норматив – межа малозабезпеченості. Згідно з Законом, **межа малозабезпеченості** – це величина середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів, послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством. Межа малозабезпеченості використовується лише під час індексації грошових доходів громадян.

Із мінімальним рівнем заробітної плати тісно пов'язаний критерій бідності. Загальний **рівень бідності** визначається показником частки бідних людей у загальній чисельності населення. **Межа бідності** – рівень доходу (споживання), нижче від якого задоволення основних потреб людини неможливе; орієнтовний рівень доходу, якого достатньо, щоб запобігти крайньої бідності. Вартісне значення межі бідності – основа для зарахування населення до категорії бідних.

Межа бідності визначається на підставі відносного критерію зарахування різних верств населення до категорії бідних, який розраховується за фіксованою часткою середньодушового доходу – 75 % від медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на одного дорослого.

Опікуваний державою дохід – рівень доходу людини, що не більше як на 10,0–20,0 % перевищує межу бідності й обумовлює значну ймовірність сім'ї потрапити в будь-який час через незалежні від неї причини до категорії бідних.

Установлення офіційної межі бідності в Україні набуває особливого значення, за прийнятими у світі критеріями, 25,0–30,0 % українського населення можна кваліфікувати як бідних. Це люди, які потерпають від недостатнього споживання продуктів харчування, не можуть придбати необхідний одяг і взуття, обмежуються найдешевшими ліками (або і зовсім не можуть їх придбати).

Загалом бідність вимірюється за допомогою прожиткового мінімуму, який визначається з урахуванням життєвого фізіологічного і соціального мінімуму. Перший відображає задоволення лише основних фізіологічних потреб, другий – мінімальні духовні та соціальні потреби.

Крайня (гостра) форма бідності – матеріальний стан людини, що порівняно зі стандартами цивілізації асоціюється з межею виживання. Межа

крайньої форми бідності – вартісний поріг доходу (витрат), нижче якого неможливо задовольнити основні потреби людини.

Межа крайньої форми бідності визначається за відносним критерієм – 60 % від медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на дорослу людину.

Світовий банк вважає злидінними у Східній Європі і колишньому СРСР людей, які живуть менш ніж на 2,15 дол. на день, а «незахищеними» або бідними – тих, кому щодня доводиться задовольнятися 4,3 дол. В Африці, за оцінкою Світового банку, злидінні люди живуть менше ніж на 1 дол. на день, а бідні – на 2 дол. Доларові доходи жителів кожної країни Світовий банк обраховує за паритетом купівельної спроможності – умовному курсові національної валюти, за яким на 1 дол. у кожній країні можна придбати стільки ж товарів і послуг, скільки і в інших країнах.

Відповідно до Цілей сталого розвитку (2015–2030 рр.), схвалених на Саміті ООН у вересні 2015 р., розв’язання проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення, розвиток соціальної інфраструктури, розширення можливостей для самореалізації в безпечному середовищі – першочергові завдання світової спільноти. Забезпечення права на захист від бідності та соціального відчуження також є одним із основних напрямів Європейської соціальної хартії (переглянутої), що ратифікована Верховною Радою України у 2006 р. Україна взяла на себе зобов’язання викоринити гострі форми бідності, досягти значного зростання реальних доходів на душу населення. 2016 р. прийнята програма «Стратегія подолання бідності». Щороку уряд затверджує План заходів щодо підвищення рівня зайнятості населення, зростання доходів, розвитку соціального страхування, вдосконалення системи адресної допомоги і соціальних послуг, соціальної підтримки сімей із дітьми, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Документом, спрямованим на покращання добробуту населення, є Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020», який визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України.

Показники бідності покращуються передусім за рахунок зростання доходів населення. Для оцінювання рівня добробуту на наявному етапі розвитку економіки також використовуються:

- **показники рівня життя** (децільний коефіцієнт диференціації прибутків, індекс концентрації прибутків населення (індекс Джинні), поріг бідності та багатства, коефіцієнт соціальної стратифікації населення, ступінь задоволення потреб, структура прибутків і витрат тощо);

- **мінімальні державні стандарти** (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата тощо);

- **соціально-демографічні показники** (тривалість життя, динаміка захворюваності, народжуваності, смертності);

– **показники економічної активності населення** (співвідношення зайнятих у різних секторах економіки, рівень зайнятості та безробіття, мозайнятість, міграція населення та її причини, міграція інтелектуалів);

– **показники соціальної напруженості** (участь у політичних заходах, страйках, поріг безробіття, динаміка злочинності, корупція тощо);

– **показники розвитку соціальної сфери** (рівень бюджетної забезпеченості регіону, частка державних і комерційних структур, позабюджетні соціальні фонди, співвідношення платних, пільгових і безкоштовних послуг тощо);

– **частка витрат держави на екологію у ВВП.**

Рівень бідності за абсолютним критерієм, до якого, зокрема, належить показник вартості добового споживання на рівні 4,3 дол., є орієнтиром Цілей розвитку тисячоліття ООН.

Вищевикладені міркування щодо сутності та значення категорій «соціальні стандарти» та «соціальні гарантії» дають змогу зробити висновок, що в Україні якісна система соціальних стандартів і гарантій досі не створена. Формування такої системи потребує вдосконалення положень Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» щодо визначення понятійно-категоріального апарату соціальних стандартів і гарантій, а також методичних підходів щодо розрахунків їхніх розмірів.

Отже, назріла нагальна потреба впровадження в практику соціального управління не соціальних мінімумів, а якісної системи соціальних стандартів із позиції нормальної життєдіяльності людини.

1.2.4. Індксація грошових доходів населення

Важливим елементом системи соціального захисту є індксація грошових доходів населення відносно рівня цін. Порядок проведення індксації грошових доходів населення визначає Кабінет Міністрів України.

Індксація грошових доходів населення – це встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг. Індксація грошових доходів проводиться у разі, коли індкс споживчих цін перевищив заздалегідь визначену величину, що є межею індксації, яку прийняла Верховна Рада України.

Індкс споживчих цін – це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Для індксації грошових доходів населення використовується індкс, що характеризує підвищення цін і тарифів на товари й послуги, які зараховуються до складу мінімального споживчого бюджету.

Індкс споживчих цін обчислюється з наростаючим підсумком від початку року на підставі статистичних спостережень за зміною цін органами державної статистики.

Для кращого розуміння цього процесу надамо ще кілька термінів і понять, пов'язаних з індексацією.

Поріг індексації – величина індексу споживчих цін, яка дає підстави для проведення індексації грошових доходів населення.

Індексації підлягають грошові доходи громадян, які вони отримують у гривнях на території України і які не разові:

- пенсії;
- стипендії;
- оплата праці (грошове забезпечення);
- суми виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також суми, що виплачуються особам, які мають право на відшкодування шкоди у разі втрати годувальника.

Законом про індексацію встановлюється, що за рівня інфляції в 6 % перелічені вище доходи мають індексуватися. Крім того, Кабінет Міністрів України може встановлювати інші об'єкти індексації.

Соціальні виплати, що мають цільовий і разовий характер (допомога при народженні дитини, допомога на поховання, матеріальна допомога, одноразова допомога в разі виходу на пенсію тощо), а також допомога у зв'язку з вагітністю і пологами індексації не підлягають.

Індексації не підлягають також грошові доходи від власності:

- доходи від цінних паперів (крім державних);
- доходи від здавання в оренду нерухомого майна;
- доходи від ведення фермерського та підсобного господарства;
- доходи від підприємницької діяльності.

Підтримка купівельної спроможності соціальних виплат, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму, здійснюється шляхом перегляду їхнього розміру у зв'язку зі зростанням прожиткового мінімуму відповідно до законодавства.

Індексації підлягають грошові доходи населення у межах прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних соціальних і демографічних груп населення. Індекс споживчих цін обчислюється спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики і не пізніше 10 числа місяця, що настає за звітним, публікується в офіційних періодичних виданнях.

Підстави для проведення індексації

Право на проведення індексації заробітної плати настає, коли індекс споживчих цін (далі – ІСЦ) перевищить поріг індексації, встановлений із січня 2016 р. у розмірі 103 %. Підвищення грошових доходів населення у зв'язку з індексацією здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, в якому опубліковано індекс споживчих цін.

Якщо грошові доходи населення підвищено з урахуванням прогнозного рівня інфляції випереджаючим шляхом, під час визначення обсягу підвищення грошових доходів у зв'язку з індексацією враховується рівень цього підвищення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Джерела коштів на проведення індексації грошових доходів населення

Підприємства, установи та організації, що фінансуються чи дотуються з Державного бюджету України, підвищують розміри оплати праці (грошового забезпечення) у зв'язку з індексацією за рахунок власних коштів із коштів Державного бюджету України.

Індексація пенсій, інших виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, інших різновидів соціальної допомоги проводиться відповідно за рахунок Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, за рахунок коштів Державного бюджету України.

Індексація стипендій особам, які навчаються, проводиться за рахунок джерел, з яких вони сплачуються. Індексації підлягає заробітна плата працівників у межах прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб. Частина заробітної плати, яка перевищує прожитковий мінімум, індексації не підлягає.

У разі підвищення тарифних ставок (окладів) значення індексу в місяці підвищення береться як 1, або 100 %, тобто місяць підвищення вважається базовим та індексація в цьому місяці не проводиться, якщо сума підвищення заробітної плати (у базовому місяці враховуються всі складники заробітної плати, які не мають разового характеру) перевищить суму індексації. Починаючи з наступного за базовим місяця наростаючим підсумком розраховується індекс для проведення подальшої індексації.

Якщо сума підвищення заробітної плати менше, ніж сума індексації, яка складається на момент підвищення, то сума індексації у базовому місяці зменшується на суму підвищення заробітної плати.

Працівникам підприємств і організацій, які перебувають на госпрозрахунку, підвищення заробітної плати у зв'язку зі зростанням рівня інфляції проводиться в порядку, визначеному в колективних договорах, але не нижче норм, передбачених Законом про індексацію та Порядком № 1078. ІСЦ, на підставі яких розраховуються індекси для проведення індексації, наведено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

ІСЦ, на підставі яких розраховуються індекси для проведення індексації

Місяць 2017 р.	ІСЦ (%)
Січень	101,1
Лютий	101,0
Березень	101,8

Приклад обчислення суми індексації

Підвищення тарифних ставок (окладів) працівників було в січні 2016 р. (базовий місяць), до квітня 2017 р. заробітна плата не збільшувалась. Для проведення індексації величина приросту ІСЦ для нарахування суми індексації у квітні 2017 р. у такому випадку становить 12,5 %.

Розрахунок ІСЦ: $12,5 \% = 1,041 \times 1,041 \times 1,038 \times 100 - 100$,
де 1,041 – ІСЦ за лютий–квітень 2016 р. ($0,996 \times 1,010 \times 1,035$);
1,041 – ІСЦ за травень–жовтень 2016 р. ($1,001 \times 0,998 \times 0,999 \times 0,997 \times 1,018 \times 1,028$);
1,038 – ІСЦ за листопад 2016 – січень 2017 р. ($1,018 \times 1,009 \times 1,011$).

ІСЦ за лютий–березень 2017 р. становив 102,8 % ($1,010 \times 1,018 \times 100$), тобто не перевищив поріг індексації (103 %), тому в травні 2017 р. проведення індексації продовжує здійснюватись на величину приросту ІСЦ – 12,5 %.

Заробітна плата за квітень 2017 р. становитиме 5400 грн.

Індексації підлягає частина доходу, що не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у квітні 2017 р. – 1600 грн, у травні – 1684 грн).

Величина приросту ІСЦ для нарахування суми індексації у квітні 2017 р., якщо підвищення тарифних ставок (окладів) було в січні 2016 р., становить 12,5 %.

Сума індексації визначається як результат множення грошового доходу, що підлягає індексації, на величину приросту ІСЦ, поділеного на 100.

Сума індексації доходу дорівнює 200,0 грн ($1600 \times 12,5 : 100$).

Заробітна плата разом із сумою індексації становить 5600 грн ($5400 + 200$).

Нарахування суми індексації та її виплата здійснюється одночасно з нарахуванням і виплатою заробітної плати за місяць, доходи за який згідно з Порядком № 1078 підлягають індексації. Заробітна плата разом із сумою індексації підлягає оподаткуванню відповідно до чинного законодавства.

Державні гарантії підвищення грошових доходів населення у зв'язку зі зростанням цін

У разі виникнення обставин, передбачених ст. 4 Закону України № 1282-ХІІ, грошові доходи населення визначаються як результат добутку розміру доходу, що підлягає індексації в межах прожиткового мінімуму для відповідних соціальних і демографічних груп населення, та величини індексу споживчих цін.

За рішенням органів місцевого самоврядування за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету може здійснюватися індексація грошових доходів населення з урахуванням регіонального індексу споживчих цін, якщо він не нижчий, ніж у цілому в Україні та в межах регіонального прожиткового мінімуму для працездатної особи, затвердженого в розмірі, не

нижчому від встановленого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум».

Індексація доходів працюючого населення проводиться за основним місцем роботи. Доходи від роботи за сумісництвом на умовах погодинної оплати поза основним місцем роботи індексуються в розмірі, що з урахуванням оплати праці за основним місцем роботи не перевищує прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Оплата праці студентів та учнів денних відділень навчальних закладів індексується в розмірі, що з урахуванням стипендії не перевищує прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Пенсія працюючих пенсіонерів індексується в розмірі, що з урахуванням оплати праці не перевищує прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Державне регулювання цін. У зв'язку зі зростанням витрат на виробництво певних товарів і послуг із метою підтримання їх виробництва та споживання на належному рівні держава згідно з політикою цін може здійснювати цінове регулювання у формі дотацій за такими напрямками:

- дотації на певні види товарів і послуг, коли собівартість продукції вища за фіксований рівень цін (газ, тверде паливо, медикаменти, будівельні матеріали для індивідуального житлового будівництва та молодіжних комплексів);

- дотації житлово-комунальному господарству (на воду, паливопостачання тощо);

- дотації міському транспорту (метрополітену, електротранспорту, автомобільному);

- дотації авіаційному транспорту;

- дотації залізничному транспорту та інше. Розмір дотації розраховується на одиницю продукції або як різниця між ціною і собівартістю продукції та послуг.

Джерелами фінансування цінових дотацій є Державний бюджет і місцеві бюджети.

Питання для самоконтролю

1. Які тлумачення поняття «соціальний захист населення» можна зустріти в науковій літературі? Яке з них, на ваш погляд, найбільш влучно передає економічний зміст цього поняття?
2. Як Ви розумієте сутність поняття «соціальна безпека»?
3. Що означає тлумачення поняття «соціальне забезпечення» у вузькому і широкому значеннях?
4. Чи може бути в ринковій економіці справедливе соціальне забезпечення громадян? Чи має право на існування диференціація доходів населення, бідність тощо?
5. Які функції виконує соціальний захист населення?
6. Чи не породжує соціальний захист населення соціальне утриманство? На які верстви населення він має розповсюджуватися?
7. Чи доцільно за умов ринкової економіки існування системи соціального захисту населення, адже ринкова економіка надає людині більше можливостей для реалізації своїх здібностей?
8. Розкрийте структуру системи соціального захисту населення.
9. На яких принципах у розвинутих країнах світу будується соціальний захист населення?
10. Які принципи належать до групи організаційних принципів соціального захисту населення?
11. Що слід розуміти під соціальним ризиком?
12. У чому полягає ціль соціального захисту населення?
13. Які складники системи соціального захисту населення?
14. Які етапи у становленні систем соціального захисту населення в європейських країнах можна виокремити? Назвіть їхні ознаки.
15. Як класифікують населення для визначення потреб у соціальному захисті? Який критерій, на вашу думку, краще застосовувати для цього?
16. Яка з моделей соціального захисту, що існують у європейських країнах, на вашу думку, найкраща для України?
17. Чим обумовлена потреба створення системи соціального захисту в Україні?
18. Що таке соціальна політика та які завдання вона виконує?
19. Яка головна мета соціальної політики в Україні?
20. Який зв'язок між соціальною політикою і соціальним захистом населення?
21. Як здійснюється правове забезпечення соціальної політики?
22. За рахунок яких фінансових джерел провадиться соціальна політика?
23. Які ознаки моделі соціальної політики О. Бісмарка?
24. На яких принципах ґрунтується модель У. Беверіджа?
25. Чим відрізняються моделі соціального захисту населення, що існують у різних країнах світу?
26. Що належить до державних соціальних гарантій?

27. Що таке державні соціальні стандарти? Чи необхідні вони?
28. Що таке прожитковий мінімум? Для чого він застосовується?
29. Що таке межа малозабезпеченості? Для чого застосовується цей показник?
30. В яких законодавчих і нормативних актах визначаються прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія за віком?
31. Із якою метою проводиться індексація доходів громадян і яких саме? Які підстави для проведення індексації?
32. Які соціальні виплати (доходи) не підлягають індексації?
33. Який державний орган в Україні визначає порядок проведення індексації грошових доходів населення?
34. Що являє собою державне регулювання цін?
35. Які джерела фінансування цінкових дотацій?
36. Який критерій бідності використовує Світовий банк і який критерій бідності в Україні?

Рекомендована література

1. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 4 квітня 2000 р. № 2017–III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48.
2. Порядок проведення індексації грошових доходів населення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1078.
3. Про індексацію грошових доходів населення [Електронний ресурс] : Закон України від 3 липня 1991 р. № 1282-ХІІ. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2008_05_22/T128200.html
4. Про межу малозабезпеченості [Електронний ресурс] : Закон України від 4 жовтня 1994 р. № 190/94-ВР. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190/94-вр>
5. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 р. № 996-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38.
6. Резолюція МОП «Про соціальне забезпечення» // Соціальна політика. – лютий 2009. – С. 64–66.
7. Антропов В. В. Соціальна заштита в странах Европейского Союза : монографія / В. В. Антропов. – М. : Экономика, 2006. – 271 с.
8. Базилюк А. В. Соціальний захист населення : монографія / А. В. Базилюк. – К. : Знання, 1992. – 132 с.
9. Баранник Л. Б. Соціальна політика: від наукового поняття до сучасного феномена / Л. Б. Баранник // Філософія. Культура. Життя. – 2006. – Вип. 26. – С. 5.
10. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку : мо-

нографія / Л. Б. Баранник. – Дніпропетровськ : Дніпропетровська державна фінансова академія, 2012. – 496 с.

11. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посібн. / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.

12. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми : моногр. / Н. П. Борецька. – Донецьк : Янтар, 2001. – 352 с.

13. Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163) від 03.05.1996 р., ратифікована із заявами Законом України № 137-V від 14.09.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

14. Кір'ян Т. Прожитковий мінімум – соціальний стандарт рівня життя / Т. Кір'ян, М. Шаповал // Соціальний захист. – 2001. – № 10. – С. 57–60.

15. Кір'ян Т. Світовий досвід застосування соціальних стандартів / Т. Кір'ян, М. Шаповал, В. Вітер // Соціальний захист. – 1999. – № 3. – С. 66–73.

16. Клівіденко Л. М. Соціальний захист населення та шляхи подолання бідності в Україні / Л. М. Клівіденко // Вісник КНТЕУ. – 2004. – № 3. – С. 41–49.

17. Лібанова Е. М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки / Е. М. Лібанова // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 34–41.

18. Методика комплексної оцінки бідності. Порядок розрахунку показників для оцінки бідності за різними критеріями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12>

19. Олефір. О. Фінансування системи соціальних гарантій у контексті забезпечення суспільного добробуту / О. Олефір // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 4. – С. 76–80.

20. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

21. Стратегія подолання бідності: Затв. Указом Президента України від 15.09.2001 р № 637/2001 // Соціальний захист. – 2001. – № 9. – С. 4–11.

22. Флорескул Л. Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави / Л. Н. Флорескул // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 34–45.

23. Шевчук П. І. Соціальна політика : навч. посібн. / П. І. Шевчук – Львів : Світ, 2003. – 400 с.

24. Ягодка А. Соціальна інфраструктура і політика : навч. посібн. / А. Ягодка– К. : КНЕУ, 2000. – 212 с.

25. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навч. посібн. / І. С. Ярошенко – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

Розділ 2. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

План

2.1. Органи державної влади, їхня роль в організації соціального захисту населення.

2.2. Міністерство соціальної політики: основні завдання, права, функції та напрями діяльності.

2.3. Місцеві органи соціального захисту населення, їхнє призначення і завдання.

2.4. Недержавні інститути: їхнє значення в наданні соціального захисту населенню.

2.1. Органи державної влади, їхня роль в організації соціального захисту населення

Державне регулювання соціальних процесів – це вплив органів державної влади за допомогою різноманітних засобів (форм, методів) на розвиток соціальних відносин, умови життя і праці населення країни, а також соціальний захист громадян.

Організаційну структуру управління соціальним захистом населення в нашій країні можна представити таким чином:

- 1-й рівень – державне управління (загальнонаціональний рівень);
- 2-й рівень – галузеве управління;
- 3-й рівень – регіональне управління;
- 4-й рівень – місцеве управління.

Державне управління соціальним захистом населення охоплює загальнонаціональний рівень і здійснюється за допомогою державних органів влади загальної та спеціальної компетенції. Законодавчу основу для управління соціальним захистом населення забезпечує Верховна Рада України шляхом прийняття законів.

До законодавчих органів належать Президент України, Верховна Рада України, комітети Верховної Ради України з питань соціальної політики і праці, зі справ пенсіонерів, ветеранів та інвалідів. Безпосереднє управління системою соціального захисту здійснюється за допомогою виконавчих органів державного рівня: Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики, Міністерства молоді та спорту, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Ради у справах інвалідів при Кабінеті Міністрів України, ряду міністерств та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які здійснюють не тільки власні повноваження, але й повноваження, делеговані державою.

Питання щодо соціального страхування вирішують цільові позабюджетні фонди соціального страхування та їхні представництва на місцях.

Галузеве управління соціальним захистом здійснюють галузеві міністерства й відомства.

Питання соціального захисту вирішують і профспілки в межах підприємств своїх галузей. Заходи щодо соціального захисту працівника належать до компетенції підприємств і регулюються за допомогою колективних договорів.

Основне завдання регіонального управління соціальним захистом – реалізація державної соціальної політики у певних адміністративно-територіальних одиницях України. Для цього в структурі органів місцевого самоврядування створено управління (відділи) соціального захисту населення.

Місцеве управління соціальним захистом населення діє в рамках регіонального. Місцевий рівень – останній у вертикалі системи соціального захисту населення, він має специфічне значення сполучної ланки між об'єктом соціального захисту – населенням і всією системою соціального захисту.

Специфічні функції управління соціальним забезпеченням виконує Пенсійний фонд України (далі – ПФУ) і його регіональні організації.

ПФУ – один із основних фондів соціального страхування, а отже – соціального захисту. Він створений Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.1994 р.

ПФУ – центральний орган державної виконавчої влади під відомством Кабінету Міністрів України. Докладно про завдання та функції ПФУ можна дізнатись із Положення про Пенсійний фонд України.

В Україні соціальне страхування здійснюють державні соціальні фонди цільового призначення: Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування України і Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Основні завдання фондів: захист основних прав на ринку праці в умовах різних форм власності працюючої частини населення та забезпечення для них стандартів споживання у випадку втрати роботи, у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової чи постійної непрацездатності.

Система державного управління соціальним захистом в Україні досі не пристосована належним чином до функціонування в ринкових умовах. Нині існує потреба в удосконаленні системи державного управління соціальним захистом населення. Роль і цілі держави полягають у визначенні пріоритетів соціальної сфери, відповідальності за встановлення мінімальних гарантій, поєднанні загальнодержавних механізмів із діяльністю місцевих органів влади, створенні єдиного соціального простору, а також у забезпеченні реалізації прав громадян, зафіксованих у Конституції України і законодавчих актах, пошуку нових рішень, спрямованих на ефективну соціальну допомогу людям. Сфера соціального захисту населення має бути структурована залежно від його основних напрямів, зокрема: соціальної допомоги, яка гарантує можливість виживання в умовах соціально-економічної кризи; соціального забезпечення, що гарантує певний рівень існування людини; соціальних послуг, що забезпечують певний рівень трудової активності та участі людини в громадському житті.

Реформування універсальної за характером і благодійної за змістом соціальної сфери, в тому числі й соціального захисту населення, має пере-

творити її на ефективний сектор ринкової економіки. Тож нова модель управління сферою соціального захисту населення потребує:

- законодавчого визначення єдиного порядку надання пільг громадянам;
- системного нормативно-правового забезпечення надання державних соціальних пільг;
- створення єдиної системи збору, контролю й обліку страхових внесків;
- об'єднання в одному законодавчому акті всіх положень чинних законів, які регулюють питання призначення пенсій різним категоріям громадян;
- перегляду надмірної кількості категорій пільговиків, тоді як частина громадян (залежно від місця проживання, доступу до розвинутої інфраструктури країни) взагалі позбавлена пільг;
- розмежування компетенції держави, регіонів і місцевої влади в питаннях соціального захисту населення;
- наближення органів соціального захисту населення до одержувачів пільг і допомоги, їх оформлення та надання за єдиним пакетом документів.

2.2. Міністерство соціальної політики: основні завдання, права, функції та напрями діяльності

Відповідно до Конституції України указом Президента України з метою посилення соціальної спрямованості реформ і проведення активної соціальної політики щодо координування і комплексного здійснення соціальних перетворень у сфері трудових відносин, зайнятості, соціального захисту й пенсійного забезпечення населення створено Міністерство соціальної політики.

Воно забезпечує провадження державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати, нормування, стимулювання, охорони, умов праці, пенсійного забезпечення, соціально-трудова відносин, координує діяльність із реалізації державних і регіональних соціальних програм, організації соціального партнерства.

Основні завдання Міністерства соціальної політики України:

– участь у формуванні й забезпеченні реалізації державної політики у сфері зайнятості та трудової міграції, соціального захисту населення, в тому числі інвалідів, ветеранів війни, праці, військової служби та громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; соціального страхування; соціально-трудова відносин і здійснення нагляду за дотриманням законодавства про працю, оплату, нормування та стимулювання праці; професійної класифікації робіт і професій, умов праці; пенсійного забезпечення; соціального обслуговування населення, колективно-договірного регулювання соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців, розвитку соціального діалогу;

– керівництво діяльністю державної служби зайнятості, проведення заходів, пов'язаних із ефективним функціонуванням ринку праці, сприяння

раціональній, продуктивній і вільно обраній зайнятості, підвищенню якості й конкурентоспроможності робочої сили;

– розроблення і здійснення заходів для посилення мотивації до праці, вдосконалення її оплати, організації та нормування;

– забезпечення через систему підпорядкованих йому органів реалізації права громадян на соціальний захист шляхом своєчасного й адресного надання соціальної підтримки, в тому числі всіх видів державної соціальної допомоги, у разі втрати роботи, працездатності, досягнення пенсійного віку тощо;

– забезпечення розвитку соціально-трудових відносин і захисту прав працюючих громадян шляхом здійснення державного нагляду за дотриманням роботодавцями вимог законодавства про працю; розроблення заходів, спрямованих на реалізацію політики грошових доходів населення;

– розроблення заходів, спрямованих на подолання бідності, в тому числі проведення аналітичної роботи з моніторингу показників бідності та соціального розвитку;

– забезпечення здійснення Пенсійним фондом України його функцій.

Функції Міністерства соціальної політики України

1) бере участь у розробленні проектів Державної програми економічного і соціального розвитку України, Державного бюджету України, Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

2) забезпечує проведення моніторингу у сфері зайнятості та трудової міграції, соціального захисту населення, в тому числі інвалідів, ветеранів війни, праці, військової служби та громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, соціального страхування, соціально-трудових відносин і здійснення нагляду за дотриманням законодавства про працю, оплати, нормування та стимулювання праці, професійної класифікації робіт і професій, умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, колективно-договірного регулювання соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців, розвитку соціального діалогу, аналізує тенденції та основні напрями розвитку процесів у зазначеній сфері;

3) здійснює державний нагляд у сфері соціального страхування, а також за дотриманням вимог законодавства щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі, взаємодії Пенсійного фонду України з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, контроль за виконанням Пенсійним фондом України його функцій;

4) здійснює методичне забезпечення ведення Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги;

5) вивчає стан економічної активності населення, процеси у сфері зайнятості, професійного навчання, забезпечує регулювання ринку праці, за результатами вивчення прогнозує динаміку ринку праці, розробляє програми зайнятості населення;

6) сприяє працевлаштуванню населення, розробляє заходи, спрямовані на запобігання безробіттю, забезпечує соціальний захист громадян, які тимчасово не працюють;

7) проводить моніторинг створення робочих місць за сферами економічної діяльності, а також у розрізі регіонів, сприяє створенню умов для використання праці громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

8) бере участь у визначенні обсягу і напрямів професійної підготовки спеціалістів вищими та професійно-технічними навчальними закладами; здійснює методичне й організаційне забезпечення, визначає обсяг і напрями професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації незайнятого населення;

9) здійснює ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном та забезпечує у межах своєї компетенції контроль за дотриманням ліцензійних умов провадження зазначеної діяльності;

10) здійснює методичне забезпечення діяльності комісій у справах альтернативної (невійськової) служби;

11) організовує і координує роботу із визначення переліку та рівня соціальних стандартів і нормативів; у межах своїх повноважень розробляє соціальні стандарти і нормативи;

12) розробляє та вносить у встановленому порядку пропозиції щодо визначення розміру мінімальної заробітної плати; вдосконалення умов оплати праці працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету; грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів;

13) затверджує в установленому порядку умови оплати праці працівників певних установ і організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету;

14) розробляє та затверджує міжгалузеві кваліфікаційні характеристики посад керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців і професій працівників, включених до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, погоджує галузеві кваліфікаційні характеристики; розробляє в установленому порядку Класифікатор професій та готує пропозиції щодо внесення до нього змін і доповнень; готує пропозиції щодо вдосконалення організації та нормування праці; розробляє і затверджує міжгалузеві норми праці;

15) організовує на засадах соціального партнерства проведення колективних переговорів з укладення генеральної угоди між роботодавцями або уповноваженими ними органами та професійними спілками, аналізує виконання положень зазначеної угоди міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою Міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, готує узагальнену інформацію про хід виконання міністерствами, іншими органами ви-

конавчої влади генеральної угоди та подає її Кабінету Міністрів України; організовує розгляд питання про стан виконання генеральної угоди на засіданні спільної робочої комісії сторін, яка вела переговори з її укладення;

16) здійснює в установленому порядку реєстрацію галузевих і регіональних угод; узагальнює практику укладення колективних договорів, угод;

17) забезпечує взаємодію зі сторонами соціального діалогу, секретаріатом Національної тристоронньої соціально-економічної ради, координує роботу з підготовки спеціальних пропозицій і рекомендацій щодо узгодження взаємних інтересів соціальних партнерів із питань формування та реалізації соціально-економічної політики й трудових відносин;

18) забезпечує проведення державної експертизи умов праці, визначає порядок та здійснює контроль за проведенням атестації робочих місць;

19) бере участь у підготовці пропозицій до списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість працівників в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, і до Списку виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників, в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці;

20) бере участь у розробленні критеріїв і показників умов праці, згідно з якими надаються пільги та компенсація за роботу в несприятливих умовах праці;

21) бере участь у визначенні переліку важких робіт і робіт зі шкідливими й небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок та неповнолітніх осіб, а також підймання й переміщення ними важких речей;

22) організовує роботу органів праці та соціального захисту населення, пов'язану з перевіркою правильності призначення і виплати пенсій органами Пенсійного фонду України, взаємодіє з іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами й організаціями з питань застосування списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах;

23) організовує та координує у межах своїх повноважень роботу з підготовки проектів нормативно-правових актів з питань пенсійної реформи; сприяє запровадженню та розвитку багаторівневої пенсійної системи;

24) бере участь разом із Пенсійним фондом України в організації роботи, пов'язаної з пенсійним забезпеченням громадян України, які проживають за її межами, в порядку, передбаченому законодавством України або міжнародними договорами України;

25) здійснює разом з іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями ветеранів війни, праці, інвалідів та громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, розроблення проектів програм реалізації державної політики щодо соціального захисту ветеранів війни, праці, інвалідів та громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і контролює їх виконання;

26) сприяє забезпеченню належного рівня матеріально-побутового, культурного та медичного обслуговування громадян, які перебувають у будинках-інтернатах (пансіонатах) для громадян похилого віку й інвалідів, розробляє за участю місцевих держадміністрацій комплекс заходів, спрямованих на розширення мережі цих закладів, зміцнення їхньої матеріально-технічної бази та розвиток підсобних сільських господарств і лікувально-виробничих (трудових) майстерень (цехів, дільниць) у будинках-інтернатах (пансіонатах) і розширення їх кооперації з виробничими підприємствами;

27) бере участь у роботі, спрямованій на забезпечення доступу інвалідів та осіб похилого віку до об'єктів соціальної інфраструктури;

28) організовує та координує роботу, пов'язану із соціальною, медичною та професійною реабілітацією (абілітацією) інвалідів, їхнім працевлаштуванням, створенням і розвитком центрів реабілітації інвалідів; організовує у межах своїх повноважень роботу, пов'язану з професійним навчанням і перекваліфікацією інвалідів;

29) забезпечує створення та ведення державного реєстру реабілітаційних установ і централізованого банку даних із питань інвалідності;

30) забезпечує у межах своїх повноважень сертифікацію технічних та інших засобів реабілітації, контроль за їх виробництвом;

31) розробляє та вносить у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення порядку забезпечення населення, зокрема інвалідів і людей похилого віку, технічними та іншими засобами реабілітації, спеціальними автотранспортними засобами та здійснює відповідні заходи;

32) співпрацює з питань соціальної та професійної реабілітації, лікування, забезпечення протезами інвалідів, ветеранів війни та членів їхніх сімей, увічнення пам'яті осіб, загиблих під час бойових дій, ліквідації соціальних наслідків воєн і воєнних конфліктів з відповідними іноземними установами, міжнародними організаціями;

33) бере участь у вирішенні питань працевлаштування колишніх військовополонених, які повернулися на Батьківщину, а також іноземців та осіб без громадянства, які залишили територію держави, де ведуться або велися бойові дії, та перебувають в Україні на законних підставах;

34) організовує у межах своїх повноважень підтримку діяльності утворених за участю громадських організацій інвалідів і ветеранів війни підприємств, установ та організацій, що забезпечують вирішення соціальних питань інвалідів, ветеранів війни та членів їхніх сімей;

35) вивчає стан матеріально-побутового забезпечення та потреби інвалідів, ветеранів війни, праці, військової служби, пенсіонерів, інших соціально незахищених категорій громадян, вживає заходів до створення спеціалізованих служб для надання зазначеним громадянам соціальних та інших послуг, у тому числі натуральної та грошової допомоги;

36) організовує та координує роботу, пов'язану з визначенням статусу осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та забезпеченням здійснення заходів щодо їхнього соціального захисту;

37) у межах своїх повноважень контролює дотримання законодавства з питань надання пільг інвалідам, ветеранам війни і праці, сім'ям загиблих військовослужбовців, сім'ям із дітьми, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та іншим громадянам;

38) організовує і координує роботу, пов'язану з наданням державної допомоги сім'ям із дітьми, державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства, тимчасової допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, субсидій для відшкодування витрат з оплати житлово-комунальних послуг та інших видів державної допомоги;

39) організовує та координує роботу з питань соціального захисту бездомних громадян та осіб, звільнених із місць позбавлення волі;

40) сприяє розвитку системи реінтеграції бездомних громадян і соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, їхньому працевлаштуванню, створенню і розвитку центрів їхнього обліку, закладів соціального захисту для бездомних громадян та установ для осіб, звільнених із місць позбавлення волі, забезпеченню належного рівня надання соціальних послуг у будинках нічного перебування, притулках, центрах реінтеграції, центрах соціальної адаптації, соціальних готелях тощо;

41) здійснює нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю;

42) здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у підготовці міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення або денонсації (повідомлення однією державою іншій про відмову від укладеного між ними договору) таких договорів, у межах своєї компетенції укладає міжнародні договори України, забезпечує виконання зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері зайнятості й трудової міграції, соціального захисту населення, соціального страхування, соціально-трудова відносин та здійснення нагляду за дотриманням законодавства про працю, оплати, нормування та стимулювання праці, професійної класифікації робіт і професій, умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, колективно-договірного регулювання соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців, розвитку соціального діалогу.

43) здійснює у межах своїх повноважень заходи щодо співробітництва України з ЄС, адаптує законодавство України до законодавства ЄС;

44) виступає в установленому порядку замовником науково-дослідних робіт у сфері зайнятості й трудової міграції, соціального захисту населення, соціального страхування, соціально-трудова відносин і здійснення нагляду за дотриманням законодавства про працю, оплати, нормування й стимулювання праці, професійної класифікації робіт і професій, умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, колективно-договірного регулювання соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців, розвитку соціального діалогу;

45) здійснює методичне забезпечення діяльності органу виконавчої влади АР Крим із питань праці та соціальної політики, структурних підрозділів місцевих держадміністрацій з питань праці, зайнятості та соціаль-

ного захисту населення, надає практичну й методичну допомогу підприємствам, установам та організаціям, проводить інформаційно-роз'яснювальну, консультаційну роботу з питань, що належать до його компетенції;

46) формує в установленому порядку кадрову політику в системі підпорядкованих йому органів;

47) здійснює відповідно до законодавства функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління;

48) забезпечує у межах своїх повноважень виконання завдань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

49) забезпечує у межах своїх повноважень реалізацію державної політики щодо державної таємниці, контроль за її збереженням у центральному апараті Міністерства, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління;

50) виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань.

Основні повноваження Міністерства соціальної політики стосуються сфери зайнятості та застосування праці. Крім того, велика кількість функцій, що виконує Міністерство соціальної політики наводять на думку про доцільність утворення двох самостійних міністерств – Міністерства праці та Міністерства соціального захисту. Це дало б змогу значно підвищити ефективність управління сферою соціального захисту в Україні.

2.3. Місцеві органи соціального захисту населення, їхнє призначення і завдання

У системі державних органів влади, які здійснюють соціальне забезпечення, важливе значення мають управління соціального захисту населення, які організовані при обласних державних адміністраціях. Відповідно до типового положення про Головне управління праці і соціального захисту населення обласної, Київської міської та інших державних адміністрацій, обласні управління (нині – департаменти) здійснюють керівництво у сфері соціального забезпечення населення на території області.

Основні завдання управління:

– забезпечення на відповідній території реалізації державної політики у сфері соціально-трудових відносин, оплати і належних умов праці, зайнятості, трудової міграції, пенсійного забезпечення, соціального захисту та соціального обслуговування населення, в тому числі громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також ведення обліку осіб, що мають право на пільги за соціальною ознакою;

– забезпечення в межах своїх повноважень дотримання законодавства про працю, зайнятість, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, пенсійне забезпечення та соціальний захист населення;

– координування заходів щодо реалізації державної політики зайнятості на території області, сприяння повній, продуктивній, вільнообраній зайнятості, зниженню рівня безробіття, ефективному використанню робочої сили та підвищенню її якості;

– забезпечення регулювання регіонального ринку праці шляхом розроблення та реалізації територіальних програм зайнятості населення, здійснення інших заходів щодо поліпшення ситуації на цьому ринкові;

– сприяння органам місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-економічного розвитку відповідних територій; організаційно-методичне забезпечення діяльності відповідних структурних підрозділів виконавчих органів рад;

– удосконалення форм і засад соціального партнерства, організація співробітництва місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з профспілками, іншими об'єднаннями громадян та організаціями роботодавців.

Менеджмент системи соціального захисту на місцевих рівнях мають забезпечувати управління соціального захисту населення районних державних адміністрацій (із набуттям чинності змін до Конституції України – районних рад), міських рад, районних у місті рад, які мають забезпечити контроль за нарахуванням і виплатою пенсій, надання соціальних гарантій і компенсацій малозабезпеченим громадянам, субсидій населенню, соціальний захист громадян, постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС, роботу з інвалідами, ведення єдиного державного реєстру осіб, які мають право на пільги.

Територіальний центр має підтримувати одиноких непрацевдатних громадян і громадян інших категорій, які потребують сторонньої допомоги. Об'єднання зусиль цих управлінь та центрів зайнятості сприятиме подоланню безробіття, виконанню місцевих програм зайнятості, в тому числі щодо працевлаштування інвалідів. Відділ праці, який входить до структури управління праці та соціального захисту населення, має бути виділений в окрему структурну одиницю місцевого самоврядування та здійснювати моніторинг стану соціально-трудова відносин на всіх підприємствах адміністративно-територіальної одиниці незалежно від форм власності. Слід також надати йому права впливу на порушників трудового законодавства, законодавства щодо охорони праці. У сільській місцевості існує потреба у створенні й функціонуванні центрів соціального захисту населення, організації роботи вповноважених сільських і селищних рад. Для здійснення соціального обслуговування людей похилого віку необхідно створити медико-соціальні центри на базі сільських лікарень і міжсільських будинків-інтернатів за участю органів місцевого самоврядування, фермерських господарств, сільськогосподарських підприємств та активної участі членів територіальної громади.

2.4. Недержавні інститути: їхнє значення в наданні соціального захисту населенню

У наданні соціального захисту населенню беруть участь різні недержавні інститути. Зазвичай це громадські організації, благодійні фонди. Вони являють собою добровільні формування, створені на основі єдності ін-

тересів і вільного волевиявлення громадян у цілях реалізації ними своїх прав та свобод. Згідно із Всесвітньою Декларацією прав людини, кожен громадянин має право на громадські об'єднання. У ст. 36 Конституції України записано: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії і громадські організації для здійснення своїх прав і свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних та інших інтересів».

Недержавні громадські організації діють у різних галузях суспільного життя. На Заході це розгалужена мережа молодіжних, професійних, жіночих, ветеранських, наукових, релігійних, а також елітарних організацій-клубів та інших. Зрозуміло, не всі вони займаються соціальним захистом населення, проте вирішують багато актуальних питань розвитку суспільства. В основних міжнародних і вітчизняних правових актах зазначено, що головна мета об'єднання громадян – захист їхніх трудових і соціально-економічних прав та інтересів, а не колективний розподіл благ.

В Україні досить поширені об'єднання з проблем екології, молоді, освіти. Завдяки цим організаціям громадськість має змогу впливати на владу й допомагати розв'язувати ці проблеми.

Для успішної діяльності громадських організацій потрібні певні умови, серед них головна – формування *громадянського суспільства*. Це слід розуміти як систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів та колективів, життєдіяльність соціальної, культурної, духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління. Процес формування громадянського суспільства в Україні триває.

В Україні сектор недержавних громадських організацій (далі – НГО) порівняно із країнами Заходу невеликий, але постійно зростає. За даними Державного комітету статистики, у 2015 р. в Україні зареєстровано громадських організацій та їхніх осередків – 67 911 (2006 р. було 46 682, 2008 р. – 59 321, 2009 р. – 61 610); благодійних організацій – 11 972 (2008 р. – 9 590). Загалом значні темпи приросту громадських організацій в Україні були в 2009 р. Кількість реалізованих НГО соціальних проектів становила 5478 од.

Більшість НГО працює в таких сферах, як культура, освіта, охорона здоров'я, допомога інвалідам і ветеранам, економіка та наука, жінки й діти. Однак зростання кількості ще не засвідчує зростання рівня якості цих організацій. Велика кількість НГО існує формально.

Фінансування недержавних громадських організацій

Оскільки ці організації неприбуткові, некомерційні, то кошти надходять іззовні. Найпоширеніший шлях отримання фінансової допомоги – гранти, що надають зарубіжні (міжнародні) організації або благодійні фонди для розвитку власних програм в Україні. З одного боку, це спонсорство корисне, але небезпечне, тому що деякі зарубіжні організації відкривають власні «філії» для впровадження своєї політики в нашій країні й, зрозумі-

ло, всі витрати беруть на себе. Недоліком даного шляху є те, що громадська організація стає залежною від свого західного спонсора.

Кошти можуть надходити й від приватних підприємців, комерційних структур і політичних партій. У Законі України «Про громадські об'єднання» передбачено, що громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право на фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів відповідно до закону. Вони зобов'язані подавати й оприлюднювати звіти про цільове використання цих коштів відповідно до закону. Держава може виділяти кошти на певні програми громадських організацій (соціальні, екологічні, молодіжні тощо), укладати угоди на виконання громадськими організаціями робіт і надання послуг.

Інститути громадянського суспільства дедалі поширюються в Україні. Виникають організації, що працюють на професійній основі, мають штат постійних співробітників і здійснюють соціальні програми. Для своєї діяльності громадські організації у 2015 р. із різних джерел отримали 6,3 млрд грн, це в 1,5 раза більше, ніж 2014 р. Основну частину становили надходження від благодійності – 3,7 млрд грн, або 58,8 % від загальної суми фінансування. Від членських внесків отримано 611,6 млн грн, або 9,7 %, господарської діяльності товариств, підприємств, створених громадськими організаціями для виконання їхньої мети й напрямів діяльності – 549,7 млн грн, або 8,7 %.

Серед громадських організацій як суб'єктів соціальної політики важливе значення мають профспілки. До складу ФПУ належать профспілки та їхні місцеві об'єднання – 44 галузеві членські організації, 27 територіальних об'єднань (9208,5 тис. громадян). Відкритий характер цієї організації, її доступність, масовість рядів, охоплення профспілковим членством усіх категорій працівників, широка соціальна основа (до складу профспілок належать представники різних верств населення) створюють широкі можливості для соціального захисту своїх членів.

Нові соціально-економічні реалії суспільства, складні неординарні процеси в профспілковому русі зумовлюють потребу переосмислити значення цієї організації у здійсненні нею соціальної політики. Життя підтверджує, що нині потрібен якісно новий підхід до реалізації можливостей, які мають профспілки у сфері регулювання соціальних процесів і передусім у посиленні соціальної безпеки людини, її соціального захисту.

Питання для самоконтролю

1. Якими документами керуються державні органи у своїй діяльності щодо соціального захисту громадян?
2. Які основні функції виконує Міністерство соціальної політики України?
3. Які права інших державних органів влади у сфері соціального захисту?
4. Яке значення мають управління соціального захисту населення областей?
5. У чому полягає роль Міністерства фінансів України у здійсненні соціального захисту населення?
6. Які функції виконують інші міністерства та відомства в соціальному захисті?
7. Чи можуть бути громадські організації суб'єктами соціальної політики?
8. Яка функція профспілок у захисті прав громадян, які працюють?
9. Як Ви розумієте громадянське суспільство? Що потрібно для його становлення в нашій країні?
10. Які існують фінансові джерела НГО?
11. Джерелом фінансування соціальних проектів часто є кошти закордонних місіонерів або недержавних організацій тощо. Чи не загрожує це національній безпеці нашої країни?

Рекомендована література

1. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423 (редакція від 18.08.2016 р.).
2. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 р. № 280 (редакція від 19.05.2017 р.).
3. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI (редакція від 02.11.2016 р.).
4. Структура Мінсоцполітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/content/struktura-centralnogo-aparatu-ministerstva.html>
5. Про затвердження типових структур і штатів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : наказ Мінсоцполітики від 29.06.2016 р. № 709.
6. Щекин Г. Социальное управление как система [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ptpu.ru/archive.htm>
7. Юрченко Ю. Д. Соціальний захист населення як об'єкт соціального управління / Ю. Д. Юрченко // Збірник наук. праць НАДУ. – 2005. – Вип. 1. – С. 470–478.
8. Юрченко Ю. Д. Соціально-правова держава та її соціальна політика / Ю. Д. Юрченко // Управління сучасним містом. – 2005. – № 1. – С. 68–74.
9. Юрченко Ю. Д. Управлінська діяльність в сфері соціального захисту населення [Електронний ресурс] / Ю. Д. Юрченко // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 2. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>

Розділ 3. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

3.1. Соціальна підтримка материнства і дитинства

План

- 3.1.1. Державна допомога сім'ям з дітьми.
- 3.1.2. Соціальна підтримка жінок.
- 3.1.3. Допомога сім'ям на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування.
- 3.1.4. Державна підтримка багатодітних сімей.

3.1.1. Державна допомога сім'ям з дітьми

У міжнародному співтоваристві сім'ю визнано найкращою умовою для виживання, захисту й розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для дитини. Сім'я – основний чинник соціалізації дитини. Саме тому зусилля кожної держави мають спрямоватися на забезпечення добробуту сімей з дітьми.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-12 (далі – Закон № 2811-12) встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей. Закон спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення.

Право на державну допомогу мають громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти; іноземці і особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також особи, яким надано статус біженця в Україні, мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України на умовах, передбачених цим Законом, іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми та перелік документів, необхідних для призначення допомоги за Законом № 2811-12, надано у Постанові Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751, зі змінами та доповненнями.

Для кращого розуміння сутності питання наводимо визначення деяких основних понять:

- **дитина** – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше;
- **сім'я з дітьми** – поєднане родинними зв'язками та зобов'язаннями щодо утримання коло осіб, в якому виховуються рідні, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку чи піклування;
- **прожитковий мінімум для сім'ї** – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих і затверджених

відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення;

– *середньомісячний сукупний дохід сім'ї* – обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень упродовж шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги. Приклади його розрахунку наведені у розділі 4.3.

В Україні призначаються такі види допомоги сім'ям з дітьми:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) допомога при народженні дитини;
- 3) допомога при усиновленні дитини;
- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 5) допомога на дітей одиноким матерям.

Покриття витрат на виплату державної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів. Види допомоги в 2017 р. наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Державна допомога в 2017 р., грн

Види допомог	із січня	із травня	із грудня
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	400	421	440,5
Допомога при народженні дитини		41 280	
Одноразова виплата		10 320	
Щомісячна виплата		860	
Допомога на дітей одиноким матерям			
На дітей віком до 6 років (макс.)	1355	1426	1492
На дітей віком від 6 до 18 років (макс.)	1689	1777	1860
Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць	1544	1624	1700

Документи, необхідні для призначення державної допомоги сім'ям з дітьми, подаються особою, яка претендує на призначення допомоги, самостійно. За наявності письмової заяви особи, яка претендує на призначення допомоги, але за станом здоров'я або з інших поважних причин не може самостійно зібрати необхідні документи, збір зазначених документів покладається на органи, що призначають допомогу.

Документи розглядаються органом, що призначає та здійснює виплату державної допомоги, протягом 10 днів із дня звернення. Про призначення державної допомоги чи про відмову в її наданні із зазначенням причини відмови та порядку оскарження цього рішення орган, що призначає і здійснює виплату державної допомоги сім'ям з дітьми, видає чи надсилає заявникові письмове повідомлення протягом 5 днів після прийняття відповідного рішення.

3.1.2. Соціальна підтримка жінок

Допомога жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами

Право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають за Законом № 2811-12 усі жінки (в тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана лікувальним закладом в установленому порядку довідка встановленого зразка та довідка: з основного місця роботи (служби, навчання); ліквідаційної комісії для жінок, звільнених із роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації; державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні; з місця проживання для непрацюючих жінок про те, що вони не працюють (не служать, не навчаються).

Особам, які всиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам, зазначеним у ч. II ст. 4 Закону № 2811-12, призначається і виплачується за місцем основної роботи (служби); всі інші види державної допомоги сім'ям з дітьми призначають і виплачують органи соціального захисту населення за місцем проживання батьків (усиновлювачів, опікуна, піклувальника).

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей – 70) календарних днів після пологів.

За період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Допомога жінці у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 % середньомісячного доходу (стипендії, заробітної плати, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо), але не менше 25 % від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць, і не залежить від трудового стажу.

Допомога для жінок-підприємців (ФОП)

Жінкам, які є фізичною особою підприємцем (далі – ФОП), до 01.01 2016 р. для отримання оплати лікарняного листа по вагітності та пологах, необхідно було укладати «Добровільні» договори страхування на

сплату підвищеного внеску ЄСВ. Тобто, жінка-ФОП не була застрахованою особою, якщо не уклала такого Договору.

Законодавець вніс зміни, і тепер з 01.01.2016 р. жінка-ФОП, яка сплачує **єдиний податок**, вже є застрахованою, а отже **має право** на отримання оплати лікарняного по вагітності та пологах або будь-якого іншого лікарняного.

Незалежно від виду оподаткування, який обрала жінка-ФОП, якщо вона платить ЄСВ, є застрахованою.

Розмір ЄСВ для жінок-ФОП на будь-якій системі оподаткування з 01.01.2016 р. дорівнює – 22 % від МЗП/за 1 календарний місяць.

Для жінки-ФОП, яка сплачує ЄСВ, декретні виплачують у 100 % розмірі суми, розрахованої виходячи з фактичного середнього доходу незалежно від того, скільки років жінка була застрахованою особою.

Допомога при народженні дитини й умови її призначення

Допомога при народженні дитини за Законом № 2811-12 надається одному з батьків дитини (опікуну).

Допомога, призначена опікуну, вважається власністю дитини. Допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини, опікунам – на підставі рішення про встановлення опіки.

У разі народження (встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину. Допомога при народженні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини.

У разі, коли непрацююча особа, яка отримує допомогу при народженні дитини в органі праці та соціального захисту населення, виявила бажання працювати, виплата цієї допомоги продовжується зазначеним органом до закінчення строку її призначення.

Для призначення допомоги при народженні дитини органу праці та соціального захисту населення за умови пред'явлення паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, подаються такі документи:

- 1) заява одного з батьків (усиновлювача, опікуна), що складається за формою, затвердженою Міністерством праці та соціальної політики;
- 2) копія свідоцтва про народження дитини;
- 3) копія трудових книжок обох батьків (усиновлювача, опікуна);
- 4) довідка з місця служби (навчання) заявника;
- 5) довідка про склад сім'ї батьків (усиновлювача, опікуна);
- 6) довідка, видана державним органом реєстрації актів цивільного стану для призначення одноразової допомоги при народженні дитини.

Усиновлювачі та опікуни подають, крім зазначених документів, копію рішення про усиновлення чи встановлення опіки.

Жінки, які постійно проживають (zareєстровані) на території України і народили дитину під час тимчасового перебування за її межами, подають документи до компетентних органів країни перебування, що засвідчують народження дитини, легалізовані в установленому порядку, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Із 01.07.2014 р. допомога призначається в єдиному розмірі 41 280 грн, незалежно від того, яка дитина за черговістю (перша, друга чи третя). Виплата здійснюється одноразово у розмірі 10 320 грн, решта коштів – по 860 грн щомісяця.

Виплата допомоги припиняється у разі:

- позбавлення отримувача допомоги батьківських прав;
- відмови отримувача допомоги від виховання дитини;
- нецільового використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини;
- перебування отримувача допомоги у місцях позбавлення волі за рішенням суду;
- настання інших обставин, передбачених законодавством.

Виплата допомоги припиняється з місяця, що настає за місяцем, в якому виникли зазначені обставини, за рішенням органу, який призначив допомогу, і на підставі пропозицій органу опіки та піклування чи державного соціального інспектора органу праці та соціального захисту населення.

У разі влаштування дитини до дитячого закладу на повне державне утримання виплата допомоги здійснюється (поновлюється) органами праці та соціального захисту населення шляхом перерахування коштів на відкритий в установі уповноваженого банку рахунок дитини в порядку, затвердженому Міністерством праці та соціальної політики, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки і Міністерством фінансів.

Контроль за цільовим використанням допомоги та створенням належних умов для повноцінного утримання й виховання дітей здійснюється головними державними соціальними інспекторами і державними соціальними інспекторами органів праці та соціального захисту населення разом з управліннями (відділами) у справах сім'ї, дітей та молоді й органами опіки та піклування шляхом проведення моніторингу виплат і використання допомоги, вибіркового обстеження окремих сімей.

Допомога при усиновленні дитини

Покриття витрат на виплату допомоги при усиновленні дитини здійснюється за рахунок коштів державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів. Право на допомогу при усиновленні дитини має особа, яка є громадянином України, постійно проживає на її території та усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо усиновлювачами є подружжя або один з них).

Допомога при усиновленні дитини призначається на підставі рішення про усиновлення дитини та за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня набрання законної сили рішення про усиновлення дитини, і призначається незалежно від одержання на дитину інших видів допомоги. У разі усиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Розмір допомоги при усиновленні дитини встановлюється згідно зі ст. 12-3 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-12. Порядок і умови виплати допомоги при усиновленні дитини та підстави для припинення виплати такої допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України. Допомога призначається особам, які усиновили дитину після 1 січня 2009 р., незалежно від одержання на дитину інших видів допомоги, у розмірі та у порядку, що встановлені для виплати допомоги при народженні першої дитини, на дату набрання законної сили рішення про усиновлення.

Нещодавно існувала допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. З 1 липня 2014 р. виплати цієї допомоги припинили, її отримували лише деякі категорії громадян, а з 1 серпня 2016 р. виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку повністю скасовано.

Такий крок з боку влади є незрозумілим і суперечить соціальній політиці, спрямованій на соціальний захист. Величезна кількість родин втрачає право на отримання допомоги по догляду. І суми цих втрат є дуже великими. Так, якщо допомога по догляду виплачувалася у мінімальному розмірі (130 грн), то втрати кожної сім'ї становитимуть за 3 роки майже 5 тис. грн. А якщо мама отримувала цю допомогу в розмірі, скажімо, 500 грн, то вона не доотримує 18 тис. грн.

Допомога одиноким матерям

Право на допомогу на дітей одиноким матерям мають одинокі матері (які не перебувають у шлюбі), одинокі усиновителі, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини, вдови та вдівці з дітьми, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу. Якщо одинока мати, одинокий усиновитель (вдова, вдівець), мати (батько) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, уклали шлюб, то за ними зберігається право на отримання допомоги на дітей, які народилися чи були усиновлені до шлюбу, за умови якщо ці діти не були усиновлені чоловіком (дружиною). Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання допомоги, встановленої на дітей одиноким матерям, не має.

Під час реєстрації цієї жінкою шлюбу з особою, від якої вона має дітей, допомога на дітей, народжених від цієї особи, не призначається.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається за наявності відповідної довідки державного органу реєстрації актів цивільного стану про

підстави внесення до книги реєстрації народжень відомостей про батька (матір) дитини. Допомога на дітей одиноким матерям призначається незалежно від одержання на дітей інших видів допомоги, передбачених Законом № 2811-12. Допомога на дітей одиноким матерям, одиноким усиновителям (вдовам, вдівцям), матері (батьку) в разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах, – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 100 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Розмір допомоги на дітей одиноким матерям у 2017 р., грн

Категорія дітей	01.01.2017	01.05.2017	01.12.2017
Діти віком до 6 років	1355	1426	1492
Діти віком від 6 до 18 років	1689	1777	1860
Діти віком від 18 років до 23 років	1600	1684	1762

Допомога на дітей одиноким матерям, одиноким усиновителям (вдовам, вдівцям), матері (батьку) в разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, призначається на кожну дитину.

Приклад.

Сім'я: одинока мати і двоє дітей – 10 та 5 років, середньомісячний дохід сім'ї – 2700 грн на всю родину. На 1 члена родини середньомісячний дохід складатиме: $2700 \text{ грн} / 3 \text{ осіб} = 900,00 \text{ грн}$.

На дитину 5 років визначаємо розмір допомоги одинокій матері:

1355 грн (ПМ в табл.) – 900 грн = 455,00 грн.

На дитину 10 років визначаємо розмір допомоги одинокій матері:

1689 грн (ПМ в табл.) – 900 грн = 789,00 грн.

Отже, на дітей жінка отримуватиме 1244 грн всі шість місяців. Потім вона поновлює свої доходи в УСЗ і допомогу їй будуть перераховувати вже за новими доходами.

Допомога на дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів призначається дитині віком до 18 років і надається в розмірі, що дорівнює різниці між 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні 6 місяців. Отже, максимальна сума грошової допомоги дітям, чії батьки не платять аліменти, в 2017 р. становить (табл. 3.3).

Згідно з Кодексом законів про працю України та Законом України «Про відпустки», жінці, яка працює і має двох і більше дітей віком до

15 років, або дитину-інваліда, або яка всиновила дитину, одинокій матері, батькові, який виховує дитину без матері (в тому числі й у випадку тривалого перебування матері у лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, надається щорічна додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів (ст. 73 КЗпП).

Таблиця 3.3

**Розмір допомоги на дітей,
батьки яких ухиляються від сплати аліментів з 01.01.2017 р.**

Категорія дітей	01.01.2017	01.05.2017	01.12.2017
Діти віком до 6 років	677,5	1426	1492
Діти віком від 6 до 18 років	1689	1777	1860
Діти віком від 18 років до 23 років	1600	1684	1762

**Одноразова винагорода жінкам, яким присвоєне почесне звання України
«Мати-героїня»**

Із метою посилення підтримки багатодітних матерів Президент України з 1 січня 2008 р. заснував одноразову винагороду жінкам, яким присвоєне почесне звання України «Мати-героїня». Ця винагорода виплачується всім жінкам, яким присвоєно дане почесне звання відповідно до Закону України «Про державні нагороди України», у десятикратному розмірі прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб. Жінки, нагороджені орденом «Мати-героїня», звільняються від плати за навчання дітей у державних школах естетичного виховання.

3.1.3. Допомога сім'ям на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування

Допомога сім'ям на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається в розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Розмір допомоги на дітей, над якими встановлено
опіку і піклування з 01.01.2017 р.**

Категорія дітей	01.01.2017	01.05.2017	01.12.2017
Діти віком до 6 років	2710	2852	2984
Діти віком від 6 до 18 років	3378	3554	3720

У разі, коли на дитину виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія, державна допомога, розмір допомоги на

дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром призначених пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги.

Приклад розрахунку допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування

Приклад. Під опікою у бабусі перебувають четверо дітей віком 3,5 року, 5 років, 8 років та 11 років, мати яких мала статус одинокої, померла. На дітей призначено пенсію у разі втрати годувальника у розмірі 1647 грн (сума умовна). В якому розмірі бабусі буде призначено допомогу на дітей?

Розв'язок. Розміри прожиткового мінімуму беремо станом на 01.04.2017 р.: для дітей віком до 6 років – 1355 грн, для дітей від 6 до 18 років – 1689 грн. Таким чином, у даному випадку розмір допомоги становитиме:
 $(1355 \times 2 + 1689 \times 2) \times 2$ (два прожиткових мінімуми) – 1647 = 6088 – 1647 = 4441 (грн)

Отже, допомогу на дітей буде призначено в розмірі 4441 грн.

3.1.4. Державна підтримка багатодітних сімей

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III, **багатодітною вважається сім'я**, яка складається з батьків (чи одного з них) і трьох та більше дітей.

Багатодітні сім'ї мають право на всі типи допомоги матеріального характеру, що передбачено законодавчою базою: виплати при народженні дитини, допомога по догляду за дітьми до 3 років, додаткові виплати сім'ї з невеликим доходом за умови, якщо сім'я має відношення до даної категорії.

Багатодітним сім'ям надаються такі пільги:

1) 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. м загальної площі житла на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. м на сім'ю);

2) 50-відсоткова знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) та вартості скрапленого балонного газу для побутових потреб у межах норм, визначених законодавством.

Площа житла, на яку надається знижка під час розрахунків плати за опалення, становить 21 кв. м опалюваної площі на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. м на сім'ю;

3) 50-відсоткова знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, визначених законодавством, у разі якщо відповідні будинки не мають центрального опалення;

4) позачергове встановлення квартирних телефонів. Абонентна плата за користування квартирним телефоном встановлюється в розмірі 50 % від затверджених тарифів.

Пільги щодо плати за користування житлом (квартирної плати), комунальні послуги та вартість палива, передбачені пунктами 1–3 ч. 3 цієї статті, надаються багатодітним сім'ям незалежно від виду житла та форми власності на нього.

Дитячим будинкам сімейного типу та прийомним сім'ям, в яких не менше року проживають відповідно троє або більше дітей, а також сім'ям (крім багатодітних сімей), в яких не менше року проживають троє і більше дітей, враховуючи тих, над якими встановлено опіку чи піклування, надаються пільги, передбачені ч. 3, з урахуванням умов, визначених ч. 4 цієї статті.

Дітям із багатодітних сімей надаються такі пільги:

1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;
2) щорічне медичне обстеження і диспансеризація в державних та комунальних закладах охорони здоров'я із залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування;

3) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

4) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення й автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрішньорайонних, внутрішньо- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання;

5) безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей».

Батькам і дітям з багатодітних сімей видаються відповідні посвідчення. Зразок посвідчення, порядок їх виготовлення і видачі встановлюються Кабінетом Міністрів України;

б) діти з багатодітних сімей, у складі яких є п'ятеро і більше дітей, а також особи віком від 18 до 23 років із таких сімей звільняються від плати за навчання у вищих навчальних закладах державної та комунальної форми власності усіх рівнів акредитації за умови, що певний освітньо-кваліфікаційний рівень вони здобувають вперше.

Приклад розрахунку державної соціальної допомоги багатодітній сім'ї

У багатодітній сім'ї виховується шість неповнолітніх дітей віком до 18 років, п'ять із них навчаються в школі. Мати не працює, здійснює догляд за дитиною 2,5 року. Батько дітей отримує заробітну плату в розмірі 4070 грн. У якому розмірі буде призначена допомога цій сім'ї?

Розв'язок. Ця сім'я відповідно до її доходів набуває статусу малозабезпеченої, тому розрахунок розміру допомоги має робитися за правилом обчислення допомоги для малозабезпеченої сім'ї. Державна соціальна допомога призначається на шість місяців і визначається як *різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом*. Але для кожної дитини, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, де виховується троє або більше дітей віком до 16 років (до

18 років, якщо дитина навчається), рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) збільшується на 10 %. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям надається у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення, й становить:

- для працездатних осіб – 21 %,
- для дітей – 85 %,
- для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100 % відповідного прожиткового мінімуму.

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для малозабезпеченої сім'ї з 01.05.2017 р.:

- для працездатних осіб – 353,64 грн;
- для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 1312 грн;
- для дітей віком до 6 років – 1212,10 грн;
- для дітей віком від 6 до 18 років – 1510,45 грн;
- для дітей віком від 18 до 23 років (за умови навчання) – 1431,40 грн.

1. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги сім'ї становить (дані станом на 01.05.2017 р.):

$353,64 \text{ грн} \times 2$ (для працездатних матері та батька) + $1212,10$ (для 1 дитини до 6 років) + $1510,45 \times 5$ (для 5 дітей віком від 6 років) = $707,28 + 1212,10 + 7552,25 = 9471,63$ (грн).

Розмір державної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більше 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї, тому знайдемо цю величину:

$$9471,63 \times 75 : 100 = 7103,72 \text{ (грн)}.$$

2. Середньомісячний сукупний дохід сім'ї у цьому випадку дорівнює заробітній платі батька – 4070 грн.

3. Розмір державної допомоги становить:

$$7103,72 - 4070 = 3033,72 \text{ (грн)}.$$

Однак оскільки в цілому родина за прикладом має право на допомогу за доходами, відповідно до цієї суми 3033,72 грн буде ще додано 10 % на кожну дитину, як зазначалось вище.

Розраховуємо суму, на яку буде збільшено розмір допомоги, за законом вона дорівнює 10 % гарантованого мінімуму на дитину відповідного віку:

$121,21$ (на дитину до 6 років) + $151,04 \times 5$ (на 5 дітей віком від 6 років) = $121,21 + 755,20 = 876,41$ (грн).

Тож до розміру допомоги необхідно ще додати суму 876,41 грн. Остаточна сума допомоги цій багатодітній сім'ї становитиме:

$$3033,72 + 876,41 = 4853,94 \text{ (грн)}.$$

Особливості соціальних виплат на тимчасово окупованих територіях України

Якщо сім'я проживала в зоні антитерористичної операції та змінила місце проживання, а отже не має можливості звернутись за реєстрацією народження дитини за місцем своєї прописки, то для оформлення документів про соціальні виплати необхідно звернутись до Управління праці та соціального захисту населення за місцем фактичного проживання.

Щодо виплат на території ЛНР і ДНР, то вони не здійснюються, оскільки у цих самопроголошених республіках не працює Управління праці та соціального захисту населення. Крім того, для отримання виплат необхідно мати свідоцтво про народження дитини зареєстроване у законному порядку, а на території ЛНР і ДНР це не можливо зробити. Всі документи, які видані в цих самопроголошених республіках, вважаються недійсними за їх межами.

Діти, які народились в АР Крим, після 2015 р. отримуватимуть соціальну допомогу від Російської Федерації.

Питання для самоконтролю

1. Хто вважається дитиною за законодавством в Україні?
2. Що таке сім'я? Що таке сім'я з дітьми?
3. У якому документі вказано порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми?
4. Чи мають право іноземні громадяни на допомогу сім'ям з дітьми?
5. Що впливає на розмір державної допомоги сім'ям з дітьми?
6. Які існують види державної допомоги сім'ям з дітьми?
7. Як розраховується державна допомога сім'ям з дітьми?
8. За рахунок яких коштів надається допомога сім'ям з дітьми?
9. Який існує порядок надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами?
10. Яку допомогу від держави отримують одинокі матері?
11. Чи надається допомога громадянам, які взяли під опіку дитину? Якщо надається, то в якому розмірі?
12. Який розмір одноразової допомоги при народженні дитини?
13. Які документи і куди необхідно подати, щоб отримати одноразову допомогу при народженні дитини?
14. Який існує порядок надання допомоги при усиновленні дитини?
15. Які пільги мають жінки, яким присвоєне почесне звання України «Мати-героїня»?
16. Який розмір допомоги сім'ям на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування?
17. Яка сім'я за законодавством вважається багатодітною?

Рекомендована література

1. Про Державний бюджет України на 2007 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII. – Режим доступу : <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
2. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-12 р. (редакція від 08.06.2016 р.).
3. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1751. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1751-2001-%EF>
4. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
5. Порядок призначення та виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства юстиції. – Режим доступу : <http://www.old.minjust.gov.ua/9908>
6. Дакал А. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмана у справах дітей / А. Дакал // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2012. – Вип. 4. – С. 211–219.
7. Методика комплексної оцінки бідності. Порядок розрахунку показників для оцінки бідності за різними критеріями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12>

3.2. Соціальний захист дітей та молоді

План

3.2.1. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

3.2.2. Соціальна підтримка молоді.

3.2.3. Зарубіжний досвід у розв'язанні проблеми сирітства.

3.2.1. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Ставлення суспільства до своїх дітей відображає загальний рівень захисту та поваги прав людини. Якщо держава піклується про своє майбутнє покоління, вона має створити належні умови для нормального розвитку дітей та всебічного розкриття їхніх здібностей. На жаль, не всі діти в Україні живуть у сім'ях. Через різні обставини є діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

У нових соціально-економічних умовах проблеми захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, не тільки не втратили своєї актуальності, але й набули особливої гостроти. За офіційними даними, на 1 січня 2016 р. в Україні проживає понад 73 тис. дитини-сироти, близько 5 тис. дітей стали сиротами через військові дії. Лише 20–23 % – сироти, інші – діти, які є сиротами за живих батьків, і діти, позбавлені батьківського піклування. Із загальної кількості майже 52 тис. дітей перебувають під опікою найближчих родичів, в інтернатних закладах лишають близько 6 тис. дітей, 25 тис. дітей – із родин, які опинились у складних життєвих обставинах і не можуть виховувати дітей, 18 тис. дітей можуть бути усиновлені.

Для посилення уваги суспільства до проблем дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, захисту їхніх прав і законних інтересів, створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї Указом Президента від 11 грудня 2007 р. 2008 рік було оголошено в Україні Роком підтримки національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей» від 5 травня 2008 р. визначено основні напрями державної політики у сфері охорони дитинства, захисту прав і законних інтересів дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують особливої уваги з боку держави.

Відповідно до ч. 3 ст. 52 Конституції України, утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді

серед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначаються ст. 3 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV, який набрав чинності 13 січня 2005 р. і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства (далі – Закон № 2342).

Юридичне визначення соціальних категорій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачено у ст. 1 Закону № 2342.

Так, **дитина-сирота** – це дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку із позбавленням їхніх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі; діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Відсутність одного чи обох батьків або батьківського піклування, що підтверджується відповідними документами, визначає юридичний статус дитини і є підставою для одержання такими дітьми матеріального забезпечення і пільг, передбачених законодавством.

Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, – визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування (ст. 1 згаданого Закону).

Згідно із цією статтею, законодавчо визначені терміни:

– **державні соціальні стандарти** для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами мінімальні норми і нормативи забезпечення дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, та осіб з їх числа;

– **особи із числа дітей-сиріт** та дітей, позбавлених батьківського піклування, – особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, яких зараховано до дітей, позбавлених батьківського піклування;

– **державне утримання** дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа – повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними та грошовими ресурсами дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа для

задоволення їхніх життєво необхідних потреб і створення умов для нормальної життєдіяльності.

Формами влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є: усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються незалежно від того, де така дитина перебуває на утриманні та вихованні, на рівні, не меншому за встановлений прожитковий мінімум для осіб відповідного віку.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються щодо:

– мінімального матеріального забезпечення, витрат на харчування, одяг та взуття;

– житлового забезпечення на рівні, не нижчому за встановлені у Житловому кодексі Української РСР нормативи;

– житлового забезпечення таких дітей після завершення їх виховання в різних формах влаштування після досягнення ними 18-річного віку, якщо вони не мають свого житла відповідно до житлових нормативів або мають житло із характеристиками, нижчими за встановлені житлові нормативи;

– мінімального стандарту щодо забезпечення гарантованого першого робочого місця, яке не може бути змінене за бажанням роботодавця протягом трьох років з моменту початку такої роботи, а в разі неможливості надання такого робочого місця – встановлення грошової компенсації на цей період, яка виплачується особі з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів;

– мінімального стандарту разової державної фінансової допомоги у разі закінчення такими дітьми виховного, навчального закладу чи у зв'язку із закінченні перебування таких дітей у різних формах влаштування після досягнення ними 18-річного віку;

– мінімального стандарту щомісячного утримання таких дітей та осіб із їх числа за умови навчання їх у ВНЗ до досягнення ними 23-річного віку або до закінчення відповідних навчальних закладів;

– мінімального стандарту медичного обслуговування; мінімального стандарту забезпечення таких дітей іграшками, що сприяють розвитку, спортивним інвентарем, газетами і журналами відповідно дитячого, юнацького, загальнопізнавального та виховного спрямування;

– мінімального стандарту забезпечення дитини до надання їй статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування; мінімального стандарту грошового забезпечення батьків-вихователів, прийомних батьків.

Кабінет Міністрів України може встановлювати інші додаткові мінімальні соціальні стандарти, нормативи споживання й нормативи забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Допомога й утримання таких дітей не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб.

Ст. 8 Закону № 2342 передбачає, що держава здійснює **повне забезпечення** дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа.

Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі продовження навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів.

Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, крім повного державного забезпечення виплачується соціальна стипендія в порядку та розмірі, встановлених Кабінетом Міністрів України, також виплачується 100 % заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики. Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій. Виплата зазначеної допомоги здійснюється протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах.

Під час надання особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їхнього лікування.

Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи органів праці та соціального захисту населення одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку. Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників навчальних закладів їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття.

Вартість повного державного забезпечення у грошовому еквіваленті для дітей віком від народження до 3 років, від 3 до 7 років, від 7 до 10 років, від 10 до 14 років, від 14 до 18 років та осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до 23 років визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум».

Щороку Законом України про державний бюджет затверджується обсяг субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною».

Державні соціальні стандарти, нормативи споживання, нормативи забезпечення є однаковими для всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, незалежно від форми їх влаштування та утримання, і затверджуються відповідно до законодавства.

Оскільки на повне державне забезпечення мають право діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, відповідна служба у справах дітей зобов'язана протягом двох місяців підготувати комплект документів, який підтверджує набуття дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування.

Нині діють такі постанови Кабінету Міністрів України, спрямовані на поліпшення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

– від 5 квітня 1994 р. № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»;

– від 4 квітня 2007 р. № 605 «Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) і проживають у сім'ях опікунів (піклувальників), за принципом «гроші ходять за дитиною»;

– від 20.08.2014 № 354 «Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною».

Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування являє собою грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях. Розмір державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становить *два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку*.

У разі, коли дитині виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія, державні допомоги, розмір соціальної допомоги визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром зазначених виплат за попередній повний місяць на момент влаштування дитини у дитячий будинок сімейного типу або прийомну сім'ю.

Розмір грошового забезпечення становить 35 % двох ПМ для дітей відповідного віку на кожну дитину-вихованця та кожну прийомну дитину і не залежить від пенсії, аліментів, стипендії чи державної допомоги на кожну дитину-вихованця та на кожну прийомну дитину.

Сумарний обсяг грошового забезпечення не має перевищувати п'яти прожиткових мінімумів для працездатної особи і розподіляється між батьками-вихователями рівними частинами за їх згодою. Розмір грошового забезпечення одному з прийомних батьків не має перевищувати 1,5 прожиткового мінімуму для працездатної особи. Якщо є посвідчення особи, що проживає, працює або навчається на території населеного пункту, якому надано статус гірського, то розмір державної соціальної допомоги та грошового забезпечення збільшується на 20 %.

Держава також надає *одноразові грошові допомоги*, зокрема такі:

- після досягнення 18-річного віку;
- після закінчення навчального закладу за умови працевлаштування;
- грошова допомога при вступі до навчального закладу;
- щорічна допомога для придбання навчальної літератури;
- матеріальна допомога.

Одноразова допомога дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення ними 18-річного віку надається в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України. Розмір допомоги щороку встановлюється Кабінетом Міністрів України. Максимальний розмір державної соціальної допомоги на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у 2017 р. наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Державна соціальна допомога на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в 2017 р.

Категорія одержувачів	Максимальний розмір грошової допомоги		
	з 01.2017	з 05.2017	з 12.2017
на дітей віком до 6 років	2710	2852	2984
від 6 до 18 років	3378	3554	3720
від 18 до 23 років	3200	3386	3524

Із метою виділення бюджетних коштів Міністерство освіти і науки України щороку під час підготовки проекту державного бюджету подає до Міністерства фінансів України дані про кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в розрізі районів, міст і міст обласного значення. Кошти для виплати одноразової допомоги передбачаються в державному бюджеті відповідно до обсягів міжбюджетних трансфертів вищевказаним територіальним одиницям на фінансування освіти.

Органами, що виплачують одноразову допомогу, є районні (міські) відділи (управління) освіти. Саме до них діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, після досягнення 18 років мають звертатися з відповідними заявами під час пред'явлення паспорта. Порядок надання допомоги спрощений і не потрібно збирати й подавати ніяких документів. Допомога надається в готівковій формі.

Держава встановила механізм регулювання виплати одноразової грошової допомоги. Для цього служби у справах дітей районного рівня складають списки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яким у поточному році виповнилося 18 років. Ці списки подають до районних (міських) відділів (управлінь) освіти за місцем знаходження обліково-статистичних карток таких дітей. Оскільки заявники самі звертаються за допомогою, то служби у справах дітей зобов'язані повідомити таких дітей про строки, протягом яких можна отримати одноразову допомогу та адресу відділу (управління) освіти, де і буде прийняте рішення про її виплату. У разі неотримання з будь-яких причин дитиною одноразової допомоги в установленій термін вона може бути виплачена протягом трьох років. Право на отримання одноразової допомоги для недієздатної особи має піклувальник, призначений в установленому порядку.

До Постанови Кабінету Міністрів України від 25.08.2005р. № 823 «Про затвердження Порядку надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку» у 2015 р., в п. 5 внесено таке формулювання: «У разі переміщення дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, якій у поточному році виповнюється 18 років, з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції чи населеного пункту, що розташований на лінії зіткнення, служба у справах дітей за місцем її виявлення включає таку дитину до зазначеного списку для отримання одноразової допомоги».

Одноразова грошова допомога дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після закінчення навчального закладу за умови працевлаштування. Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, що перебувають під опікою (піклуванням) під час працевлаштування після закінчення навчального закладу їм виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 6 прожиткових мінімумів, а також видається одяг і взуття на суму не менше 16 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. За бажанням випускникам навчальних закладів може бути виплачена грошова компенсація у розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття.

Грошова допомога при вступі до навчальних закладів. Нині дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, учням та студентам (у тому числі випускникам професійних навчально-виховних закладів і

вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації) під час вступу до професійних навчально-виховних закладів усіх рівнів акредитації видається грошова допомога в розмірі не менш як 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Щорічна допомога для придбання навчальної літератури дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, учням та студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, до завершення навчання виплачується в розмірі трьох мінімальних ординарних (звичайних) академічних стипендій. Виплата зазначеної допомоги проводиться протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах.

Матеріальна допомога. Відповідно до ч. 5 ст. 25 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III, держава гарантує матеріальну допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, у дитячих будинках сімейного типу, прийомних сім'ях у порядку, встановленому законодавством України.

Згідно з пп. 3 п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 226 в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2003 р. № 1381, учням професійних навчально-виховних закладів і студентам вищих навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, щорічно надається матеріальна допомога за рахунок стипендіального фонду, а також коштів, передбачених на утримання зазначених закладів, у розмірі, не менш як 8 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Розроблено чимало проектів щодо вдосконалення системи соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ще у 2008 р. було внесено низку законопроектів до Верховної Ради. Серед них – зміни до Закону «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», що передбачають матеріальні стимули для всиновлювачів: запровадження одnorазової допомоги при всиновленні дитини (незалежно від її віку) у розмірі допомоги при народженні дитини; щомісячну допомогу на всиновлену дитину до досягнення нею 18-річного віку; збільшення до 2 прожиткових мінімумів розміру виплат соціальної допомоги на дітей, які перебувають під опікою (піклуванням). У разі всиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину. На реалізацію цього в Держбюджеті-2008 було закладено 125 млн грн. Із 1 січня 2009 р. запроваджено допомогу громадянам України при усиновленні дитини у такому ж розмірі, як і при народженні першої дитини, та збільшено розмір державної допомоги на дітей, які виховуються під опікою.

Однак лише підвищенням розміру допомоги не досягти кардинальних змін у поліпшенні добробуту багатодітних сімей. Наприклад, замість допомоги можна звільнити сім'ю від оподаткування. Хоча насамперед необ-

хідно забезпечити всіх працездатних членів родини роботою. Тоді вони зможуть утримувати сім'ю та виховувати дітей.

Із метою розширення практики утворення прийомних сімей як нової форми сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, Кабінет Міністрів України прийняв Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» від 26 квітня 2002 р. № 565 та відповідне положення про прийомну сім'ю. Документи є чинними зі змінами.

Прийомним батькам вже два роки поспіль виплачується грошове забезпечення – на зразок заробітної плати вихователів дитячих будинків. Але донедавна вони не мали права на пенсійне забезпечення, оскільки не сплачували внески до Пенсійного фонду. Починаючи з 2008 р. у видатках держбюджету передбачено кошти для сплати пенсійних внесків за кожну особу, яка бере на виховання дитину. Той час, який вони витратили на прийомних дітей, прирівнюватиметься до трудового стажу, що дає право на пенсійне забезпечення.

Розглянемо порядок нарахування та сплати єдиного внеску батькам-вихователям і прийомним батькам, які не працюють та отримують пенсію за віком і грошове забезпечення відповідно до законодавства.

У п. 10 ст. 4 Закону про ЄСВ платниками єдиного внеску визначено батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, прийомних батьків, якщо вони отримують грошове забезпечення згідно із законодавством. В абз. 2 п. 4 ч. 1 ст. 7 цього Закону визначено, що вищезазначені платники звільняються від сплати ЄСВ із сум отриманих ними грошового забезпечення, допомоги або компенсації.

Відповідно до Порядку № 178, єдиний внесок за осіб батьків – вихователів дитячих будинків сімейного типу, прийомних батьків, якщо вони отримують грошове забезпечення (*якщо вони не працюють*), нараховується на суму грошового забезпечення за базовий звітний період. Сума нарахованого єдиного внеску за таких осіб нараховується в розмірі не менше мінімального страхового внеску за кожну особу, встановленого законом, крім випадків, коли таким особам одночасно нараховується єдиний внесок як особам, зазначеним у пп. 1, 2 або 3 п. 1 Порядку № 178.

У разі коли період, за який нараховується єдиний внесок згідно з цим Порядком, становить менш як один календарний місяць, єдиний внесок розраховується в розмірі, пропорційному кількості календарних днів місяця, за який сплачуються такі внески.

Обчислення єдиного внеску для цієї категорії провадиться районними (міськими) управліннями праці та соціального захисту населення (далі – страхувальник). Сплата єдиного внеску здійснюється шляхом перерахування відповідних сум із рахунків страхувальника на рахунки територіальних органів ДФС за їх місцезнаходженням за рахунок коштів, з яких виплачується грошове забезпечення.

Згідно з п. 9 Порядку № 178, сплата ЄСВ припиняється з дати працевлаштування або настання непрацездатності. У разі зміни обставин, передбачених пп. 2 п. 9 цього Порядку, сплата єдиного внеску поновлюється з дати цієї зміни.

Згідно з абз. 24 ст. 1 Закону про пенсійне страхування, пенсіонер – це особа, яка отримує пенсію, довічну пенсію або члени її сім'ї, які отримують пенсію у разі смерті цієї особи у випадках, передбачених цим Законом. Враховуючи викладене, якщо батьки – вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки починають отримувати будь-який із видів пенсійних виплат, сплата єдиного внеску припиняється з дати настання непрацездатності.

Допомога вихованцям дитячих будинків. Якщо раніше дитині, яка залишалася на повному державному утриманні, допомога при її народженні не виплачувалася, то тепер на сироту відкривається персональний рахунок, на який перераховуються всі передбачені соціальні виплати. Тож після досягнення повноліття ці кошти вихованець може отримати з інвестиційним доходом. Коштами дітей, яких усиновили чи перейшли під опіку, в інтересах дитини мають право скористатися прийомні батьки або опікуни.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 389 затверджено Порядок надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї, дія якого поширюється на багатодітні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, в яких не менше року проживають троє або більше дітей, сім'ї, враховуючи тих, над якими встановлено опіку чи піклування.

Нині у сімейних формах виховання перебуває понад 73 тис. дітей, що становить 87,5 % від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Лише 10 % дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховується в інтернатних закладах.

Закон дає змогу підприємствам, організаціям, фондам, окремим громадянам надавати прийомним сім'ям і дитячим будинкам сімейного типу матеріальну і фінансову допомогу. Варто поширювати й розвивати різні форми благодійництва, вдаватись і до міжнародної підтримки, адже часто коштів у місцевих бюджетах для створення цих закладів буває обмаль.

3.2.2. Соціальна підтримка молоді

Початок ХХІ ст. ознаменований різким загостренням соціальних проблем молоді у різних країнах світу. У більшості з них молодь приблизно вдвічі частіше, ніж представники старших вікових категорій, опиняється в маргінальному становищі, досить великою є її частка в когорті безробітних, найнижчими показниками характеризується рівень її доходів і стартіві можливості отримання освіти та самоствердження. В умовах формування ринкового середовища вітчизняна молодь вимагає особливої соціальної підтримки та соціального захисту, оскільки перебуває в стані формування й утвердження життєвих позицій, складає більше половини працездатного

населення держави, має свої орієнтації, інтереси і потреби, болісно відчуває на собі тягар економічної кризи та недостатність державних асигнувань на соціальні потреби. Водночас молодь – це майбутнє держави, а тому від забезпечення стартових умов її діяльності залежить подальший розвиток нинішнього суспільства та майбутніх поколінь.

Правову основу молодіжної державної політики в Україні зосереджено в базових законодавчих актах: «Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», законах України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю». З метою соціальної підтримки молоді в Україні прийнято Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», в якому визначені загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні.

Для посилення ефективності державної політики розроблено і прийнято ряд нормативно-правових актів, які зосереджуються на певних спеціалізованих сферах, до яких належать закони України: «Про додаткові заходи забезпечення працевлаштування молоді», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про освіту» тощо. Посилюють законодавчу підтримку укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України. Зокрема, Указ № 616/2008 «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді». Основні права й обов'язки молоді, як і інших громадян України, зафіксовано в Конституції України (ст. 53).

У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» вживаються такі терміни:

- *молодь* – це громадяни України віком від 14 до 35 років;
- *неповнолітні* – громадяни віком до 18 років;
- *соціальне становлення молоді* – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементів цієї системи;
- *перше робоче місце* – місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби;
- *молодіжні центри праці* – спеціалізовані державні установи, які створюються з метою вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перенавчання та підвищення кваліфікації молоді;
- *молода сім'я* – подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років;
- *центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді* – спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги;

– *молодіжні громадські організації* – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення і захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів;

– *молодіжні трудові загони* – тимчасові формування, створені з метою забезпечення вторинної зайнятості молоді у вільний від навчання час.

За даними Державного комітету статистики, в Україні налічується близько 15 млн людей молодого віку. Із них 10,7 млн проживають у містах, а 4,3 млн – сільська молодь.

Принципи соціального становлення та розвитку молоді

Соціальне становлення та розвиток молоді базуються на таких основних принципах:

– повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи;

– безпосередня участь молоді у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі та молоді зокрема;

– врахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з економічними можливостями держави;

– доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій;

– відповідальність держави за створення умов щодо саморозвитку й самореалізації молоді;

– єдність зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у справі соціального становлення та розвитку молоді;

– відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за додержання Конституції України і законодавства України.

Координаційну роль щодо проведення державної політики у сфері соціального становлення та розвитку молоді здійснює Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, яке забезпечує її реалізацію, несе відповідальність за її виконання. Місцеві органи виконавчої влади утворюють у своєму складі відповідні органи з реалізації державної молодіжної політики.

Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту разом з іншими органами виконавчої влади розробляє, а Кабінет Міністрів України затверджує соціальні норми та нормативи щодо соціального становлення і розвитку молоді, додержання й виконання яких обов'язкове для органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, фізичних осіб, які використовують найману працю.

Фінансування заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді

Фінансування заходів щодо соціального становлення й розвитку молоді здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством.

Верховна Рада України під час затвердження Державного бюджету України передбачає в ньому кошти на соціальне становлення та розвиток молоді. Розпорядником цих коштів є спеціально вповноважений центральний орган виконавчої влади.

Органи місцевого самоврядування під час затвердження місцевих бюджетів передбачають видатки на здійснення заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді.

У державному та місцевих бюджетах згідно із законодавством передбачаються цільові кошти на реалізацію молодіжних і дитячих програм, які сприяють соціальному становленню та розвитку молоді.

Для підтримки соціального становлення та розвитку молоді утворюються центри соціальних служб для сім'ї, дітей, молоді та їх спеціалізовані формування.

Праця молоді

Держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю. Особливості праці неповнолітніх встановлюються законодавством.

Держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. Дворічний строк першого робочого місця обчислюється з урахуванням часу роботи молодого громадянина до призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу.

Молоді громадяни, які звернулися до державної служби зайнятості в пошуках роботи, одержують безплатну інформацію та професійну консультацію з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, а також за потреби проходять професійну підготовку і перепідготовку.

Держава сприяє створенню молодіжних центрів праці (агентств, бірж, бюро тощо) для забезпечення працевлаштування молоді, реалізації програм професійного навчання та вдосконалення професійної майстерності. Типове положення про молодіжні центри праці затверджується Кабінетом Міністрів України.

Квота робочих місць для працевлаштування молоді визначається місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в межах, встановлених Законом України «Про зайнятість населення». Працевлаштування молоді з інвалідністю здійснюється в межах нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів, визначених згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

У разі відмови під час прийняття на роботу молодих громадян у межах встановленої квоти з підприємств, установ та організацій стягується штраф у п'ятдесятикратному розмірі неоподаткованого мінімуму дохо-

дів громадян за кожну таку відмову. Ці кошти спрямовуються до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття і використовуються для надання роботодавцям дотацій на створення додаткових робочих місць для молоді та її професійну підготовку і перепідготовку.

Державна служба зайнятості разом із органами виконавчої влади, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надає учням, студентам та аспірантам денної форми навчання допомогу в працевлаштуванні у позанавчальний час.

Держава забезпечує умови для вторинної зайнятості молоді. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть встановлювати додаткові пільги щодо прибуткового податку з громадян студентам та учням, які працюють у складі студентських та учнівських трудових загонів на сільськогосподарських роботах чи на інших видах робіт, на підприємствах державної або комунальної форми власності.

Молодіжні центри праці, що діють відповідно до типового положення, а також громадські молодіжні організації за наявності в них відповідного дозволу, виданого державною службою зайнятості, сприяють працевлаштуванню молоді, у тому числі учнів, студентів, аспірантів у позанавчальний час, надають послуги, пов'язані з профорієнтацією та підготовкою до роботи за новою професією.

Державна служба зайнятості надає місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, молодіжним центрам праці, центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформацію про наявність вільних робочих місць (вакантних посад), у тому числі призначених для працевлаштування інвалідів.

Держава гарантує надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних професійно-технічних і вищих навчальних закладів, потреба в яких була визначена державним замовленням. Однак досі наявна проблема невідповідності потреб ринку праці та системи фахової освіти.

Законодавчі норми, які регулюють сферу молодіжного працевлаштування, розгалужені. Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» (від 04.11.2004 р. № 2150-IV) визначає механізм надання дотації роботодавцю, який зобов'язується працевлаштувати випускників навчальних закладів. Проте закон потребує чіткого визначення переліку спеціальностей, які мають право на дотацію. Також необхідно внести зміни до закону з урахуванням регіональних особливостей ринку праці.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (від 05.02.1993 р. № 2998-XII, остання редакція від 01.01.2017 р.) гарантує забезпечення соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді. З часу прийняття Закон мав кілька суттєвих змін, які сприяли розширенню сфер та

засобів працевлаштування молоді. Закон регламентує створення та діяльність молодіжних центрів праці як альтернативних установ Державним центрам зайнятості. Також із метою вторинної зайнятості молоді, особливо учнівської та студентської, визначено правовий статус молодіжних трудових загонів. Засновниками молодіжних трудових загонів можуть бути органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, молодіжні громадські організації, загальноосвітні, професійно-технічні і вищі навчальні заклади, молодіжні центри праці. Кабінетом Міністрів України затверджено Типове положення про молодіжні трудові загани.

Однак згаданий законодавчий акт залишає невирішеним питання рівноправного забезпечення випускників державних і приватних освітніх закладів першим робочим місцем. Зберігається квота на основі державного замовлення.

Підтримка підприємницької ініціативи молоді

Згідно зі ст. 8 Закону України № 2998-ХІІ, держава підтримує і сприяє розвитку підприємницької ініціативи та діяльності молоді, створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів для реалізації програми підготовки молоді до підприємницької діяльності, надання інформаційних і консультативних послуг. Із цією метою розробляється та реалізується система заходів підтримки підприємництва молоді, включаючи довгострокове пільгове кредитування, забезпечення виробничими приміщеннями, страхування комерційного ризику тощо.

Органи місцевого самоврядування можуть встановлювати за рахунок коштів, що надходять до місцевого бюджету, пільгову плату за реєстрацію підприємств, створених молодими громадянами та молодіжними громадськими організаціями.

Згідно зі ст. 9 Закону № 2998-ХІІ, держава, враховуючи вартість прожиткового мінімуму та виходячи з реальних можливостей бюджету, підвищує розміри допомоги сім'ям на неповнолітніх дітей, стипендій та інших видів матеріального забезпечення молоді, яка отримує професійно-технічну, вищу освіту у відповідних навчальних закладах.

Для сприяння пріоритетним напрямкам розвитку суспільства та з метою заохочення молоді до активної роботи у відповідних галузях держава встановлює заохочувальні стипендії та визначає інші форми підтримки молоді згідно із законодавством.

Матеріальне забезпечення, включаючи стипендії учнівської та студентської молоді, яка перебуває на повному державному забезпеченні, встановлюється на рівні прожиткового мінімуму. Порядок виплати надбавок до стипендій за успіхи у навчанні, а також підвищених стипендій для певних категорій молоді встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Для учнів і студентів денної форми навчання загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів державою гарантуються протягом року пільги на проїзд територією України залізничним, водним, автомобільним, міським (крім таксі) транспортом. Відповідні кошти пе-

редбачаються в Державному бюджеті України окремим рядком. Порядок надання зазначених пільг визначається Кабінетом Міністрів України. Органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть встановлювати порядок надання пільг на проїзд учнів і студентів у місцевому пасажирському транспорті і передбачати відповідні видатки з місцевих бюджетів.

Молодіжні потреби вивчають не тільки держава, але й громадські організації. Соціологічне дослідження молоді «Молодь України: червень 2007 р.», проведене Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді, зазначає неготовність молоді розпочати власну справу. 48 % опитаних не цікавить підприємницька діяльність і власний бізнес. 33 % респондентів зазначили, що хотіли б стати підприємцями, але їм заважають обставини. Лише 7 % опитаної молоді визнали себе підприємцями. Серед перешкод на шляху відкриття власного бізнесу молодь назвала: відсутність первинного капіталу та недоступність кредитів – 58 % респондентів; високі податки – 36 %; складна економічна і політична ситуація – 23 % опитаних. Дослідження «Молодь України-2015» було проведено на замовлення Міністерства молоді та спорту України та фінансової підтримки установ ООН в Україні – членів Робочої групи ООН з молоді, зокрема Фонду народонаселення ООН (UNFPA), Програми розвитку ООН (UNDP), Дитячого фонду ООН (UNICEF), програми Волонтери ООН (UNV) та офісу Координатора системи ООН. Метою дослідження є оцінка основних потреб і проблем молоді, а також оцінка відповідності державної молодіжної політики потребам української молоді. Цікаво, що результати цього опитування щодо ставлення до підприємницької діяльності, незначно відрізняються від наведених вище. Так, наприклад, відповідаючи на питання, чи хотіли б вони особисто стати підприємцями, відкрити власний бізнес, більше третини із числа представників української молоді зауважили, що хотіли б, проте їм заважають різні обставини (38 %). 4 % респондентів вже є підприємцями (6 % серед чоловіків і 3 % серед жінок), 11 % планують стати підприємцями.

Кажучи про те, що саме стає на заваді організації власної справи або створенню власного підприємства, більшість опитаних вказали на складну економічну і політичну ситуацію та брак первинного капіталу (за 54 % опитаних), а також високі податки (41 %). Жінки частіше, ніж чоловіки, згадували високі податки, а також бар'єри особистого характеру, як-от: брак здібностей лідера, складнощі з пристосуванням до нових ринкових умов.

Затверджено Положення про Всеукраїнський конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді.

Державна допомога молоді при вирішенні житлової проблеми

Держава забезпечує молодим людям рівне з іншими громадянами право на житло, сприяє молодіжному житловому будівництву, створенню молодіжних житлових комплексів тощо. Молоді сім'ї та молоді громадяни можуть одержувати за рахунок бюджетних коштів пільгові довгострокові державні кредити на будівництво і придбання житла, на оплату пайових

внесків під час вступу до молодіжних житлових комплексів, житлово-будівельних кооперативів, а також на ведення домашнього господарства. В Україні періодично переглядаються певні положення державної політики щодо забезпечення молоді житлом. Із метою сприяння проведенню державної житлової політики створено державну спеціалізовану фінансову установу «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» (далі – ФондМЖБ), підпорядкований Кабінету Міністрів України. На виконання ст. 10 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та з метою розв'язання проблем забезпечення молодих сімей житлом Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту щорічно передбачаються кошти на програму пільгового довгострокового кредитування молодіжного житлового будівництва, яку реалізує Державний фонд сприяння молодіжному будівництву.

В Україні діє Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967, відповідно до якої молоді громадяни України мають можливість придбати житло у кредит на пільгових умовах.

Порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла врегульований Положенням «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. № 584 (діє в редакції від 08.05.2015 р.).

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування разом із підприємствами, установами й організаціями розробляють і реалізують програми створення сприятливих житлово-побутових умов для молоді, яка проживає в гуртожитках. Під час відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва органи місцевого самоврядування затверджують квоти ділянок, які надаються молодим сім'ям для будівництва житла.

Інша програма Фонду МЖБ – часткова компенсація відсоткової ставки кредитів комерційних банків, наданих молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла.

Крім того, регіональні управління Фонду працюють над розробкою та затвердженням регіональних програм забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників. Зазначені програми вже затверджено в Закарпатській, Вінницькій, Волинській, Сумській, Житомирській та Луганській областях. У відповідних областях залучаються кошти місцевих бюджетів на пільгове кредитування педагогічних і науково-педагогічних працівників.

У 2009 р. прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про спрямування коштів Стабілізаційного фонду на надання пільгових довгострокових державних кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам для будівництва (реконструкції) і придбання житла», в якій зазначалось здійснити перерозподіл коштів Стабілізаційного фонду.

Щороку в законі про Державний бюджет України, приймається обсяг видатків за напрямом, передбаченим на спрямування їх на надання пільгових довгострокових державних кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам для будівництва (реконструкції) і придбання житла.

Молоді сім'ї, які не мають дітей, сплачують кредит із відсотковою ставкою у розмірі 3 % річних від суми заборгованості за кредитом. Молоді сім'ї, які мають одну дитину, звільняються від сплати відсотків за користування кредитом; молодим сім'ям, які мають двох дітей, за рахунок бюджетних коштів, крім того, гаситься 25 % суми зобов'язань по кредиту, а молодим сім'ям, які мають трьох і більше дітей, – 50 % суми зобов'язань за кредитом.

Із народженням дітей молодій сім'ї, яка отримала кредит, може бути надано допомогу для погашення кредиту за рахунок коштів, що залишаються в розпорядженні підприємств, де працює молоде подружжя (мати або батько). Дія цієї статті поширюється на молодих вчених, на подружжя, в якому чоловік або дружина є молодим ученим, а також на неповні сім'ї, в яких мати (батько) – молодий учений, якщо зазначені молоді вчені є громадянами України та працюють на державних підприємствах, у державних науково-дослідних (науково-технічних) установах та організаціях, вищих навчальних закладах, закладах післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, або навчаються за денною формою навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі.

Молодь, яка проживає у сільських населених пунктах і працює у сільськогосподарському виробництві, переробній та галузі обслуговування агропромислового комплексу, що функціонують у сільській місцевості, соціальній сфері села й органах місцевого самоврядування в селі, має також пільги, передбачені Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17.10.1990 р. № 400-12.

Молодь, яка переселяється у трудонедостатні сільські населені пункти, а також місцева молодь, зайнята в сільському господарстві, переробних, обслуговуючих галузях агропромислового комплексу, соціальній сфері цих населених пунктів, забезпечується житлом і господарськими будівлями за рахунок Державного бюджету України.

Освіта, культурний розвиток молоді

Держава гарантує молодим людям рівне з іншими громадянами право на освіту, культурний розвиток, дозвілля і відпочинок (ст. 11 Конституції України).

Порядок реалізації права молоді на освіту, державні гарантії її здобуття, визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу регулюються законодавством про освіту.

Молоді громадяни можуть одержувати за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів пільгові довгострокові кредити для здобуття освіти

у вищих навчальних закладах за різними формами навчання, незалежно від форм власності, що діють на території України. Зазначені кошти передбачаються у відповідних бюджетах окремим рядком.

Молоді громадяни, які не мають дітей, сплачують кредит з відсотковою ставкою у розмірі 3 % річних суми заборгованості за кредитом.

Порядок надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти молодим громадянам та їх пільгового погашення визначає Кабінет Міністрів України.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати разом із зацікавленими міністерствами, науковими товариствами і творчими спілками, молодіжними фондами спеціальні стипендії для найобдарованіших студентів вищих навчальних закладів і передбачати виокремленням коштів на їх стажування у провідних вітчизняних наукових установах і за кордоном.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування разом із підприємствами, організаціями, науковими установами, вищими навчальними закладами, об'єднаннями громадян можуть створювати навчально-виховні заклади, які сприяють поглибленню знань, задоволенню творчих інтересів, розвитку здібностей, організації змістовного дозвілля та відпочинку молоді, а також заклади, що забезпечують пошук, підтримку та розвиток талановитої молоді у різних сферах життя.

Учні, студенти, неповнолітні мають право на безплатне та пільгове користування об'єктами культури. Порядок надання цих пільг визначається органами місцевого самоврядування.

Держава сприяє розвитку молодіжного туризму, молодіжним міжнародним обмінам. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть встановлювати для молодіжних і дитячих туристичних груп пільги у користуванні транспортними, готельними, культурними та іншими послугами. Порядок надання зазначених пільг і джерела фінансування встановлюються Кабінетом Міністрів України, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

Охорона здоров'я, фізичний розвиток молоді

Держава забезпечує молоді рівне з іншими громадянами право на охорону здоров'я, заняття фізичною культурою і спортом. Однак за останні 10 років загальна захворюваність молоді зросла у 2,8 раза, частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх збільшилася в 6–8 разів. Смертність серед осіб цієї групи зросла у 40 разів. Відхилення у стані здоров'я визначаються медиками майже у 90 % студентів, серед яких більше половини мають незадовільний фізичний стан. Згідно опитування «Молодь України-2015», оцінюючи свій стан здоров'я, 58 % респондентів із числа української молоді сказали, що є практично здоровими, лише іноді можливі застуди чи інші недовготривалі захворювання. 2 % респондентів мають серйозні проблеми зі здоров'ям, а 1 % – групу інвалідності.

Державні органи виконавчої влади в галузі охорони здоров'я, заклади охорони здоров'я разом із підприємствами, установами й організаціями забезпечують проведення щорічного медичного обстеження всіх молодих громадян і неповнолітніх.

Серед державних програм, які спрямовані на поліпшення здоров'я, є Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 рр. Серед програм, що приймалися раніше, слід назвати міжгалузеву комплексну програму «Здоров'я нації» на 2002–2011 рр. (Постанова Кабінету Міністрів України від 10.01.2002 р. № 14); стратегію демографічного розвитку на період до 2015 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 р., № 879), строк дії яких закінчився. Нині в Україні готується медична реформа.

Мета державної політики у цій сфері – кардинальне, системне реформування, спрямоване на створення системи, орієнтованої на пацієнта, здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян України на рівні розвинутих європейських держав. Головними напрямками реформ мають стати підвищення особистої відповідальності громадян за власне здоров'я, забезпечення для них вільного вибору постачальників медичних послуг належної якості, надання для цього адресної допомоги найбільш соціально незахищеним верствам населення, створення бізнес-дружнього становища на ринку охорони здоров'я. Орієнтиром у проведенні реформи є програма ЄС «Європейська стратегія здоров'я – 2020».

Органи охорони здоров'я забезпечують розвиток мережі закладів охорони здоров'я наркологічного профілю, які надають молоді необхідну безплатну допомогу, розробляють і реалізують програми та заходи щодо профілактики серед молоді соціально небезпечних захворювань, а також популяризації та утвердження здорового способу життя.

Підприємства, установи та організації можуть за клопотанням молодих громадян або їхніх представників повністю або частково оплачувати надання медичної допомоги в найскладніших випадках у платних лікувальних закладах країни або за кордоном.

Органи виконавчої влади розробляють і рекомендують загальноосвітнім, професійно-технічним та вищим навчальним закладам включати до своїх програм курс фізичної культури, організовувати секції для занять певними видами спорту. Держава запроваджує систему пільг і заохочень для підприємств, що спрямовують частину свого прибутку на розвиток фізичної культури і спорту, будівництво об'єктів фізкультури і спорту, організацію відпочинку, проведення рекреаційних заходів.

Учні, студенти, неповнолітні мають право на безплатне та пільгове користування об'єктами фізкультури та спорту. Порядок надання цих пільг, компенсації різниці вартості послуг і квитків визначається органами місцевого самоврядування.

Для України актуальним залишається питання формування здорового способу життя серед дітей та молоді. Відповідні правові норми регулювання державної політики у сфері забезпечення здорового способу життя зо-

середжені у нормативно-правових актах певних галузей законодавства. Проте, незважаючи на загрозливі тенденції у сфері охорони здоров'я, базового комплексного законодавчого акта щодо регулювання стану здоров'я молоді та сприяння формування здорового способу життя досі що немає.

Упровадження програм із формування здорового способу життя у вищих навчальних закладах продовжує бути актуальною темою.

Гарантії правового захисту молоді

Будь-які прямі або непрямі обмеження прав і свобод молоді залежно від віку, крім передбачених законодавством, є протиправними і тягнуть за собою відповідальність, встановлену законами України.

Реалізація молодими громадянами прав і свобод при соціальному становленні та розвитку не має завдавати шкоди інтересам суспільства, правам інших громадян.

Неправомірні рішення державних або громадських органів, дії або бездіяльність посадових осіб можуть бути у встановленому порядку оскаржені молодими громадянами або їхніми представниками в суді.

В Україні створено центри соціальних служб для молоді, які займаються організацією роботи з дозвілля підлітків у клубах; притулки для неповнолітніх; діють програми з питань молоді (підтримки молоді, роботи з обдарованими дітьми, профілактики СНІДу, профілактики злочинності, сприяння молодіжному підприємництву, запобігання дитячої бездоглядності, відпочинку та оздоровлення дітей тощо).

Правовий статус молодіжних громадських організацій

На забезпечення соціального захисту сім'ї, молоді та дітей згідно із Законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» у бюджеті передбачено кошти на утримання установ з питань молодіжної політики та на реалізацію молодіжних програм і заходів. Держава забезпечує право молоді на створення молодіжних громадських організацій, які є неприбутковими організаціями, а їх правовий статус визначається законодавством України.

Молодіжні громадські організації мають право вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального становлення та розвитку молоді.

Гарантії діяльності молодіжних громадських організацій

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування мають право здійснювати фінансування програм і проектів молодіжних громадських організацій, що сприяють соціальному становленню та розвитку молоді та реалізації її суспільно корисних ініціатив, надавати дотації і субсидії молодіжним організаціям, надавати у безплатне користування молодіжним громадським організаціям і фондам будинки, споруди, земельні ділянки та інше майно, необхідне для здійснення їхньої статутної діяльності.

3.2.3. Зарубіжний досвід у розв'язанні проблеми сирітства

Досвід європейських країн передбачає різні механізми подолання сирітства у своїх національних державах. Більшість держав мають схожу практику впровадження політики деінституціалізації, проте майже кожна країна, залучаючи зарубіжний досвід, адаптує його до своїх реалій.

Пріоритетними формами влаштування дітей, які за різних обставин позбавлені батьківського піклування, в зарубіжних країнах залишається усиновлення або ж установа над ними опіки (піклування), що відповідає Конвенції ООН про права дитини. Прийомна сім'я розглядається як найкраща форма переходу від державних до сімейних установ улаштування дитини. Ефективне розв'язання проблеми сирітства – це превентивна політика, направлена на збереження біологічної родини та всиновлення. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, яких не було усиновлено та над якими не було встановлено опіки (піклування), не мають альтернативи виховуватися і потрапляють до державної системи опіки.

Тож багато європейських країн сприяє розвитку системи усиновлення та соціального захисту прийомних сімей.

У Франції, наприклад, існує орган міжнародного всиновлення (центральний орган, який завідує питаннями міжнародного всиновлення), а також діють міжнародні правові акти щодо правового забезпечення всиновлення дітей. Зокрема, Франція та деякі інші країни керуються Конвенцією про права дитини (1989 р.) та Гаазькою конвенцією захисту дітей і співробітництва у сфері міжнародного всиновлення від 29.05.1993 р. Відділ міжнародного всиновлення у цій країні отримує кредити і дотації для налагодження інституціонального співробітництва на міжнародному рівні з метою зміцнення Центральних органів, які керують питаннями міжнародного всиновлення, які вже ратифікували Гаазьку конвенцію, так і тим, які збираються це зробити. Фінансові кошти, які отримує відділ, дають змогу також визначити й оцінити реальні потреби дітей шляхом здійснення заходів зі співробітництвом із тими країнами, які не в змозі знайти альтернативні можливості, що дозволяють взяти під опіку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Такі заходи здійснюються нині у Гаїті, Мадагаскарі, Камбоджі, Малі і Того.

Згідно зі статистикою, у 2008 р. французькі сім'ї за кордоном всиновили 3271 дитину, в тому числі: у Гаїті – 731 дитину, в Ефіопії – 484, в Росії – 315, у Колумбії – 305, у В'єтнамі – 284.

В Італії, навпаки, не передбачено соціальних виплат або субсидій для тих сімей, які усиновили дитину або взяли її під опіку. Проте бажання всиновлювати постійно зростає. В Італії це швидше закономірність, ніж рідкість. До того ж у 2005 р. там було прийнято закон, який передбачає, що всі інтернати мають бути закриті або переоформлені. Тобто, в цій країні розповсюджене всиновлення, установа опіки, будинки сімейного типу. А ще є комуніти – це один дім, в якому живе невелика кількість дітей, і

поки їх не віддадуть під опіку, з ними займаються вихователі та спеціалісти. Свої проекти Італія реалізує за рахунок Євросоюзу, а також завдяки добровільній фінансовій підтримці італійських громадян і підприємців.

Інтернати та дитячі будинки в Німеччині переважно фінансуються органами місцевої територіальної комуни, існує й фінансування на рівні федерації, стимулюється допомога благодійних організацій.

У Великій Британії заслуговує на увагу практика влаштування дітей-сиріт у фостерні родини (вони існують у двох видах: фостерне виховання дітей і приватна фостерна опіка). Фостерне виховання покладає всі функції з організації устрою дітей-сиріт на місцеві органи влади, агентів соціальних служб. Структури місцевої влади забезпечують проживання та засоби для існування дитині, яка перебуває під опікою шляхом розміщення її в біологічну родину, родину родичів. Якщо процедура біологічного влаштування неможлива, розглядається питання про проживання дитини в різних стаціонарних закладах: дитячих будинках, притулках, інтернатах. Для забезпечення достатньої кількості фостерних вихователів на рівні держави створена мережа фостерних агентств, які реалізують дві головні функції: пошук і підготовка потенційних вихователів; створення комплексу безкоштовних послуг для дітей-сиріт і вихователів.

Отже, у Великій Британії понад 76 % дітей, які потребують опіки, перебувають у фостерних сім'ях.

Другий вид фостерингу означає приватну домовленість між батьками та фостерними вихователями про опіку дитини, яка здійснюється в будинку опікуна без залучення органів місцевої влади.

Розвиток фостерних (прийомних) сімей стимулюється на державному рівні певними нормативними актами та трудовим законодавством.

Головна проблема, з якою стикається будь-яка держава – це нестача коштів. Тому завжди потрібно шукати різні джерела фінансування. Це добре усвідомили за кордоном, зокрема в Італії, тому там широкого розвитку набули проекти надійної фінансової підтримки сімей, які виховують дітей. До них залучається і держава, і конкретні люди, які мають гроші. Фінансова допомога за проектом «Грензель і Гретель» – це конкретна і дійова допомога таким сім'ям. У 2004 р. його організували Громадянський парламент жінок України м. Києва спільно з Державним і Київським центрами соціальних служб для молоді та урядом Італії загальною вартістю 83 029,68 грн.

Наразі в Україні розроблено багато заходів і законопроектів щодо соціального захисту дітей-сиріт. Зокрема, існують такі форми їх влаштування: усиновлення, патронат, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я. Держава намагається підтримувати всі ці форми влаштування допомогою, пільгами та іншими соціальними послугами. Проте на державному рівні коштів не вистачає, особливо в сучасних соціально-економічних умовах. Отже, необхідно співпрацювати із зарубіжними країнами й удосконалювати наявні та шукати нові методи захисту дітей-сиріт і фінансування цих методів.

Питання для самоконтролю

1. Яка дитина за Законом України вважається сиротою?
2. У чому полягає соціальний захист дітей-сиріт?
3. Яких дітей позбавляють батьківського піклування і як держава опікується цими дітьми?
4. Хто має право на отримання щорічної допомоги для придбання навчальної літератури?
5. У яких випадках надається одноразова допомога дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення ними 18-річного віку?
6. Які пільги передбачені для дітей із багатодітних сімей?
7. Кому згідно із законодавством органами місцевого самоврядування надається пільгова плата за реєстрацію підприємств?
8. Що являє собою соціальна підтримка молоді?
9. Які пільги надаються прийомним сім'ям?
10. На яких умовах надаються пільгові довгострокові державні кредити молодим сім'ям?

Рекомендована література

1. Конституція України : Закон України. – Ст. 52.
2. Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : Закон України від 5 жовтня 2006 р. № 230-V (зі змінами і доповненнями, редакція 16.04.2009 р.). – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052342.html
4. Про основи соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2623-15>
5. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
6. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р. № 226. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР940226.html
7. Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклуван-

ня, які перебувають під опікою (піклуванням) або у відповідних закладах, за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2006 р № 956. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP060956.html

8. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» у 2007 році (строк дії якої продовжено на 2008 рік) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 81. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.94.0>

9. Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) і проживають у сім'ях опікунів (піклувальників), за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2007 р. № 605. – Режим доступу : <http://www.ditu.gov.ua/minister/1826>

10. Про продовження у 2008 році проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2008 р. № 199. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=199-2008>

11. Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2009 р. № 59. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=59-2009-%EF>

12. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. – Режим доступу : <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

13. Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей [Електронний ресурс] : Указ Президента від 05.05.2008 р. № 411/2008. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/gi-bin/laws/main.cgi?nreg=411%2F2008>

14. Реалізація принципу «Гроші ходять за дитиною» як гарант економічної стабільності дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/printable_article

15. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>

16. Про затвердження Типового положення про молодіжний трудовий загін [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3

липня 2006 р. № 899. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/899-2006-п>

17. Працевлаштування молоді на перше робоче місце [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://minjust.gov.ua/m/str_37963

18. Молодь України 2015. Аналіз результатів дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dsmsu.gov.ua/media/2015/12/09/5/Molod_Ukraine_block.pdf

19. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967. – Режим доступу : <http://www.molod-kredit.gov.ua/cms/normativna-baza/pro-zatverdjennya-derjavnoyi-programi-zabezpechennya-molodi-jitlom-na-2013-2017-roki.html>

Розділ 4. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ

План

- 4.1. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.
- 4.2. Щомісячна грошова допомога особам, які проживають з інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу.
- 4.3. Визначення середньомісячного сукупного доходу.
- 4.4. Субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового палива.

4.1. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям

Соціальна допомога – це одна з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим від межі забезпеченості, визначеної законодавством. Існують такі різновиди соціальної допомоги: державна, благодійна, гуманітарна, у грошовій або натуральній формі.

Державна допомога – гарантований саме державою рівень матеріальної підтримки громадян (грошова виплата). Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III (далі – Закон № 1768-III) спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист – забезпечення рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям. Право на державну соціальну допомогу мають малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України.

Відповідно до Закону № 1768-III, *малозабезпеченою вважається сім'я* з дітьми, яка з поважних чи незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

Одинока особа теж має права члена сім'ї.

У цьому Законі використовуються також терміни:

– *державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям* (далі – державна соціальна допомога) – щомісячна допомога, що надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї;

– *сім'я* – це особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки;

– *прожитковий мінімум для сім'ї* – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих та затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення;

– *середньомісячний сукупний дохід сім'ї* – обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги.

Випадки обмеження права на державну соціальну допомогу

Державна соціальна допомога не призначається у випадках, коли:

– працездатні члени малозабезпеченої сім'ї не працюють, не служать, не навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації протягом 3 місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги (крім осіб, які в установленому порядку визнані безробітними та за інформацією центрів зайнятості не порушують законодавство про зайнятість щодо сприяння своєму працевлаштуванню; осіб, які доглядають за дітьми до досягнення ними трирічного віку або за дітьми, які потребують догляду протягом часу, визначеного в медичному висновку лікарсько-консультативної комісії, але не більше ніж до досягнення ними шестирічного віку; осіб, які доглядають за інвалідами I групи або дітьми-інвалідами віком до 18 років, а також за особами, які досягли 80-річного віку);

– з'ясовано, що малозабезпечена сім'я має додаткові джерела для існування, а також хто-небудь з її складу протягом 12 місяців перед зверненням за наданням державної соціальної допомоги здійснив покупку або оплатив послуги на суму, яка на час звернення перевищує 10-кратну величину прожиткового мінімуму для сім'ї;

– у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є друга квартира (будинок) за умови, що загальна площа житла перевищує 21 кв. м на одного члена сім'ї та додатково 10,5 кв. м на сім'ю, чи більше одного транспортного засобу (механізму); у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї (крім сімей, що складаються лише з дітей та осіб, які досягли 65-річного віку або є інвалідами I та II групи, та сімей, в яких є діти-інваліди) є земельна ділянка площею понад 0,6 га, крім випадків, коли така земельна ділянка з незалежних від сім'ї причин не приносить дохід.

За наявності обставин, передбачених у ч. I ст. 7 зазначеного Закону, державну соціальну допомогу може призначати орган праці та соціального захисту населення на підставі рішень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій та виконавчих комітетів міських і районних у містах (у разі їх створення) рад або утворених ними комісій, якщо:

– у складі сім'ї є інвалід;

– в малозабезпеченій багатодітній сім'ї виховуються троє або більше дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання в загальноосвітніх, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, але не довше ніж до досягнення ними 23 років);

– неможливість отримання будь-яких джерел для існування пов'язана з тривалою хворобою одного та/або кількох членів сім'ї. Рішення про призначення державної соціальної допомоги у таких випадках приймається на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яка звернулася за призначенням такої допомоги.

Розмір державної соціальної допомоги

Відповідно до Закону № 1768-III, розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, який обчислюється за методикою, встановленою спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики, але цей розмір не може бути більшим, ніж 75 % прожиткового мінімуму для сім'ї.

До стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму, який встановлюється, виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Його ще називають гарантованим мінімумом або рівнем забезпечення. Ст. 9 Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» встановлено, що в 2017 р. рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить:

- для працездатних осіб – 21 %;
- для дітей – 85 %;
- для осіб, які втратили працездатність, – 100 % відповідного прожиткового мінімуму. Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2017 р. не може бути більше, ніж 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівні забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2017 р. становитимуть (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Рівень гарантованого прожиткового мінімуму для малозабезпечених громадян

Категорія осіб	із січня	із травня	із грудня
для працездатних осіб (21 % прожиткового мінімуму для працездатних)	336 грн	353,64 грн	370,02 грн
від 18 до 23 років (максимальний)	1600 грн	1684 грн	1762 грн

Для кожної дитини, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 %, а для кож-

ної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновлювачем), що не перебуває у шлюбі, і запис про батька (матір) цієї дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться в установленому порядку за вказівкою матері (батька), та для кожної дитини, в якій один або обоє батьків є інвалідами I або II групи, – на 20 %.

Для громадян, які одержали статус особи, що проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 20 %.

Для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку першої групи, незалежно від отриманих (неотриманих) доходів до сукупного доходу за кожен місяць враховується дохід на рівні двох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, чинного на відповідний місяць; для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку другої групи, – трьох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб; для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку третьої групи, – чотирьох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб.

Розмір призначеної державної соціальної допомоги перераховується за заявою вповноваженого представника сім'ї. У разі затвердження нового рівня забезпечення прожиткового мінімуму розмір призначеної допомоги перераховується без звернення вповноваженого представника сім'ї.

Порядок надання державної соціальної допомоги

Заява про надання державної соціальної допомоги подається вповноваженим представником сім'ї до органу праці та соціального захисту населення за місцем його проживання або до виконавчого комітету сільської, селищної ради. Виконавчий комітет сільської, селищної ради передає заяву про надання державної соціальної допомоги до органу праці та соціального захисту населення. У заяві дається згода сім'ї на збір інформації про неї, її власність, доходи та майно, що необхідна для мети цього Закону.

До заяви про надання державної соціальної допомоги додаються: документ, що посвідчує особу; довідка про склад сім'ї (до складу сім'ї належать: чоловік, дружина; рідні, усиновлені та підопічні діти цих осіб, у тому числі діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації до досягнення 23 років і не мають власних сімей, неодружені повнолітні діти, які визнані інвалідами з дитинства I та II групи або інвалідами I групи і проживають разом з батьками; непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом з ними і перебувають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю власних доходів; особа, яка проживає разом із самотнім інвалідом I групи та доглядає за ним. До складу сім'ї не включаються особи, які

перебувають на повному державному утриманні; декларація про доходи та майно осіб, які входять до складу сім'ї (в декларацію не включаються державна соціальна допомога, призначена відповідно до цього Закону; нарахована субсидія за спожиті житлово-комунальні послуги; сплачені членами сім'ї аліменти); довідка про наявність та розмір земельної частки (паю). Форми заяви, довідки про склад сім'ї, декларації про доходи та майно встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики.

Органи праці та соціального захисту населення мають право користуватися всіма офіційними джерелами інформації, в тому числі й інформацією органів державної податкової адміністрації. Державна соціальна допомога призначається з місяця звернення, якщо протягом місяця подано всі необхідні документи.

Рішення про призначення (відмову) державної соціальної допомоги приймається органом праці та соціального захисту населення протягом десяти календарних днів і наступного після його прийняття дня надсилається уповноваженому представнику малозабезпеченої сім'ї. Рішення про відмову в наданні державної соціальної допомоги має бути вмотивованим і містити роз'яснення порядку його оскарження.

Порядок призначення та виплати державної соціальної допомоги встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Державна соціальна допомога призначається на шість місяців. Одиноким особам, визнаним МСЕК непрацездатними, які не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена на строк визнання особи непрацездатною. Одиноким особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена довічно. Зазначені умови застосовуються також у разі призначення державної соціальної допомоги непрацездатному подружжю за відсутності осіб, зобов'язаних їх утримувати відповідно до закону.

Державна соціальна допомога виплачується раз на місяць за місцем проживання уповноваженого представника сім'ї державними підприємствами зв'язку чи перераховується на особовий рахунок уповноваженого представника сім'ї в банківській установі. Не отримана своєчасно з вини сім'ї державна соціальна допомога може бути отримана в наступному місяці, але не пізніше місяця після закінчення строку, на який вона призначена.

Затримка виплати державної соціальної допомоги з вини органу, що її призначає чи виплачує, не допускається.

У разі переїзду сім'ї в іншу місцевість виплата призначеної державної соціальної допомоги за попереднім місцем проживання припиняється. Скарга на рішення органу праці та соціального захисту населення про призначення (відмову) державної соціальної допомоги може бути подана до вищого органу виконавчої влади або до суду.

Фінансування державної соціальної допомоги

Покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям здійснюється за рахунок субвенцій з державного бюджету до місцевих бюджетів.

За рахунок місцевих бюджетів і спеціально створених регіональних фондів соціальної допомоги органи місцевого самоврядування можуть проводити доплати до встановлених відповідно до цього Закону розмірів державної соціальної допомоги, виходячи із затвердженого регіонального прожиткового мінімуму.

Із метою ведення обліку сімей – одержувачів державної соціальної допомоги, забезпечення контролю за правильністю і своєчасністю її надання, а також для організації нормативно-довідкової інформації для органів праці та соціального захисту населення, що призначають і контролюють правильність надання державної соціальної допомоги, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики створена єдина обліково-інформаційна система одержувачів державної соціальної допомоги, що формується та використовується з додержанням вимог Закону України «Про інформацію» (2657-ХІІ), інших законів України.

Контроль за правильністю надання державної соціальної допомоги та використання коштів державного бюджету України, спрямованих на надання державної соціальної допомоги, здійснює спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики безпосередньо та через соціальних інспекторів. Їхній правовий статус і повноваження визначає Кабінет Міністрів України.

Приклад розрахунку допомоги малозабезпеченим сім'ям

Сім'я складається з 4 осіб: двоє дітей – 10 і 5 років, батько та мати. Середньомісячний дохід сім'ї – 3000 грн.

Визначити, чи є ця родина малозабезпеченою і який розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям вона може отримати?

Розв'язок із поясненням.

Середньомісячний дохід визначається на підставі сумування всіх доходів родини за попередні шість місяців перед зверненням за допомогою та діленням суми всіх цих доходів за шість місяців на 6, тобто визначається середня сума доходів за один місяць.

Які доходи враховувати, визначено в Методиці обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги.

Далі визначаємо, яку суму гарантує держава на склад родини.

Визначається ця сума з урахуванням даних Закону України про Державний бюджет на відповідний рік (це ст. 7 та 9 ЗУ про Державний бюджет). Так, з 01.01.2017 р. родині, зазначеній в прикладі, держава гарантує:

– на дорослих – 336,00 грн (1600 грн прожиткового мінімуму множи-мо на 21 %);

– на дитину до 6 років – 1151,75 грн (1355 грн прожиткового мінімуму множимо на 85 %);

– на дитину від 6 до 18 років – 1435,65 грн (1689 грн прожиткового мінімуму помножуємо на 85 %).

Із 1 січня 2017 р. рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги для сім'ї становить: 3259,40 грн (336 грн x 2 працездатних + 1151,75 грн × 1 дитина до 6 років + 1435,65 дитина від 6 до 18 років).

Розмір допомоги із січня 2017 р. становить 259,40 грн (3259,40 – 3000,00).

Тобто віднімаємо те, що держава гарантує, від того, що фактично є в родині. Оскільки в цілому родина за прикладом має право на допомогу за доходами, відповідно до суми 259,40 грн буде ще додано 10 % на кожну дитину, як зазначалось вище.

Максимальний розмір державної соціальної допомоги з урахуванням збільшення її розміру на кожну дитину, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, не може бути більшим за прожитковий мінімум для сім'ї.

Важливо! 08.06.2015 р. Президент підписав Закон України «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» щодо соціального захисту сімей, члени яких мають у власності чи володінні земельні ділянки» від 10 грудня 2014 р. № 1350. Згідно із Законом, розширюється коло сімей, які мають право на призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. До таких сімей Закон відносить сім'ї, у власності чи володінні яких є земельна ділянка, незалежно від розміру такої земельної ділянки.

Підтримка незахищених верств населення

Правові засади надання державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, а також надання державної соціальної допомоги на догляд визначає Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18.05.2004 р. № 1727-IV (далі – Закон № 1727-IV).

Так, державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам – це щомісячна державна допомога, що надається у грошовій формі.

Право на державну соціальну допомогу мають у випадках та на умовах, передбачених Законом № 1727 та іншими законами України.

Особи, яким надано статус біженців в Україні, мають право на державну соціальну допомогу нарівні з громадянами України на умовах, передбачених цим Законом, іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Іноземці та особи без громадянства також мають право на державну соціальну допомогу на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Закону № 1727-IV, призначаються такі види державної соціальної допомоги:

- державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;
- державна соціальна допомога на догляд.

Умови призначення та розмір державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам

Державна соціальна допомога призначається особі, яка:

1) є дитиною померлого годувальника або досягла віку, встановленого ст. 1 Закону № 1727-IV, та не має права отримувати у зв'язку із цим пенсію відповідно до закону, або визнана інвалідом у встановленому порядку;

2) не одержує пенсію або соціальні виплати, що призначаються для відшкодування збитків, заподіяних пошкодженням здоров'я на виробництві, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»;

3) є малозабезпеченою особою;

4) є інвалідом I групи, середньомісячний сукупний дохід якого не перевищує 115 % ПМ для осіб, які втратили працездатність.

Призначення і виплата державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261 затверджено Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, а також державна соціальна допомога на догляд призначаються з дня звернення за допомогою й таким категоріям:

- особам, які досягли віку, встановленого ст. 1 цього Закону, – довічно;
- інвалідам – на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи;
- дитині померлого годувальника – до досягнення 18 років.

У разі зміни групи інвалідності допомога в новому розмірі призначається інваліду з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, та з місяця, наступного за тим, в якому встановлена нова група інвалідності, – за зменшення розміру допомоги.

Якщо особа, яка не має права на пенсію і якій була призначена державна соціальна допомога або державна соціальна допомога на догляд, визнана інвалідом, виплата допомоги здійснюється в новому розмірі з дня встановлення їй інвалідності.

Розмір державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам визначається залежно від розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність:

- інвалідам I групи, жінкам, яким присвоєно звання «Мати-героїня» – 100 %; на одну дитину померлого годувальника – 100 %, на двох дітей – 120 %, на трьох і більше дітей – 150 %;
- інвалідам II групи – 80 %;
- інвалідам III групи – 60 %;
- священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше десяти років до введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» обіймали виборні або за призначенням посади у релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні та легалізованих згідно із законодавством України, за наявності архівних документів відповідних державних органів та релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи, – 50 %;
- особам, які досягли віку, встановленого ст. 1 цього Закону, – 30 %.

Умови призначення та розмір державної соціальної допомоги на догляд

Державна соціальна допомога на догляд призначається згідно зі ст. 7 Закону № 1727-IV. Порядок призначення і виплата державної соціальної допомоги на догляд здійснюються також відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261. Державна соціальна допомога на догляд не виплачується в період, коли особа працює (крім інвалідів I групи) або перебуває на повному державному утриманні.

Державна соціальна допомога на догляд встановлюється:

1) особам, зазначеним у пп. «а» п. 1 (серед інвалідів підгрупи Б I групи), пп. «а» п. 2 (серед інвалідів підгрупи Б I групи, які брали безпосередню участь у бойових діях в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. та війни 1945 р. з імперіалістичною Японією) і п. 3 (серед інвалідів підгрупи Б I групи) ч. 1 ст. 7 цього Закону, – у розмірі 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

2) особам, зазначеним у пп. «б» п. 1 та пп. «б» п. 2 (серед інвалідів II групи, які брали безпосередню участь у бойових діях в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років та війни 1945 р. з імперіалістичною Японією) ч. 1 ст. 7 цього Закону, – у розмірі 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

3) особам, зазначеним у пп. «в» п. 1, 2 (крім інвалідів, зазначених у п. 1, 2, 4 і 5 цієї статті), 3 (серед одиноких пенсіонерів), 4, 5 (серед інвалідів підгрупи Б I групи) ч. 1 ст. 7 цього Закону, – у розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

4) особам із числа інвалідів, зарахованих до підгрупи А I групи, зазначеним у пп. «а» п. 1, 2 (які брали безпосередню участь у бойових діях в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. та війни 1945 р. з імперіалістичною Японією) і п. 3 ч. 1 ст. 7 цього Закону, – у розмірі 100 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

5) особам із числа інвалідів, які належать до підгрупи А І групи, зазначеним у пп. «а» п. 2 (крім інвалідів, зазначених у п. 4 цієї статті), п. 5 ч. 1 ст. 7 цього Закону, – у розмірі 30 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Під час визначення розмірів державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, а також державної соціальної допомоги на догляд може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму, встановлений Законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Нагадаємо, що розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більшим ніж 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

Органи, які призначають державну соціальну допомогу

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд самотнім малозабезпеченим особам, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду і одержують пенсію за віком чи за вислугу років або через інвалідність (крім інвалідів І групи) та малозабезпеченим інвалідам І групи, які одержують пенсію за віком, за вислугу років або через інвалідність ***призначаються органами праці та соціального захисту населення.***

Державна соціальна допомога на догляд інвалідам війни серед військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії через інвалідність відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб», органами, що призначають пенсії, надається :

- 1) інвалідам:
 - а) інвалідам І групи;
 - б) інвалідам ІІ групи, які є самотніми та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду;
 - в) інвалідам ІІІ групи, які є самотніми та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду;
- 2) особам, які належать до інвалідів війни відповідно до ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та одержують пенсії за віком, через інвалідність або за вислугу років:
 - а) інвалідам І групи;
 - б) інвалідам ІІ і ІІІ груп, які є самотніми і за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду;
- 3) особам, яким призначено пенсії за вислугу років відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» і які є інвалідами І групи внаслідок причин, визначених у п. «б» ст. 16 за-

значеного Закону, або є саодинокими пенсіонерами і за висновком ЛКК потребують догляду.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд виплачуються щомісячно за поточний місяць незалежно від одержуваних ними інших видів допомоги, стипендій, аліментів або інших доходів

Особам, які перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), виплачується 20 % призначеного розміру державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам.

Суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд, що призначені, але не витребовані своєчасно одержувачем, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням.

Суми державної соціальної допомоги, не отримані своєчасно з вини органу, який призначає або виплачує відповідну допомогу, виплачуються за минулий час без обмеження жодним строком. При цьому виплата допомоги за минулий час здійснюється, виходячи із прожиткового мінімуму, затвердженого на момент цієї виплати, з нарахуванням компенсації втрати частини доходів. Компенсація втрати частини допомоги у зв'язку з порушенням строків її виплати особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам здійснюється згідно із законом.

Також зазначимо, що у разі смерті одержувача державної соціальної допомоги особам, які здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання в розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, встановленої на день смерті одержувача цієї допомоги.

Допомога на поховання, не витребована своєчасно без поважних причин, виплачується не пізніше дванадцяти місяців після смерті одержувача державної соціальної допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги і покриття витрат на її доставку здійснюються за рахунок коштів державного бюджету України.

4.2. Щомісячна грошова допомога особам, які проживають з інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу

Щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком ЛКК медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним (далі – допомога на догляд) надається відповідно до ст. 5 Закону України «Про психіатричну допомогу», Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком

лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним» від 02.08.2000 р. № 1192 у грошовій формі.

Призначення і виплата допомоги на догляд провадиться органами праці та соціального захисту населення.

У сільській місцевості заяви з документами, необхідними для призначення допомоги на догляд, приймаються уповноваженими особами, визначеними виконавчими комітетами селищних і сільських рад, і передаються відповідним органам праці та соціального захисту населення.

Розмір допомоги на догляд розраховується як різниця між трьома прожитковими мінімумами на кожного члена сім'ї та середньомісячним сукупним доходом сім'ї за попередні шість місяців, але не може бути більше, ніж прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць.

Допомога на догляд надається дієздатній особі, яка зареєстрована або постійно проживає на одній житловій площі з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, і доглядає за ним.

Розрахунок середньомісячного сукупного доходу сім'ї для призначення допомоги на догляд провадиться відповідно до Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги.

До складу сім'ї малозабезпеченої особи, яка звертається за призначенням допомоги на догляд, належать: дружина; рідні, усиновлені та підопічні діти цих осіб, а також діти до досягнення ними 23 років, які навчаються у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах з денною формою навчання і не мають власних сімей, незалежно від місця проживання або реєстрації; неодружені повнолітні діти, які визнані інвалідами з дитинства I чи II групи або інвалідами I групи і проживають разом з батьками; непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом з ними і перебувають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю власних доходів. До складу сім'ї не належать особи, визнані інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу, які за висновком лікарської комісії медичного закладу потребують постійного стороннього догляду і не належать до зазначених членів сім'ї, та особи, які перебувають на повному державному утриманні.

Для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку першої групи, незалежно від отриманих (неотриманих) доходів до сукупного доходу за кожен місяць враховується дохід на рівні двох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, чинного на відповідний місяць; для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку другої групи, – трьох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб; для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку третьої групи, – чотирьох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб.

Під час визначення середньомісячного сукупного доходу сім'ї органи, що призначають допомогу на догляд, мають право користуватися всіма офіційними джерелами, які містять інформацію про доходи громадян, у тому числі інформацією податкових органів.

Для нарахування допомоги на догляд можуть використовуватися відомості про доходи (списки, довідки, дані на технічних носіях інформації, інші дані, одержані від органів праці та соціального захисту населення, органів Пенсійного фонду, центрів зайнятості, інших підприємств, установ та організацій). Для призначення грошової допомоги на догляд подаються такі документи відповідним органам праці та соціального захисту населення:

- заява;
- документ, що посвідчує особу;
- довідка про склад сім'ї із зазначенням прізвищ, імен та по батькові, родинних зв'язків членів сім'ї;
- довідки про доходи кожного члена сім'ї;
- висновок лікарської комісії медичного закладу щодо необхідності постійного стороннього догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу;
- довідки про наявність і розміри земельних ділянок, виокремлених для ведення особистого підсобного господарства, городництва, сінокосіння, випасання худоби, та земельної частки, виділеної унаслідок розпаювання землі.

Якщо дієздатна особа постійно проживає на одній житловій площі за місцем реєстрації (проживання) інваліда I чи II групи внаслідок психічного розладу, але зареєстрована в іншому місці, подається довідка, видана органом праці та соціального захисту населення за місцем реєстрації дієздатної особи, про те, що вона не перебуває на обліку як одержувач і не отримує щомісячну грошову допомогу на догляд за місцем реєстрації.

Форма заяви затверджується Мінпраці, а форма висновку щодо необхідності постійного стороннього догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу – МОЗ разом з Мінпраці. Допомога на догляд призначається на 6 місяців і виплачується щомісяця.

Якщо особа, яка доглядає за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, – непрацюючий пенсіонер, їй призначається допомога на догляд на 12 місяців на підставі заяви та копії трудової книжки. У разі виникнення обставин, які можуть вплинути на право малозабезпеченої особи на допомогу, ця особа має повідомити про такі обставини орган, що виплачує допомоги.

Для продовження виплати допомоги на догляд на наступний строк подаються документи, зазначені у пункті 7 цього Порядку, крім висновку лікарської комісії медичного закладу щодо необхідності постійного стороннього догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, до закінчення строку, на який видано висновок лікарської комісії.

Виплата допомоги на догляд припиняється, якщо:

- сталися зміни у складі сім'ї у зв'язку зі смертю або зміною місця проживання інваліда I чи II групи внаслідок психічного розладу;

– закінчився строк установлення інвалідності I чи II групи і протягом місяця не підтверджено встановлення групи інвалідності, яка дає право на призначення допомоги на догляд;

– інвалід I чи II групи внаслідок психічного розладу перебуває на повному державному утриманні або стаціонарному лікуванні впродовж повного календарного місяця.

Якщо виникнуть обставини, внаслідок яких припиняється виплата допомоги на догляд, особи, яким надається допомога, зобов'язані повідомити органи, що провадять її виплату. Виплата допомоги припиняється з місяця, що настає за тим, в якому сталися зміни.

У разі затвердження нового розміру прожиткового мінімуму допомога на догляд перераховується без звернення одержувача допомоги. Органи праці та соціального захисту населення проводять перерахунок раніше призначеної допомоги на догляд з місяця затвердження нового розміру прожиткового мінімуму. Допомога на догляд призначається із місяця звернення за допомогою, якщо протягом місяця подано всі необхідні документи.

Рішення про призначення допомоги на догляд або про відмову в її наданні приймається органом праці та соціального захисту населення протягом 10 днів з дня подання документів, зазначених у пункті 7 Порядку.

Для підтвердження факту спільного проживання з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу та догляду за ним у разі потреби складається акт про проведення обстеження сім'ї безпосередньо органами праці та соціального захисту населення або соціальними інспекторами. Якщо дієздатна особа постійно проживає на одній житловій площі за місцем реєстрації інваліда I чи II групи внаслідок психічного розладу, але зареєстрована в іншому місці, обстеження сім'ї для встановлення факту догляду – обов'язкове.

У разі переїзду сім'ї, у складі якої є особа, якій надано допомогу на догляд, в іншу місцевість виплата допомоги за старим місцем проживання припиняється, а за новим місцем проживання допомога на догляд призначається на підставі документів, зазначених у п. 7 цього Порядку.

Виплата допомоги на догляд провадиться через поштові відділення зв'язку за місцем проживання особи, яка одержує зазначену допомогу, або через установу банку шляхом перерахування коштів на особовий рахунок цієї особи за її заявою.

Рішення органу праці та соціального захисту населення про відмову в призначенні допомоги на догляд може бути оскаржено в органах виконавчої влади вищого рівня або в суді.

На кожную особу, яка одержує допомогу на догляд, відповідним органом праці та соціального захисту заводиться особова справа, в якій зберігаються матеріали, необхідні для призначення допомоги.

Якщо внаслідок зловживань з боку громадян (подання документів зі свідомо неправдивими відомостями, неподання відомостей про зміни у складі сім'ї, приховування обставин, що впливають на призначення і ви-

плату допомоги на догляд тощо) були надміру виплачені суми допомоги, органи праці та соціального захисту населення вживають таких заходів:

- визначають обсяг надміру виплачених коштів і встановлюють строки їх повернення залежно від матеріального стану малозабезпеченої особи;
- повідомляють одержувача допомоги про обсяг надміру виплачених коштів і строки їх повернення;

- у разі прийняття рішення про врахування надміру виплачених коштів під час виплати допомоги на догляд у наступні періоди провадять щомісячні відрахування у розмірі не більш як 20 % призначеної допомоги;

- у разі неповернення надміру виплачених коштів добровільно в установлені строки вирішують питання про їх стягнення в судовому порядку.

Суми допомоги на догляд, які були призначені до виплати і досі не отримані у зв'язку зі смертю особи, якій допомога була призначена, виплачуються одному із членів сім'ї (опікуну, піклувальнику) за весь період невиплати, включаючи місяць, в якому настала смерть одержувача, якщо звернення від члена сім'ї надійшло не пізніше ніж протягом трьох місяців після смерті одержувача.

4.3. Визначення середньомісячного сукупного доходу

Із метою визначення права громадян на соціальну допомогу та розрахунку її розміру застосовується спеціальна методика для обчислення сукупного доходу сімей (одержувачів) для всіх видів соціальної допомоги.

Види соціальної допомоги:

- 1) державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям (Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (№ 1768-14). У сукупному доході сім'ї за визначення її права на отримання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям враховується грошовий еквівалент пільг за спожиті житлово-комунальні послуги;

- 2) субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (далі – житлова субсидія) (Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.1997 р. № 1050 «Про заходи щодо подальшого вдосконалення надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» зі змінами та доповненнями);

- 3) щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком ЛКК потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним (Закон України «Про психіатричну допомогу»;

- 4) допомога на дітей одиницями матерям;

- 5) допомога на поховання.

Нагадаємо, що допомога на поховання особам, застрахованим у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування надається на підставі відповідних законів, що діють у цій сфері (зокрема, це працюючі

категорії громадян, безробітні); пенсіонерам виплата допомоги здійснюється за рахунок ПФУ. Особам, які не досягли пенсійного віку на момент смерті, не працювали, не перебували на службі, не зареєстровані в центрі зайнятості як безробітні, розмір допомоги на поховання встановлюється органом місцевого самоврядування залежно від вартості ритуальних послуг. За допомогою на поховання слід звернутися до місцевих органів влади за останнім місцем проживання померлого.

Допомога на поховання за рахунок коштів підприємства

Матеріальна допомога на поховання померлого працівника може бути надана за розсудом роботодавця. Відповідно до Податкового кодексу України допомога може надаватися роботодавцем померлого платника податків як у грошовій формі, так і у вигляді оплати послуг сторонніх організацій (ритуальних послуг, оплата автотранспорту). Для її отримання необхідна заява, копія свідоцтва про смерть і наказ роботодавця.

У разі виплати допомоги роботодавцем своєму працівнику на поховання померлого родича або поховання колишнього працівника (не за останнім місцем роботи), сума допомоги підлягає оподаткуванню на загальних підставах.

Особи, які зараховуються до складу сім'ї за визначення права на соціальну допомогу та розрахунку її розміру, перелік документів про доходи членів сім'ї для призначення соціальної допомоги, окремі види допомоги, які не враховуються в сукупному доході, визначаються в нормативно-правових актах, що встановлюють відповідні різновиди соціальної допомоги.

Для обчислення суми доходів ураховуються доходи в грошовій та натуральній формі, а також в іноземній валюті за кордоном з будь-яких джерел як на території України, так і за її межами.

Під час визначення сукупного доходу органи, що призначають допомогу, послуговуються всіма офіційними джерелами, які містять інформацію про доходи громадян, у тому числі інформацією органів державних податкових адміністрацій.

До сукупного доходу сімей (одержувачів) входять:

1) нарахована заробітна плата, у тому числі за надурочну роботу, за роботу у святкові, неробочі і вихідні дні та за роботу за сумісництвом; плата за роботу в колективному сільськогосподарському підприємстві; надбавки і доплати всіх видів; премії, встановлені за системами оплати праці на підприємстві, в установі, організації, незалежно від періодичності та джерел їх виплати; відсоткові надбавки і щорічна винагорода з фонду матеріального заохочення за підсумками роботи за рік підприємства, установи чи організації. Премії, щорічні винагороди включаються до сукупного доходу на час їх нарахування, при цьому за рік ураховується не більше однієї винагороди за вислугу років;

2) інші грошові виплати, які мають систематичний характер (польове забезпечення, доплати за роз'їзний та рухомий характер роботи тощо, крім виплат на відрядження);

3) стипендії, пенсії, допомога (крім частини одноразової допомоги при народженні дитини, виплата якої здійснюється у дев'ятикратному розмірі прожиткового мінімуму на дітей віком до шести років, допомоги на поховання, одноразової допомоги, яка надається за рішеннями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій незалежно від форм власності, у тому числі громадських і благодійних), допомога на навчання, безпосередньо отримана особою від підприємства, установи чи організації, за винятком коштів, отриманих на умовах позики чи кредитів. При цьому до сукупного доходу не включається відповідна допомога, для призначення якої обчислюється сукупний дохід;

4) доходи від підприємницької діяльності та іншої незалежної професійної діяльності, у тому числі доходи адвокатів, приватних нотаріусів та від заняття літературною, художньою, музичною, артистичною та іншою творчою діяльністю. Доходи осіб, які провадять зазначену діяльність, визначаються на підставі даних державних податкових адміністрацій. Доходи осіб, які сплачують фіксований податок, визначаються на підставі прибуткового податку і розраховуються за шкалою ставок прогресивного оподаткування;

5) усі різновиди винагород, які виплачуються штатним (позаштатним) літературним працівникам, художникам, фотокореспондентам та іншим особам з фонду авторського гонорару, а також винагороди за публічне виконання творів; при цьому розмір доходу визначається як середньомісячний розмір гонорару за рік, що передуює зверненню за призначенням допомоги, з урахуванням коефіцієнта зростання середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки;

6) матеріальне забезпечення відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (1533-XIV);

7) доходи від здавання житлового приміщення (будинку) або інших будівель у найм або в оренду (на підставі довідок органів державних податкових адміністрацій);

8) натуральна оплата праці;

9) грошове забезпечення військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби;

10) суми, які виплачуються в порядку відшкодування шкоди, заподіяної працівникові за ушкодження його здоров'я, що пов'язане з виконанням ним трудових обов'язків;

11) заробіток учнів і студентів, які поєднують навчання з постійною роботою на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання;

12) суми, які виплачувалися за час вимушеного прогулу, та суми за час вимушеного прогулу в разі затримки виконання рішення про поновлення на роботі працівника;

13) одержані аліменти;

14) фактичний заробіток осіб, які працювали у фізичних осіб. При цьому натуральна частина заробітної плати цих осіб також включається до їхнього сукупного доходу;

15) суми індексації грошових доходів населення та компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів їх виплати;

16) доходи від особистого селянського господарства, земельних ділянок, наданих для ведення городництва, сінокосіння, випасання худоби, та земельної частки (паю), виділеної внаслідок розпаювання землі;

17) допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;

18) інші доходи, які підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства.

До сукупного доходу включаються також виплати, передбачені Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»:

1) підвищення розміру оплати праці, стипендій та пенсій громадян, які працювали або працюють на територіях радіоактивного забруднення;

2) оплата додаткової відпустки;

3) різниця між заробітками в разі переведення на нижчеоплачувану роботу;

4) середня заробітна плата, що зберігається за працівником у разі звільнення його з роботи у зв'язку з відселенням;

5) компенсація за час вимушеного простою;

6) щомісячна грошова допомога у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва та особистого підсобного господарства;

7) щорічна допомога на оздоровлення.

Особливості врахування певних видів доходів:

1) доходи, отримані в натуральній формі, зараховуються до сукупного доходу за середніми (ринковими) споживчими цінами відповідного регіону, що були на період, за який вони одержані;

2) доходи, отримані в іноземній валюті, перераховуються в грошову одиницю, що діє в Україні, за курсом Національного банку України на дату їх отримання, в разі затримки у виплаті доходу – на дату звернення за призначенням соціальної допомоги;

3) середньомісячні доходи громадян, які мають фермерське господарство, визначаються на підставі даних податкових органів про обсяги доходів за попередній календарний рік, суми яких поділені на 12 з урахуванням індексу інфляції;

4) розмір середньомісячного доходу громадян, зайнятих на сезонних роботах, відповідно до Списку сезонних робіт і сезонних галузей, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.1997 р. № 278 (278-97-п) (зі змінами та доповненнями), обчислюється, виходячи з доходів за попередній повний сезон, поділених на 12 з урахуванням коефіцієнта зростан-

ня середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки;

5) під час визначення сукупного доходу одержувачів допомоги дохід від земельних ділянок різних видів призначення враховується як дохід осіб, яким вони передані у власність, володіння або користування за нормативами, які затверджуються місцевими органами виконавчої влади на календарний рік.

Середньомісячні доходи громадян:

а) від особистого селянського господарства (D_{ocg}) розраховуються як доходи, отримані від земельної ділянки особистого селянського господарства за відповідними нормативами (H_{ocg}), залежно від площі ділянки (S_{ocg}) понад 0,06 гектара:

$$C_{D_{ocg}} = H_{ocg} \times (S_{ocg} - 0,06);$$

б) від земельної ділянки, наданої для ведення городництва (D_g), розраховуються за відповідними нормативами (H_g), виходячи з площі ділянки (S_g):

$$C_{D_g} = H_g \times S_g;$$

в) від земельної ділянки, наданої для ведення сінокосіння (D_c), розраховуються за відповідними нормативами (H_c), виходячи із площі ділянки (S_c) у місяцях стійлового періоду, термін якого встановлюється місцевими органами виконавчої влади одночасно із затвердженням нормативів:

$$C_{D_c} = H_c \times S_c;$$

г) від земельної ділянки, наданої для випасання худоби (D_v), розраховуються за відповідними нормативами (H_v), виходячи з площі ділянки (S_v) у місяцях періоду випасання худоби, термін якого встановлюється місцевими органами виконавчої влади одночасно із затвердженням нормативів:

$$C_{D_v} = H_v \times S_v.$$

Річні доходи громадян від земельної частки (паю) (D_n), виділеної внаслідок розпаювання землі, яка перебуває в користуванні сільськогосподарських підприємств без оформлення договору оренди, розраховуються за відповідними нормативами (H_n), помноженими на площу земельної частки (паю) (S_n):

$$D_n = H_n \times S_n.$$

При цьому за потреби визначення середньомісячного розміру доходу (C_{D_n}) дохід від земельної частки (паю), виділеної внаслідок розпаювання землі, розраховується як річний дохід, поділений на 12:

$$CD_n = D_n : 12 = H_n \times S_n : 12.$$

Під час здачі земельної частки (паю) в оренду річний дохід від земельної частки (паю) (Do) урахується як фактично отримана за попередній період оренди сума орендної плати ($Поф$), яка не може бути меншою ніж визначена договором оренди ($Под$):

$$Do = Поф \geq Под.$$

За необхідності розрахунку середньомісячного доходу від земельної частки (паю) ($СДо$) фактично отримана сума орендної плати ділиться на 12:

$$СДо = Поф : 12.$$

У разі звернення за призначенням допомоги у перший рік здачі земельної частки (паю) в оренду за умови отримання попередньої (авансової) орендної плати ($Па$) середньомісячний дохід від земельної частки (паю) ($СДо$) розраховується як частка від ділення суми попередньої орендної плати ($Па$) на кількість місяців (T), за які вона одержана:

$$СДо = Па : T.$$

За відсутності попередньої (авансової) орендної плати ($Па$) середньомісячний дохід від земельної частки (паю) $СДо$ розраховується за нормативами доходу від особистого селянського господарства за умови, якщо пай перебував в особистому підсобному господарстві:

$$СДо = Нонг \times Sn.$$

Під час приєднання земельних часток (паїв) до земель особистого селянського господарства з метою одержання сільськогосподарської продукції застосовуються нормативи доходів громадян від особистого селянського господарства.

Якщо орендна плата встановлена в натуральній формі (за визначеною кількістю або частиною продукції, яку одержує орендодавець з орендованої землі), та відробітковій (надання послуг орендодавцю), то вона перераховується у грошовий еквівалент за середніми (ринковими) споживчими цінами відповідного регіону, що були на період, за який вона одержана;

б) для непрацюючих громадян, яким призначено пенсію вперше, або якщо вони залишили роботу в період, за який враховуються доходи, і не мають інших доходів, крім пенсії та доходів від особистого селянського господарства, земельних ділянок, наданих для потреб городництва, сінокошіння і випасання худоби та земельної частки (паю), виділеної внаслідок розпаювання землі, у сукупному доході на розсуд пенсіонера враховується дохід за зазначений період, визначений в загальному порядку, або розмір призначеної щомісячної пенсії та доходи від земельних ділянок;

7) грошові доходи, визначені п. 5 цієї методики, крім премій, щорічних винагород, допомоги на навчання, безпосередньо отриманої особою від підприємства, установи чи організації, сум компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів їх виплати, сум заборгованості за аліментами, визначених судом або виконавчою службою на підставі рішення про стягнення аліментів, ураховуються в тому місяці, за який їх нараховано;

8) допомога на навчання, безпосередньо отримана особою від підприємства, установи чи організації, за винятком коштів, отриманих на умовах позики чи на умовах кредитів, ураховується в місяці, в якому її отримано;

9) компенсація працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати враховується в тому місяці, в якому вона отримана;

10) суми заборгованості за аліментами, визначені судом або виконавчою службою на підставі рішення про стягнення аліментів, ураховуються в тому місяці, в якому здійснено їх повне або часткове погашення;

11) доходи осіб, які працюють за трудовим договором у фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, ураховуються за даними фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які виплачують доходи, але в розмірі не меншому, ніж зазначено в трудовому договорі;

12) за умови призначення аліментів їхній розмір визначається на підставі відомостей підприємств, установ та організацій, які їх нараховують або виплачують. При цьому в разі виплати аліментів за домовленістю їхній розмір може підтверджуватися заявами особи, яка утримує дитину, та особи, що сплачує аліменти;

13) одноразова виплата допомоги у зв'язку з безробіттям для організації безробітними підприємницької діяльності враховується в сукупному доході як середньомісячна величина за період, на який надається ця допомога, визначена шляхом ділення загальної суми виплати на кількість місяців, за які вона отримана;

14) доходи, крім премій, щорічних винагород, допомоги на навчання, яка безпосередньо отримана особою від підприємства, установи чи організації, нараховані з періодичністю за квартал, півріччя, рік, ураховуються в сукупному доході як середньомісячна величина за певний попередній період, визначена шляхом ділення загальної суми доходу на кількість місяців, за які вона нарахована.

До сукупного доходу сімей (одержувачів) не включаються:

1) сплачувані особою аліменти;

2) частина одноразової допомоги при народженні дитини, виплата якої здійснюється у дев'ятикратному розмірі прожиткового мінімуму на дітей віком до шести років, допомога на поховання, одноразова допомога, яка надається за рішеннями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій, незалежно від форм власності, у тому числі громадських і благодійних;

- 3) житлова субсидія;
- 4) грошове забезпечення військовослужбовців строкової служби;
- 5) розрахункова сума доходу від земельної частки (паю), виділеної внаслідок розпаювання землі, що не використовується з поважних причин (зокрема внаслідок похилого віку, інвалідності, наявності малолітніх дітей тощо) сім'ями, які складаються з осіб похилого віку, інвалідів та багатодітними сім'ями з малолітніми дітьми;
- 6) суми, які сплачуються підприємствами, установами та організаціями за договорами добровільного медичного страхування своїх працівників;
- 7) допомога громадських та благодійних організацій;
- 8) одноразова винагорода жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»;
- 9) оплата праці членів виборчої комісії, а також осіб, які залучаються до роботи в комісії, у тому числі в день голосування, дні встановлення підсумків голосування та результатів виборів;
- 10) вартість безоплатно отриманих санаторно-курортних путівок, протезно-ортопедичних виробів, засобів реабілітації, дитячих новорічних подарунків.

Обчислення доходу:

- 1) загальна сума сукупного доходу одержувачів допомоги включає суму всіх доходів кожної особи, яка враховується під час надання допомоги, визначених на підставі наданих заявником документів про доходи за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням соціальної допомоги, якщо інше не передбачено законодавством;
- 2) сукупний дохід включає як поточні щомісячні доходи в грошовій та натуральній формі осіб, які враховуються у разі надання допомоги, так і доходи, які мають нерегулярний характер;
- 3) середньомісячний сукупний дохід усіх осіб, які враховуються під час надання допомоги, провадиться шляхом ділення загальної суми сукупного доходу одержувачів допомоги на 6, якщо інше не передбачено законодавством;
- 4) середній дохід на одну особу обчислюється шляхом ділення середньомісячного сукупного доходу всіх осіб, які враховуються під час надання допомоги, на кількість цих осіб.

Приклади розрахунку середньомісячного сукупного доходу

Приклад 1.

У житловому приміщенні прописано три особи: батько, мати і дитина шкільного віку. За наданими заявником документами в січні, лютому, березні, квітні, травні та червні 2009 р. доходи батька становили відповідно: 235, 310, 390, 600, 605, 650 грн, у матері доходів немає. Звернення за соціальною допомогою – 30.06.2009 р. Розрахувати середньомісячний сукупний дохід.

Розв'язок

1. Розраховуємо загальну суму сукупного доходу одержувачів допомоги за останні 6 місяців:

$$235 + 310 + 390 + 600 + 605 + 650 = 2790 \text{ (грн).}$$

2. Розраховуємо суму середньомісячного сукупного доходу:

$$2790 : 6 = 465 \text{ (грн).}$$

Отже, середньомісячний сукупний дохід сім'ї дорівнює 465 грн.

Приклад 2.

У житловому приміщенні прописано три особи: мати і двоє дітей двох і п'яти років. Жінка не перебуває у шлюбі, працює, отримує аліменти. За наданими довідками заробітна плата складала протягом останніх 6 місяців 1860 грн щомісячно, розмір аліментів, протягом 6 місяців – 915 грн. Звернення за соціальною допомогою – у квітні 2017 р. Визначити середньомісячний сукупний дохід сім'ї.

Розв'язок

1. Розраховуємо загальну суму сукупного доходу одержувачів допомоги:

$$1860 \times 6 + 915 \times 6 = 11\,160 + 5490 = 16\,650 \text{ (грн).}$$

2. Розраховуємо суму середньомісячного сукупного доходу:

$$16650 : 6 = 2775 \text{ (грн).}$$

Отже, середньомісячний сукупний дохід сім'ї дорівнює 2775 грн.

4.4. Субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового палива

Субсидія – адресна безготівкова допомога держави малозабезпеченим сім'ям, що призначена для оплати житлово-комунальних послуг (далі – ЖКП), придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового палива. Вона має адресний характер і призначається шляхом зменшення розміру платежів за житлово-комунальні послуги.

Субсидія призначається на такі види послуг:

- використання чи утримання житла;
- водопостачання;
- тепло- і газопостачання;
- водовідведення;

- електроенергію та інші види послуг;
- вивезення сміття та нечистот.

Норми користування комунальними послугами у 2017 р. наведено в додатку 5.

Субсидія надається на житло будь-якої форми власності на шість місяців. Розрахунок розміру субсидій на опалювальний період 2016–2017 рр. проводитиметься після початку опалювального періоду, який в Україні зазвичай починається після 1 жовтня. Право на призначення субсидії мають сім'ї, в яких розмір плати за ЖКП у межах норм споживання перевищує обсяг визначеного Кабінетом Міністрів України обов'язкового платежу. Розмір обов'язкового платежу *визначається для кожного домогосподарства індивідуально залежно від сукупного доходу*. Субсидія призначається одній із зареєстрованих у житловому приміщенні (будинку) осіб.

Умови, порядок надання, терміни призначення та розрахунок розміру субсидій

Щодо питання призначення житлової субсидії слід звернутися до управління соціального захисту населення за місцем реєстрації. У сільській місцевості приймання заяв із необхідними документами для призначення субсидій здійснюють уповноважені особи, яких визначають виконавчі органи сільських і селищних рад.

Для оформлення потрібні такі документи:

- заява (за встановленою формою);
- декларація про доходи і майновий стан осіб, зареєстрованих у житловому приміщенні, яка зповнюється за встановленою формою.

Усі інші відомості (про склад сім'ї (домогосподарства), доходи членів родини та вартість ЖКП) органи соціального захисту отримують самостійно.

Заяву заповнює особа, на яку відкрито особовий рахунок по сплаті ЖКП за місцем реєстрації (або особа, яка фактично сплачує вартість одержуваних послуг). Особи, які орендують житло, додають до Заяви договір найму (оренди) житла.

Соціальна норма володіння чи користування загальною площею житла встановлена в розмірі 13,65 кв. м на кожного зареєстрованого в житлі та додатково 35,22 кв. м на сім'ю. На однокімнатні квартири вона призначається на всю площу, незалежно від їх розміру. Наприклад, для сім'ї із трьох осіб ця норма становитиме:

$$40,95 \text{ кв. м} + 35,22 \text{ кв. м} = 76,17 \text{ кв. м.}$$

Якщо така сім'я займає квартиру загальною площею 52 кв. м, то субсидія надається на всю житлову площу, оскільки вона менше норми. Якщо площа квартири – 100 кв. м, то на загальних підставах субсидія може бути призначена тільки на 76,17 кв. м. За решту площі прийдеться платити повну вартість.

Як розрахувати розмір обов'язкової плати?

– призначається субсидія (для непрацюючих пенсіонерів, які не мають інших доходів крім пенсії, за місяць, що передує місяцю, з якого призначається субсидія);

– визначити дохід на одну особу шляхом поділу середньомісячного сукупного доходу на кількість членів домогосподарства;

– отриманий результат поділити на розмір ПМ на одну особу в розрахунку на місяць (з 01.05.2017 р. – 1624,00 грн), тобто визначити співвідношення середньодушового доходу родини до розміру прожиткового мінімуму на одну особу;

– отриманий результат поділити на 2, а потім помножити на 15 %, і таким чином визначити відсоток обов'язкової плати за житлово-комунальні послуги.

Субсидія на ЖКП надається на обсяг, що дорівнює соціальним нормативам користування житлово-комунальними послугами, незалежно від фактичних обсягів споживання. Для того щоб людям було легше зорієнтуватися в цих розрахунках, Міністерство соціальної політики розробило таблицю, за допомогою якої можна визначити, який відсоток свого доходу має сплачувати сім'я за ЖКП у разі призначення субсидії залежно від середньомісячного доходу на одну особу (<http://www.mlsp.gov.ua>), а також онлайн-калькулятор для підрахунку розміру субсидії.

Пенсіонерам субсидія рахується виходячи лише з розміру щомісячної пенсії, а не сукупного доходу за весь рік.

Субсидії призначаються за певних умов. Головне – всі працездатні члени сім'ї мають бути зайняті – працювати, вчитися на денній формі в вищих I–IV рівнів акредитації або в професійно-технічних навальних закладах протягом трьох місяців перед зверненням за субсидією. Якщо людина з якихось причин не працює, вона має бути на обліку в державній службі зайнятості.

Детальніше про право на отримання адресної безготівкової субсидії для відшкодування витрат на оплату ЖКП, а також субсидії готівкою на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива можна дізнатися з Положення «Про порядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива».

Субсидія не призначається у разі, якщо серед зареєстрованих у житловому приміщенні осіб є працездатна особа, яка не працює і не навчається, при цьому не шукає роботу через службу зайнятості протягом 3 місяців, що передують місяцю звернення за субсидією. Безробітним, які стоять на обліку в ДСЗ, субсидія призначається на загальних умовах, для цього надається довідка із центру зайнятості про розмір допомоги по безробіттю за останні 6 місяців.

Часто потенційні отримувачі субсидій мають борги за використані комунальні послуги. Відповідно до змін, внесених до Положення про по-

рядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату ЖКП, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 року № 848, з 01.05.2017 р., у разі отримання від підприємств – надавачів житлово-комунальних послуг інформації про наявність у одержувача субсидії простроченої понад два місяці заборгованості з оплати послуг субсидія на наступний строк призначається лише за умови документального підтвердження сплати заборгованості або укладення договору про її реструктуризацію. Тому, якщо особа має заборгованість за житлово-комунальні послуги, їй слід терміново звернутися до підприємств – надавачів названих послуг і врегулювати питання погашення заборгованості.

Перерахування субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), вивезення побутового сміття та рідких нечистот зі спеціального фонду державного бюджету здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, за рахунок надходжень, визначених п. 41–43 ст. 6 Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік, та додаткових податкових зобов'язань, які виникають у результаті виконання ст. 39.

Розмір витрат на оплату ЖКП та придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива для громадян, які звернулися за призначенням житлової субсидії визначається Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. № 1156 «Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива у разі надання житлової субсидії» у редакції від 30.04.2016 р.

Важливо! *Методика надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату ЖКП, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива, прийнята у 1998 р., втратила чинність 2017 р.*

За умови призначення житлової субсидії за управління багатоквартирним будинком, за користування житлом, його утримання та оплату послуг водо-, тепло-, газопостачання, водовідведення, електроенергії, вивезення побутового сміття та рідких нечистот (житлово-комунальні послуги) в межах соціальної норми житла та соціальних нормативів користування ЖКП, громадяни, які зареєстровані та фактично проживають у житловому приміщенні (будинку), сплачують частку середньомісячного сукупного доходу, а за придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива – частку їхнього сукупного доходу за попередній календарний рік (P_0), яка визначається за такою формулою:

$$P_0 = K_d/K_g \times P_g,$$

де P_0 – частка плати за послуги для домогосподарства (частка доходу), яка для розрахунку субсидії округлюється до двох знаків після коми;

K_d – коефіцієнт доходу домогосподарства – відношення розміру середньомісячного сукупного доходу домогосподарства в розрахунку на одну особу до ПМ на одну особу в розрахунку на місяць, встановленого на дату, з якої призначається субсидія;

K_g – базовий коефіцієнт доходу для призначення субсидії – два прожиткових мінімуми на одну особу в розрахунку на місяць ($K_g = 2$);

P_g – базова норма плати за житлово-комунальні послуги – 15 % середньомісячного сукупного доходу домогосподарства ($P_g = 15$).

Розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг у межах соціальної норми житла та соціальних нормативів користування житлово-комунальними послугами і розмір субсидій визначаються окремо на кожний вид послуг. При цьому розмір витрат на оплату послуги визначається пропорційно частці вартості цієї послуги у загальній сумі вартості житлово-комунальних послуг. У разі коли протягом періоду, на який призначено субсидію, фактична плата за окремий вид послуг змінюється, перерахунок розміру субсидій на оплату житлово-комунальних послуг не проводиться.

Після проведених розрахунків заявнику видається повідомлення. У повідомленні про призначення субсидії для кожної послуги вказується:

– **плата в межах норм споживання (користування)**. Для послуги, споживання якої вимірюється засобами обліку, вказується її обсяг в одиницях виміру і вартість в гривнях, в інших випадках – вартість у гривнях;

– **обов'язкова частка плати в межах норми споживання (користування)**. Для послуги, споживання якої вимірюється засобами обліку, зазначається також її обсяг в одиницях виміру.

Окремо зауважується, що:

– заявник сплачує обов'язкову частку плати в межах норми споживання (користування), на яку призначено субсидію, та самостійно сплачує послуги, використані понад цю норму;

– якщо вартість фактично використаної послуги менша, ніж обов'язкова частка плати за цю послугу, то заявник сплачує лише її фактичну вартість;

– заявник повинен щомісячно фіксувати обсяг використаних послуг, споживання яких вимірюється засобами обліку, незалежно від того, сплачує він їх вчасно чи ні.

За письмовою заявою громадянина під час призначення субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива кошти призначеної субсидії на послугу, споживання якої не вимірюється засобами обліку, можуть бути перераховані на придбання палива (скрапленого газу). Однак це лише загальні положення розрахунку субсидій. На практи-

ці виникає багато варіантів необхідних розрахунків, розглянемо найпоширеніші варіанти розрахунку.

Приклади розрахунку субсидій

Приклад 1.

Площа квартири – 70 кв. м, в квартирі зареєстровано 3 особи, пільг у родини немає. Сукупний дохід членів домогосподарства за шість місяців, які передують зверненню, склав 12 600 грн.

Житлова субсидія буде призначена, якщо місячна вартість житлово-комунальних послуг перевищить обов'язкову частку плати домогосподарства.

Наведемо приблизні показники вартості послуг для цього прикладу.

Вартість послуг:

- утримання будинків і прибудинкових територій – 3,1 грн за 1 кв. м;
- централізоване опалення – 9,22 грн за 1 кв. м;
- централізоване постачання гарячої води – 25,1 грн за 1 куб. м;
- централізоване постачання холодної води – 7,12 грн за 1 куб. м.

Розрахунок обов'язкової частки плати домогосподарства:

- середньомісячний сукупний дохід на домогосподарство:

$$(12600 : 6) - 2100,00 \text{ грн};$$

- середньомісячний сукупний дохід на одну особу:

$$(2100 : 3) - 700,00 \text{ грн};$$

- відсоток обов'язкової частки плати:

$$((700,00 : 1176) : 2 \times 15) - 4,46 \%;$$

- (1176 – ПМ на одну особу в розрахунку на місяць).

Місячна обов'язкова частка плати $(2100 : 100 \times 4,46) - 93,66$ грн.

Розрахунок місячної вартості соціальних норм (нормативів) житлово-комунальних послуг для домогосподарства:

Соціальна норма площі для домогосподарства:

$$(13,65 \times 3 + 35,22) - 76,17.$$

Соціальна площа житла (76,17 кв. м) перевищує фактичну площу квартири (70), тому субсидія буде розраховуватись, виходячи з 70 кв. м фактичної площі житла.

Утримання будинків та прибудинкових територій:

- площа, на яку призначається субсидія – 70 кв. м
- вартість послуги за 1 кв. м – 3,1 грн
- вартість утримання будинків та прибудинкових територій:

$$(3,1 \times 70) - 217 \text{ грн.}$$

Централізоване опалення:

- площа, на яку призначається субсидія – 70 кв. м;
- вартість послуги за 1 кв. м – 9,22 грн;
- вартість опалення $(9,22 \times 70) - 645,4$ грн.

Централізоване постачання холодної води:

- соціальна норма холодної води на особу – 2,4 куб. м;
- соціальна норма холодної води на домогосподарство:

$$(2,4 \times 3) - 7,2 \text{ куб. м};$$

- вартість 1 куб. м холодної води – 7,12 грн;
- вартість холодної води на домогосподарство:

$$(7,12 \times 7,2) - 51,26 \text{ грн.}$$

Централізоване постачання гарячої води:

- соціальна норма гарячої води на особу – 1,6 куб. м;
- соціальна норма гарячої води на домогосподарство:

$$(1,6 \times 3) - 4,8 \text{ куб. м};$$

- вартість 1 куб. м гарячої води – 25,1 грн;
- вартість гарячої води на домогосподарство:

$$(25,1 \times 4,8) - 120,48 \text{ грн.}$$

Газопостачання:

- соціальна норма природного газу на особу – 6 куб. м;
- соціальна норма природного газу на домогосподарство:

$$(6 \times 3) - 18 \text{ куб. м};$$

- вартість 1 куб. м природного газу – 1,299 грн;
- вартість природного газу на домогосподарство:

$$(1,299 \times 18) - 23,38 \text{ грн.}$$

Електропостачання:

- соціальна норма електропостачання: $(90 + 30 \times 2) - 150$ кВт. год;
- вартість 1кВт год електроенергії – 0,3084 грн;
- вартість електроенергії $(0,3084 \times 150) - 46,26$ грн.

Місячна вартість ЖКП, всього:

$$(217 + 645,4 + 51,26 + 120,48 + 23,38 + 46,26) - 1103,78 \text{ грн.}$$

Розрахунок місячного розміру житлової субсидії на ЖКП:
житлова субсидія на житлово-комунальні послуги:

$$1103,78 - 93,66 = 1010,12 \text{ (грн).}$$

Розглянемо інші простіші приклади.

Приклад 2. Для двох працездатних та двох дітей

Середньомісячний сукупний дохід – 4000 грн (дохід за шість місяців – 24 000). Чисельність осіб – 4 людини. Середньомісячний сукупний дохід на одну особу – 1000 грн $(4000 : 4)$ Розмір плати за ЖКП у межах норм – 400 грн/

За новими правилами визначаємо обов'язкову частку плати за послуги у %:

$$1000 : 1176 : 2 \times 15 \% = 6,38 \%.$$

Результат – сплачувати за послуги мають 255,2 грн ($4000 \times 6,38 \%$), а решта плати за ЖКП є субсидією: $400 \text{ грн} - 255,2 \text{ грн} = 144,8 \text{ грн}$.

Приклад 3. Для двох пенсіонерів

Середньомісячний сукупний дохід – 2400 грн чисельність осіб – 2. Середньомісячний сукупний дохід на одну особу – 1200 грн, розмір плати за ЖКП у межах норм – 400 грн. За новими правилами визначаємо обов’язкову частку плати за послуги у %:

$$1200 : 1176 : 2 \times 15 \% = 7,65 \%$$

Результат – сплачувати за послуги мають 183,6 грн ($2400 \times 7,65 \%$), а решта плати за ЖКП є субсидією: $400 \text{ грн} - 183,6 \text{ грн} = 216,4 \text{ грн}$.

Приклад 4. Для одного пенсіонера

Середньомісячний сукупний дохід – 1500 грн, одна особа. Середньомісячний сукупний дохід на одну особу – 1500 грн. Розмір плати за ЖКП у межах норм – 300 грн.

За новими правилами: визначаємо обов’язкову частку плати за послуги у % :

$$1500 : 1176 : 2 \times 15 \% = 9,6 \%$$

Результат – сплачувати за послуги має 144 грн ($1500 \times 9,6 \%$), а решта плати за ЖКП є субсидією: $300 \text{ грн} - 144 \text{ грн} = 156 \text{ грн}$.

Після закінчення терміну призначення субсидії відділи (управління) субсидій та організації – постачальники природного газу звіряють суми призначеної субсидії, перерахованих коштів, переліків і особових рахунків одержувачів субсидій та здійснюють остаточні розрахунки за спожитий газ у межах установлених норм споживання.

Питання для самоконтролю

1. Що являє собою соціальна допомога?
2. Хто за законом має право на отримання державної соціальної допомоги?
3. Яка сім'я з дітьми вважається малозабезпеченою?
4. Які існують випадки обмеження права на державну соціальну допомогу?
5. Як часто виплачується державна соціальна допомога?
6. Яке співвідношення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям і прожиткового мінімуму для сім'ї?
7. У чому особливість прожиткового мінімуму для сім'ї?
8. Як здійснюється фінансування державної соціальної допомоги?
9. Хто за законом має право на отримання субсидій?
10. Який порядок призначення субсидій?
11. Як розраховується середньомісячний сукупний дохід сім'ї?
12. Які доходи включаються до сукупного доходу сімей (одержувачів) під час розрахунку середньомісячного сукупного доходу сім'ї?
13. Які доходи не включаються до сукупного доходу сімей (одержувачів) під час розрахунку середньомісячного сукупного доходу сім'ї?
14. В якій формі ураховуються доходи для обчислення суми доходів під час розрахунку середньомісячного сукупного доходу сім'ї?
15. Чи виплачується державна соціальна допомога особам, які перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі)?
16. Чи має значення форма власності, коли вирішується питання про надання субсидії на житло?
17. Які є форми субсидій і на який строк призначається субсидія?
18. На яких умовах надається щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу?
19. На яких умовах надається щомісячна адресна допомога внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг?

Рекомендована література

1. Про біженців [Електронний ресурс] : Закон України від 21 червня 2001 р. № 2557-III. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2557-14>

2. Про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [Електронний ресурс] : Закон України від 24 грудня 2008 р. № 796. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1768-14VI>

3. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : [Електронний ресурс] : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1768-14>

4. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам [Електронний ресурс] : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1727-15>

5. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>

6. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 р. № 996–XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38.

7. Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2000 р. № 1192 (із змінами і доповненнями).

8. Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива у разі надання житлової субсидії [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. № 1156. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1156-98-%D0%BF>

10. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF>

11. Про зміни розмірів соціальних виплат в 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernivtsy.eu/portal/4/pro-zminy-rozmiriv-sotsialnyh-vyplat-v-2017-rotsi-93802.html>

12. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

Розділ 5. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОКРЕМИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

5.1. Соціальний захист непрацездатних громадян

План

5.1.1. Державна допомога інвалідам, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам.

5.1.2. Соціальний захист ветеранів праці та громадян похилого віку.

5.1.3. Соціальний захист ветеранів війни.

5.1.4. Державні гарантії жертвам нацистських переслідувань та політичних репресій.

5.1.1. Державна допомога інвалідам, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам

Нині важко назвати чисельність інвалідів в Україні, адже тривають військові дії, їхня кількість постійно збільшується. На початку 2010 р. вона становила 2,6 млн осіб, або майже 6 % загальної кількості населення. Про це повідомила прес-служба Рахункової палати. Кількість інвалідів працездатного віку перевищує 1,5 млн осіб.

Цілий ряд міжнародних і національних законодавчо-нормативних актів надає особливого значення забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхніх психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу і визначає цільовими сферами доступність матеріального оточення, освіти, зайнятість, підтримку доходів і соціального забезпечення, сімейне життя, свободу особистості, культуру, відпочинок, спорт, релігію.

На жаль, у нашому соціумі, не дивлячись на численні закони та інші документи, інваліди часто виключені з повноцінного життя суспільства. Дискримінація набуває різних форм – від образ до більш витончених, таких як сегрегація та ізоляція шляхом зведення фізичних і соціальних бар'єрів. Ця проблема торкається не тільки інвалідів та членів їхніх сімей, але й усього суспільства, де значний людський потенціал залишається невикористаним. Зважаючи на те, що багато людей стали інвалідами у результаті людської діяльності або просто через необачність, потрібне сприяння всієї світової спільноти, щоб виправити це положення. Інваліди мають право брати активну участь у загальному соціальному й економічному розвитку суспільства, на їхні потреби слід зважати в національних планах розвитку.

У результаті проведення Міжнародного року інвалідів (1981 р.) було прийнято Всесвітню програму дій щодо інвалідів – політичну програму сприяння правам інвалідів. Вона закликає до міжнародної співпраці на підтримку рівноправного положення інвалідів та їх повноцінної участі у суспільному житті й розвитку. У 1992 р. Генеральна Асамблея ООН прого-

лосила 3 грудня Міжнародним днем інвалідів. Із метою забезпечення і захисту прав інвалідів 13 грудня 2006 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права інвалідів.

Соціальний захист інвалідів – це система гарантованих державою економічних, соціальних і правових заходів, що забезпечують інвалідам умови для подолання обмежень життєдіяльності, спрямованих на створення їм рівних з іншими громадянами можливостей участі в житті суспільства.

Створення рівних можливостей щодо інвалідів містить:

- заборону дискримінації за принципом інвалідності;
- регулярний збір статистичних даних про умови життя інвалідів, різні групи інвалідів, створення банку даних про інвалідів;
- розробку й підтримку національних програм з урахуванням причин, видів і масштабів інвалідності, розвитку спеціальних служб та заходів із надання допомоги інвалідам та їхнім сім'ям;
- залучення організацій (об'єднань) інвалідів до участі в розробці програм, що стосуються економічного й соціального положення інвалідів;
- співпраця з науково-дослідними інститутами й обмін результатами наукових досліджень, поширення інформації і знань із питань щодо стосуються інвалідів серед державних органів і громадськості.

Згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ у редакції від 07.05.2017 р. (далі – Закон № 875-ХІІ), **інвалід** – це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

Даний закон встановлює такі види пільг і соціального забезпечення для цієї категорії осіб, як послуги із соціально-побутового й медичного обслуговування, технічні та інші засоби (протезно-ортопедичні вироби, ортопедичне взуття, засоби пересування, в тому числі крісла-коляски з електроприводом, автомобілі, індивідуальні пристрої, протези очей, зубів, щелеп, окуляри, слухові й голосоутворювальні апарати, сурдотехнічні засоби, мобільні телефони та факси для письмового спілкування, ендопротези, сечота калоприймачі тощо) – безкоштовно або на пільгових умовах за наявності відповідного медичного висновку; право на безкоштовне придбання лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування; право на безкоштовне забезпечення санаторно-курортними путівками тощо.

Система соціального захисту інвалідів має соціально-забезпечувальну й превентивну спрямованість, тому містить дві групи заходів: комплекс заходів із забезпечення життєдіяльності та комплекс реабілітаційних заходів.

Реабілітація інвалідів являє собою систему медичних, фізичних, професійних, психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усунення обмежень їхньої життєдіяльності для досяг-

нення й підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації, швидшої інтеграції в суспільство.

Цілями реабілітації: поновлення соціального статусу інвалідів, досягнення їхньої матеріальної незалежності, їхня соціальна адаптація. Інакше кажучи, недопущення ізоляції людини, відторгнення її від суспільства.

Визначення поняття «забезпечення життєдіяльності» нині немає в нормативних актах. Однак термін «забезпечення» звичайно розуміють як надання достатніх матеріальних засобів для життя. Проте в Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» обмеження життєдіяльності визначається як повна або часткова втрата особою внаслідок захворювання, травми або вроджених вад здатності або можливості самообслуговування, самостійного пересування, спілкування, орієнтації, контролювання своєї поведінки. Даний Закон також містить визначення життєдіяльності як повсякденної діяльності, здатності організму людини здійснювати діяльність у спосіб і в межах, звичайних для неї.

Отже, основна відмінність між цілями забезпечення життєдіяльності та реабілітації полягає в тому, що за допомогою першого слід надати людині змогу гідно існувати, а за допомогою другого – створити умови для розвитку й удосконалення своїх здібностей для повноцінного, незважаючи на інвалідність, життя в суспільстві. Реабілітація інвалідів та забезпечення їхньої життєдіяльності – складні елементи системи.

Більшість заходів системи соціального захисту інвалідів завжди належала й до системи заходів соціального забезпечення даної категорії громадян. Абсолютно новим елементом тут є соціальна реабілітація, що складається з двох компонентів: формування доступного середовища життєдіяльності та соціально-побутової адаптації. Не виключено, що в системі реабілітації інвалідів саме цей елемент має ключове значення, адже соціальна адаптація інваліда неможлива без проведення заходів професійної і медичної реабілітації, а професійна реабілітація переважно неможлива без створення доступного середовища життєдіяльності. Поява соціальної реабілітації обумовлена змінами в соціальній політиці нашої держави.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам

Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям інвалідам» від 16.11.2000 р. № 2109-III визначено право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів шляхом встановлення державної соціальної допомоги у відсотках від прожиткового мінімуму. Розмір державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам у 2017 р. розраховується з урахуванням норм вищезазначеного Закону та ст. 7 Закону України «Про державний бюджет на 2017 рік» з урахуванням норм Постанови Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 р. № 265 «Деякі питання пенсійного забезпечення громадян» (зі змінами) (табл. 5.1).

Деякі види державної соціальної допомоги в 2017 році, грн

Категорії одержувачів	Із січня	Із травня	Із грудня
інвалідам з дитинства I групи підгрупи А з надбавкою на догляд	2561,50	2695,40	2821,10
інвалідам з дитинства I групи підгрупи Б з надбавкою на догляд	1870,50	1968,00	2059,50
інвалідам з дитинства II групи, одиноким інвалідам з дитинства II групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	1247,00	1312,00	1373,00
інвалідам з дитинства III групи, одиноким інвалідам з дитинства III групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	1247,00	1312,00	1373,00
на дітей-інвалідів	1247,00	1312,00	1373,00
на дітей-інвалідів підгрупи А до 6 років з надбавкою на догляд	2227,90	2344,04	2453,10
на дітей-інвалідів до 6 років з надбавкою на догляд	1550,40	1631,40	1707,10
на дітей-інвалідів підгрупи А від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	2561,90	2695,40	2821,10
на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою	1309,35	1377,60	1441,65
на дітей-інвалідів підгрупи А, захворювання яких пов'язане із Чорнобильською катастрофою до 6 років з надбавкою на догляд	2664,35	2803,60	2933,65
на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане із Чорнобильською катастрофою, до 6 років з надбавкою на догляд	1986,85	2090,60	2187,65
на дітей-інвалідів підгрупи А, захворювання яких пов'язане із Чорнобильською катастрофою, від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	2998,35	3154,60	3301,65
на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане із Чорнобильською катастрофою, від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	2153,85	2266,10	2371,65

Право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства і діти-інваліди віком до 18 років.

Причина, група, строк інвалідності визначає орган МСЕК згідно із законодавством України. Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, визначається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, які мають відповідно до цього Закону одночасно право на державну соціальну допомогу, на пенсію та на державну соціальну допомогу, згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» (№ 1727-XV), за вибором інвалідів з дитинства (законних представників інвалідів з дитинства, визнаних недієздатними, та дітей-інвалідів) призначається державна соціальна допомога відповідно до цього Закону або пенсія чи державна соціальна допомога згідно з Законом України (№ 1727-XV). При цьому, якщо інвалід з дитинства або дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника і на державну соціальну допомогу відповідно до Закону № 1727- XV, ці виплати призначаються одночасно (ч. IV ст. 1 в редакції Закону від 03.03.2005 р. № 2457-IV).

Державна соціальна допомога призначається у таких розмірах:

– інвалідам з дитинства I групи – 100 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

– інвалідам з дитинства II групи – 80 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

– інвалідам з дитинства III групи – 60 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

– на дітей-інвалідів віком до 18 років – 70 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Розміри державної соціальної допомоги підвищуються у зв'язку зі збільшенням прожиткового мінімуму. Державна соціальна допомога встановлюється в новому розмірі з дня набрання чинності законом про збільшення розміру прожиткового мінімуму.

Надбавка на догляд

Інвалідам з дитинства I групи встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі:

інвалідам з дитинства, зарахованим до підгрупи А I групи, – 75 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

інвалідам з дитинства, зарахованим до підгрупи Б I групи, – 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Одиноким інвалідам з дитинства II і III груп, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду, встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 15% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом устанавлюється в розмірі:

– на дитину-інваліда підгрупи А віком до 6 років – 100 % прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років;

– на дитину-інваліда підгрупи А віком від 6 до 18 років – 100 % прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років;

– на дитину-інваліда віком до 6 років – 50 % прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років;

– на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років – 50 % прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, піклувальнику, опікуну, які не працюють і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Одинокій матері (одинокому батьку) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом призначається незалежно від факту роботи.

Під час визначення розмірів надбавок на догляд за інвалідами з дитинства та дітьми-інвалідами з важкими формами інвалідності, які потребують постійного стороннього догляду або допомоги (прикуті до ліжка, сліпоглухонімі, із психічними вадами тощо) внаслідок захворювань за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, не може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства призначається на весь час інвалідності, встановленої органами МСЕК (ч. 1 ст. 4 зі змінами, внесеними згідно із Законом від 04.03.2004 р. № 1579-IV).

На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається в порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 18-річного віку.

У разі зміни групи інвалідності державна соціальна допомога в новому розмірі виплачується інваліду з дитинства з дня зміни групи інвалідності, якщо ця зміна приводить до збільшення розміру, але з місяця, наступного за тим, в якому встановлена нова група інвалідності, у разі зменшення розміру допомоги.

Якщо дитина-інвалід, на яку виплачувалася державна соціальна допомога, після досягнення 18-річного віку визнана інвалідом з дитинства, виплата допомоги продовжується в новому розмірі за її заявою (недієздатним – за заявою опікуна) з дня встановлення групи інвалідності в разі збільшення розміру допомоги, але з місяця, наступного за тим, в якому дитині-інваліду встановлена група інвалідності, у разі зменшення розміру допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку переогляду інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом, а в разі визнання знову інвалідом або дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

Якщо строк переогляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що за цей період людину визнано інвалідом або дитиною-інвалідом. При цьому, якщо під час переогляду інваліда з дитинства переведено до іншої групи інвалідності (вищої або нижчої), то державна соціальна допомога за зазначений період виплачується за попередньою групою.

У разі припинення виплати державної соціальної допомоги внаслідок нез'явлення на переогляд без поважних причин під час наступного визнання інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом виплата цієї допомоги поновлюється з дня встановлення інвалідності або визнання дитиною-інвалідом.

Інформація про державну соціальну допомогу

Органи МСЕК та заклади охорони здоров'я у 3-денний строк зобов'язані надіслати копії акта огляду інваліда з дитинства або медичного висновку про визнання дитиною-інвалідом до управління праці та соціального захисту населення за місцем проживання інваліда з дитинства або батьків, усиновителів, опікуна, піклувальника дитини-інваліда.

Не пізніше 10 днів після надходження документів, зазначених у ч. 1 ст. 7 Закону N 2109-III, управління праці та соціального захисту населення зобов'язане у письмовій формі повідомити інваліда з дитинства, а також батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника дитини-інваліда про право на державну соціальну допомогу, умови, розмір і порядок її надання.

За місяць до закінчення строку виплати державної соціальної допомоги управління праці та соціального захисту населення зобов'язане попередити у письмовій формі інваліда з дитинства, а також батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника дитини-інваліда про причину припинення її виплати.

Порядок звернення за призначенням державної соціальної допомоги

Заява про призначення державної соціальної допомоги подається інвалідом з дитинства до управління праці та соціального захисту населення за місцем проживання.

Заява про призначення державної соціальної допомоги інваліду I чи II групи, який визнаний недієздатним, а також на дитину-інваліда подається одним із батьків, усиновителем, опікуном або піклувальником за місцем свого проживання.

До заяви про призначення державної соціальної допомоги мають бути додані документи про вік і місце проживання інваліда з дитинства або дитини-інваліда, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також довідка медико-соціальної експертизи або медичний висновок, видані у встановленому порядку.

Якщо із заявою звертається опікун або піклувальник, то подається також копія рішення органу опіки й піклування про встановлення опіки чи піклування.

Один із непрацюючих батьків, усиновителів, опікун або піклувальник, який фактично здійснює догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років, додатково подає довідку про те, що він не працює, видану за місцем проживання (ч. 5 ст. 8 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1579-IV). Управління праці та соціального захисту населення, яке прийняло заяву про призначення державної соціальної допомоги, видає заявнику розписку про прийом заяви та доданих до неї документів із зазначенням дати прийому заяви.

Днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому заяви з усіма необхідними документами.

Якщо заява про призначення державної соціальної допомоги надсилається поштою і при цьому подаються також всі необхідні документи, то днем звернення за державною соціальною допомогою вважається дата, вказана в поштовому штампелі місця відправлення заяви.

У тих випадках, коли до заяви додані не всі необхідні документи, заявнику повідомляється, які документи мають бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше 3 місяців із дня одержання повідомлення, то днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому або відправлення заяви про призначення цієї допомоги.

Порядок та строки призначення державної соціальної допомоги

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства або на дітей-інвалідів віком до 18 років призначається органами праці та соціального захисту населення з дня звернення.

Заява про призначення державної соціальної допомоги розглядається органами праці та соціального захисту населення не пізніше 10 днів після надходження заяви з усіма необхідними документами.

Виплата державної соціальної допомоги

Державна соціальна допомога виплачується державними підприємствами й об'єднаннями зв'язку за місцем проживання інваліда з дитинства або батьків, усиновителів, яким призначена допомога на дітей-інвалідів. Опікуну або піклувальнику державна соціальна допомога виплачується за місцем їх проживання.

Виплата державної соціальної допомоги провадиться щомісячно за поточний місяць у встановлені органами праці та соціального захисту населення строки.

Призначена державна соціальна допомога виплачується інваліду з дитинства незалежно від одержуваного ним заробітку, стипендії, аліментів або інших доходів (частина третя статті 10 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1579-IV).

Державна соціальна допомога, яка призначена на дитину-інваліда віком до 18 років, виплачується незалежно від одержання на неї інших видів

допомоги. Вона може виплачуватися за довіреністю, порядок оформлення і строк дії якої визначаються законом.

Суми державної соціальної допомоги, призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем без поважних причин, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням.

Суми державної соціальної допомоги, не одержані своєчасно з вини органу, який призначає або виплачує державну соціальну допомогу, або через неможливість отримання цих сум інвалідом чи його офіційним представником із поважних причин (поважною причиною є перебування інваліда на лікуванні, інші причини, які фізично унеможлилювали своєчасне витребування призначених сум державної соціальної допомоги, або інші об'єктивні обставини, коли інвалід чи його батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники не могли звернутися за їх отриманням), виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком. При цьому виплата державної соціальної допомоги за минулий час здійснюється виходячи із прожиткового мінімуму, затвердженого на момент її виплати, з компенсацією за несвоечасну її виплату.

Невиплату або відмову у виплаті державної соціальної допомоги за минулий час можна оскаржити у судовому порядку відповідно до закону.

Виплата державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам віком до 18 років, які перебувають на повному державному утриманні

Інвалідам з дитинства, які перебувають на повному державному утриманні у будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, пансіонатах для ветеранів війни та праці, стаціонарних відділеннях територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацевдатних громадян тощо, виплачується 25 % призначеного розміру державної соціальної допомоги. Різниця між розміром призначеної державної соціальної допомоги інваліду з дитинства, який перебуває у відповідній установі (закладі), і розміром державної соціальної допомоги, яка виплачується інваліду з дитинства відповідно до частини першої цієї статті, перераховується установі (закладу), де перебуває інвалід з дитинства, за його особистою письмовою заявою або заявою його законного представника. Зазначені кошти зараховуються на рахунки таких установ (закладів) понад бюджетні асигнування і спрямовуються виключно на поліпшення умов проживання в них інвалідів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Дітям-інвалідам із числа сиріт за період перебування на повному державному утриманні державна соціальна допомога виплачується в повному розмірі та перераховується на їх особисті рахунки у банку.

Дітям-інвалідам, які перебувають у будинках-інтернатах, інших стаціонарних установах (закладах) на повному державному утриманні, призначена державна соціальна допомога виплачується в розмірі 50 % та перерахову-

ється на їх особисті рахунки у банку. При цьому частина допомоги, що залишилася після виплати суми державної соціальної допомоги, перераховується на банківський рахунок установи (закладу) за місцем перебування дитини і спрямовується виключно на поліпшення умов проживання дітей.

Підстави припинення і відновлення виплати державної соціальної допомоги

Виплата у повному розмірі державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства у разі влаштування їх до відповідної установи (закладу) на повне державне утримання або зняття з нього припиняється (відновлюється) з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому виникли ці обставини.

У разі зміни одержувачем державної соціальної допомоги місця проживання виплата цієї допомоги продовжується відповідним органом праці та соціального захисту населення за новим місцем проживання. Виплата цієї допомоги продовжується з того часу, з якого вона була припинена за попереднім місцем проживання. У разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда віком до 18 років членам його сім'ї або особі, яка здійснила поховання, виплачується допомога на поховання у розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги. Вона виплачується незалежно від строку звернення за її виплатою.

Джерело покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги – кошти Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів. Статті видатків на надання державної соціальної допомоги інвалідам із дитинства та дітям-інвалідам є захищеними фінансуються у першочерговому порядку.

5.1.2. Соціальний захист ветеранів праці та громадян похилого віку

Старість як соціальний ризик виражається в тому, що людина з роками втрачає здоров'я і працездатність, внаслідок чого не може повноцінно працювати і нормально забезпечувати себе і свою сім'ю. А отже, потребує певного соціального захисту.

Нинішня система соціальних послуг України для людей похилого віку недостатньо мобільна, якість, кількість та доступність її соціальних послуг значно відстають від сучасних потреб. Значно розширився контингент населення, яке є потенційним споживачем таких послуг, тобто чисельність отримувачів даної допомоги зростає.

Дані демографічного прогнозу засвідчують постійне зростання кількості осіб похилого віку в загальній структурі населення нашої держави. 1 жовтня Україна відзначає Міжнародний день людей похилого віку й відповідно до Указу Президента України від 24 вересня 2004 р № 1135/2004 як День ветерана.

Проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку нині знаходяться в центрі уваги багатьох соціальних інститутів, соціальних і дослідницьких програм, спрямованих на забезпечення прийняттого рівня життя літніх людей.

Соціальний захист осіб похилого віку розуміємо як сукупність нормативно закріплених гарантій, спрямованих на покращання становища громадян, які досягли похилого віку, відносно інших членів суспільства у разі настання старості. Зауважимо, що медична наука ще не виробила критеріїв правильного нормування чи припинення праці відповідно до фізіологічного стану і біологічної активності людини.

Ступінь старіння (відповідно, рівень здоров'я) суттєво залежить від різних соціальних чинників: різниці у рівні та якості життя міського і сільського населення; належності до певної соціальної групи; ставлення особи до свого здоров'я; особливостей харчування тощо. Фізіологічний та медико-біологічний стан визначається індивідуальними темпами старіння організму, психологічний – самооцінкою особи. З огляду на це П. Д. Пилипенко робить висновок, що «старість – це природний стан організму, який часто не збігається з календарним віком особи. Саме тому», – пише вчений, – «виникнення у особи права на соціальне забезпечення пов'язують із настанням такого юридичного факту, як пенсійний вік».

За міжнародною класифікацією, особою похилого віку вважається той, хто досяг 65 років. Таких у світі нині понад 630 млн осіб, тобто майже кожна десята людина на Землі. До 2050 р. число їх у багатьох розвинених країнах збільшиться удвічі, а загальна кількість складе 2 млрд осіб.

Відповідно до Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 р. № 3721-ХІІ (редакція від 01.01.2015 р.), у старій редакції Закону людьми похилого віку в Україні вважаються: чоловіки у віці 60 та жінки у віці 55 років і старші, а також особи, яким до досягнення загальнопенсійного віку залишилося не більше як півтора року. У новій редакції – громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

Старіння людини, як і будь-який процес, має кілька етапів. ВООЗ виокремлює три хронологічних періоди:

- похилий (літній) вік – 61–71 рік для чоловіків, 56–74 роки для жінок (60–74 роки);
- старечий вік – 71–90 років для чоловіків, 74–90 років для жінок (75–89 років);
- вік довгожителів – понад 90 років.

На 1 січня 2015 р. в Україні було 1 938 663 осіб у віці 64–69 років та 4 737 117 осіб 70 років і старше. Громадяни багатьох країн світу (жінки – з 55–75 років, чоловіки – із 60–75 років залежно від країни) мають право вийти на пенсію. Також є дуже багато пенсіонерів, котрі працюють.

Соціальна політика держави нині зорієнтована на реалізацію конституційних прав щодо людей похилого віку на соціальний захист. Однією із стратегічних цілей на найближчу перспективу є досягнення не тільки від-

чутного поліпшення матеріального становища та умов життя громадян похилого віку, але й надання їм можливості якомога довше жити повноцінно на користь суспільства.

За належного ставлення до людей похилого віку з боку держави, громадських та інших об'єднань і організацій, суспільства в цілому їхнє життя може бути досить повноцінним.

Як відомо, ритм старіння суттєво залежить від рівня та способу життя, становища в сім'ї, умов праці, соціальних і психологічних факторів. Для того, щоб працювати з людьми похилого віку, необхідно знати їхній соціальний статус в минулому і нині, особливості психіки, матеріальні й духовні потреби. Перехід людини в групу осіб похилого віку значно змінює її відносини із суспільством і такі ціннісно-нормативні поняття, як мета і зміст життя, добро, щастя і т. ін. Значно змінюється і спосіб життя людей.

Вихід на пенсію особливо важко сприймають люди, чия трудова діяльність мала високу оцінку в минулому, а зараз визнається непотрібною. І це природно, адже праця – джерело довголіття, одна з важливих умов збереження хорошого здоров'я. Дослідження в багатьох країнах світу показали, що досягненню глибокої старості сприяють: активний спосіб життя, умови тривалої праці, харчування, соціально-побутові умови, а також генетичні фактори.

Встановлено, що в нинішнього часу більшість людей помирає задовго до вичерпання генетично закладених у них потенційних життєвих сил. Наукою доведено, що тривалість життя людини як біологічного виду має сягати 90–100 років, деякі вчені вважають, що 110–120 років. В Україні, наприклад, середня тривалість життя в 30-ті рр. ХХ ст. становила 45 років, у кінці 80-х – більше 73 років. Нині – 67 років (тривалість життя чоловіків – 62 роки, жінок – 73 роки).

В Україні створено систему законодавства щодо соціального захисту літніх людей. Законодавчі акти спрямовані на підтримку громадян похилого віку, повернення їх до самостійного повноцінного життя. До них належить ціла низка законів, зокрема:

- «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»;
- «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- «Про соціальний захист дітей війни»;
- «Про жертви нацистських переслідувань»;
- «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
- «Про соціальні послуги»;
- «Про реабілітацію інвалідів в Україні» тощо.

Громадяни похилого віку користуються всіма соціально-економічними й особистими правами та свободами, закріпленими Конституцією України, іншими законодавчими актами. Дискримінація громадян похилого віку в галузі праці, охорони здоров'я, соціального забезпечення, кори-

стування житлом та в інших сферах забороняється, а посадові особи, які порушують ці гарантії, притягаються до відповідальності згідно із чинним законодавством. Громадяни похилого віку мають право на працю нарівні з іншими громадянами, яке додатково гарантується державними програмами зайнятості населення. Забороняється відмова у прийнятті на роботу і звільнення працівника за ініціативою власника або вповноваженого ним органу з мотивів досягнення пенсійного віку. Відповідно до положень цього Закону було внесено зміни до ст. 40 Кодексу законів України про працю і скасовано п. 1-1, який передбачав таку підставу для розірвання трудового договору, як досягнення працівником пенсійного віку.

Громадяни похилого віку мають право на матеріальне забезпечення згідно із чинним законодавством. Це право гарантується виплатою пенсій, соціальних допомог у грошовому та натуральному вигляді, наданням соціальних послуг. Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2001 р. № 549 затверджено Типове положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни і праці. До будинку-інтернату на державне утримання приймаються особи похилого віку, які досягли пенсійного віку, та інваліди I і II груп, які старші 18 років і за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, яким згідно з медичним висновком не протипоказане перебування в будинку-інтернаті та які не мають працездатних родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом. На позачергове влаштування до будинку-інтернату мають право ветерани війни та особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та зараховані до категорій 1–3 згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Переважне право на влаштування до будинку-інтернату мають ветерани згідно із Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», члени сімей загиблих військовослужбовців. Як виняток, до будинку-інтернату можуть прийматися особи похилого віку та інваліди, які мають працездатних дітей або родичів, зобов'язаних відповідно до чинного законодавства їх утримувати, якщо вони з об'єктивних причин не можуть цього робити.

Основне завдання будинку-інтернату – забезпечення належних умов для проживання, соціально-побутового обслуговування, надання медичної допомоги громадянам похилого віку та інвалідам, які потребують стороннього догляду і допомоги. В Україні законодавчо закріплено переведення соціальної пенсії в соціальну допомогу. Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18 травня 2004 р. № 1727-IV регламентується порядок надання соціальної допомоги (замість соціальної пенсії, яка передбачалася Законом України «Про пенсійне забезпечення» 1991 р.), соціальної допомоги на догляд та допомоги на поховання.

Соціальний захист ветеранів праці

Ветеранами праці вважаються пенсіонери, які мають стаж роботи 40 років – для чоловіків і 35 років – для жінок. Ветеранами праці визнаються також:

- а) громадяни, яким призначено пенсії на пільгових умовах;
- б) громадяни, нагороджені медаллю «Ветеран праці» за законодавством колишнього СРСР;
- в) інваліди I і II груп, які одержують пенсії по інвалідності, якщо вони мають стаж роботи не менше 15 років.

Статус ветерана праці надає громадянам право на такі пільги:

- 1) користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;
- 2) першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування із дорогоцінних металів);
- 3) переважне право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням, а також на компенсацію вартості самостійного санаторно-курортного лікування;
- 4) щорічне медичне обстеження й диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;
- 5) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках і першочергова госпіталізація;
- б) використання чергової щорічної відпустки (у разі продовження роботи) в зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік;
- 7) переважне право на забезпечення житловою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва й городництва, першочерговий ремонт житлових будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом;
- 8) першочергове одержання позики на індивідуальне (кооперативне) житлове будівництво з погашенням її протягом 10 років, починаючи із п'ятого року після закінчення будівництва, а також першочергове одержання позики для будівництва або придбання дачних будинків і благоустрою садових ділянок;
- 9) переважне право на вступ до садівницьких товариств (кооперативів), кооперативів із будівництва й експлуатації колективних гаражів;
- 10) переважне право на встановлення домашніх телефонів;
- 11) звільнення від плати за землю та сплати земельного податку;
- 12) безплатний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі), автомобільним транспортом загального користування (за винятком таксі) в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів у межах області (АР Крим) за місцем проживання.

Для отримання зазначених пільг статус ветерана праці має бути підтверджений посвідченням про право на пільги та нагрудним знаком.

Видаються посвідчення й нагрудні знаки органами праці та соціального захисту населення за місцем проживання ветеранів. Для ветеранів-військовослужбовців – органами, що видають посвідчення і нагрудні знаки, є органи, які здійснюють їхнє пенсійне забезпечення (як правило, це військові комісаріати).

Для забезпечення умов щодо самостійного, незалежного проживання осіб похилого віку в Україні прийнято Закон України «Про житловий фонд соціального призначення». На його виконання розроблено та прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 31.01.07 р. № 76 «Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку та Типового положення про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів». Зазначеним Урядовим актом місцеві адміністрації зобов'язані створювати будинки для проживання ветеранів та інвалідів з комплексом служб побутового та соціально-медичного обслуговування.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» особам похилого віку держава гарантує право на отримання соціальних послуг.

Соціальну допомогу громадянам похилого віку, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування, за їхнім бажанням може бути надано або у відповідній соціальній установі (будинку-інтернаті, територіальному центрі соціального обслуговування, будинку для ветеранів, пансіонаті для громадян похилого віку), де вони перебувають тимчасово або постійно, або безпосередньо за місцем проживання вдома.

Майже 22 тисячі літніх людей і ті, хто має інвалідність, є мешканцями 96 будинків-інтернатів, пансіонатів для людей похилого віку, а також 332 стаціонарних відділень територіальних центрів системи соціального захисту. Звичайно, місць у цих закладах не вистачає для людей, які хотіли б тут перебувати. Тож це питання ще слід вирішити.

Громадяни похилого віку, які проживають у стаціонарних установах, за бажанням мають право на працевлаштування на роботу, доступну їм за станом здоров'я, на умовах трудового договору.

Одночасно зі зміцненням вже існуючих стаціонарних установ основною тенденцією розвитку системи соціального обслуговування осіб похилого віку стає створення стаціонарних закладів нового типу. На сьогодні в Україні формується мережа будинків-інтернатів і стаціонарних відділень із невеликою чисельністю осіб, які в них проживають. Створення таких соціальних закладів у громаді дає змогу наблизити стаціонарні соціальні послуги до звичайного місця проживання осіб похилого віку, не розривати родинні та соціальні зв'язки, що склалися протягом життя.

У системі праці та соціального захисту населення розвинено мережу територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, які надають соціальні послуги особам похилого віку за місцем проживання у громаді.

Територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян – це спеціальна державна або комунальна установа, що надає послуги пенсіонерам, інвалідам, одиноким непрацездатним та іншим соціально незахищеним громадянам вдома в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності та соціальної активності.

Ці установи діють у кожному районі, місті, районі міста. Мережа територіальних центрів системи Мінпраці налічує 744 установи, якими обслуговується близько 1,5 млн осіб, у тому числі більше 0,5 млн ветеранів війни.

У системі соціального обслуговування одиноких непрацездатних громадян працює понад 50 тис. соціальних працівників, які надають більше 47 видів соціальних послуг. Територіальні центри впроваджують нові види соціальних послуг для осіб похилого віку. Зокрема, на виконання Закону України «Про психіатричну допомогу» з метою соціального захисту осіб із психічними розладами та створення для них незалежних умов проживання у містах Києві, Луцьку та Умані створено спеціалізовані відділення соціальної допомоги вдома інвалідам із психічними захворюваннями, де певній категорії осіб надаються різноманітні соціальні послуги, в тому числі з догляду. Відділення тісно співпрацюють з установами охорони здоров'я.

Із метою посилення соціального захисту громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах і відповідно до законодавства мають право на соціальне обслуговування, Урядом прийнято рішення щодо впровадження нового виду соціальних послуг. Зокрема, затверджено Порядок призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги. Впровадження цих послуг дало змогу не обмежувати право людини похилого віку на отримання соціальних послуг тільки в стаціонарній установі або через територіальний центр. Людина, яка має потребу в послугах, за власним вибором може отримувати їх від фізичної особи, таким чином, соціальні послуги наближено безпосередньо до місця проживання літньої людини, яка потребує постійного стороннього догляду.

Новою формою надання соціальних послуг із проживання стало створення в регіонах України спеціалізованих житлових будинків для одиноких ветеранів війни і праці, пенсіонерів, інвалідів, у складі яких діють служби соціально-побутового призначення, медичного обслуговування, створено умови для організації дозвілля. Нараз в Україні функціонує 9 таких будинків, де проживає близько 700 осіб.

Велику увагу Уряд України приділяє посиленню соціального захисту осіб похилого віку серед ветеранів війни та дітей війни, життєзабезпечення яких підтримується системою пільг і компенсацій (див. наступний розділ посібника).

5.1.3. Соціальний захист ветеранів війни

Ветеранами війни законодавство визнає осіб, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До них належать інваліди війни та учасники війни.

Учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час.

Ст. 7 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» **до інвалідів війни** зараховано осіб із числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Великої Вітчизняної воєни або з участю в бойових діях у *мирний час*.

Важливо! Кількість категорій осіб, які прирівнюються до інвалідів війни дещо розширено (ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ, в редакції від 07.05.2017 р.).

1) Військовослужбовців, осіб вільнонайманого складу, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання інших обов'язків військової служби, пов'язаних із перебуванням на фронті в інші періоди, з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, з участю у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, іншим ураженням ядерними матеріалами;

2) осіб начальницького і рядового складу органів МВС і органів КДБ колишнього СРСР, Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України та інших військових формувань, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час виконання службових обов'язків, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, участі у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, інших уражень ядерними матеріалами;

3) малолітніх (яким на момент ув'язнення не виповнилося 14 років) в'язнів фашистських концтаборів та інших місць примусового тримання, які визнані інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин;

4) осіб, які стали інвалідами внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій у період Великої Вітчизняної війни, та від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння у повоєнний період, а також під час виконання робіт, пов'язаних з розмінуванням боєприпасів часів Великої Вітчизняної війни незалежно від часу їх виконання;

5) осіб, які стали інвалідами внаслідок воєнних дій громадянської та Великої Вітчизняної війни або стали інвалідами із зазначених причин в неповнолітньому віці у воєнні та повоєнні роки;

6) військовослужбовців, осіб вільнонайманого складу, а також колишніх бійців винищувальних батальйонів, взводів і загонів захисту народу та інших осіб, які брали безпосередню участь у бойових операціях із ліквідації диверсійно-терористичних груп та інших незаконних формувань на території колишнього СРСР і стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час виконання службових обов'язків у цих батальйонах, взводах і загонах у період із 22.06.1941 р. до 31.12.1954 р.;

7) учасників бойових дій на території інших держав, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних із перебуванням у цих державах;

8) осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях під час Великої Вітчизняної війни та війни з Японією, та осіб, які у неповнолітньому віці були призвані чи добровільно вступили до лав Радянської Армії і ВМФ під час військових призовів 1941–1945 рр. і стали інвалідами внаслідок загального захворювання або захворювання, отриманого під час проходження військової служби чи служби в органах внутрішніх справ, державної безпеки, інших військових формуваннях;

9) осіб, залучених до складу формувань Цивільної оборони, які стали інвалідами внаслідок захворювань, пов'язаних із ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи;

10) осіб, які стали інвалідами внаслідок поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21.11.2013 р. до 21.02.2014 р. за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (далі – Революція Гідності), та які звернулися за медичною допомогою у період із 21.11.2013 р. до 30.04.2014 р.;

11) військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовців військових прокуратур, осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку

та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в АТО, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, а також працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції та стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час забезпечення проведення АТО безпосередньо в районах та у період її проведення;

12) осіб, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в АТО, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу ЗСУ, МВС України, Національної поліції, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів;

13) осіб, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в АТО, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, але в подальшому такі добровольчі формування не були включені до складу ЗСУ, МВС України, Національної поліції, Національної гвардії України та інших утворених військових формувань та правоохоронних органів, і виконували завдання антитерористичної операції у взаємодії із ЗСУ, МВС України, Національною поліцією, Національною гвардією України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами;

14) осіб, які добровільно забезпечували (або добровільно залучалися до забезпечення) проведення АТО (у тому числі здійснювали волонтерську діяльність) та стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час забезпечення проведення АТО (у тому числі волонтерської діяльності), перебуваючи безпосередньо в районах АТО у період її проведення.

Учасники війни. Ст. 8 Закону України № 3551-ХІІ «учасниками війни» визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, передбачені цим Законом. У ст. 9 цього закону визначено коло осіб, які належать до учасників війни.

Ст. 13 Закону України № 3551-ХІІ інвалідам війни та прирівняним до них особам надаються пільги:

1) безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

2) позачергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів), безплатне забезпечення іншими протезами і протезно-ортопедичними виробами;

3) безплатне позачергове щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням з компенсацією вартості проїзду до санаторно-курортного закладу і назад.

Інваліди війни з числа осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях під час Великої Вітчизняної війни та війни з Японією, безплатно забезпечуються санаторно-курортним лікуванням першочергово із числа позачерговиків.

Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації визначаються Кабінетом Міністрів України.

Інваліди війни забезпечуються путівками відповідно Міністерством оборони України, МВС України, Службою безпеки України, центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони здоров'я, соціального захисту населення, захисту державного кордону, та іншими органами за місцем перебування інваліда на обліку або за місцем його роботи.

За бажанням інвалідів замість путівки на санаторно-курортне лікування вони можуть один раз на два роки одержувати грошову компенсацію: інваліди війни I–II груп – у розмірі середньої вартості путівки, інваліди війни III групи – у розмірі 75 % середньої вартості путівки. Грошова компенсація надається незалежно від наявності медичного висновку про необхідність санаторно-курортного лікування або медичних протипоказань;

4) 100 %-ва знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. м загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю);

5) 100 %-ва знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання.

Площа житла, на яку надається знижка, при розрахунках плати за опалення становить 21 кв. м опалювальної площі на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю.

Для сімей, що складаються лише з непрацездатних осіб, надається 100 % знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалювальної площі (42 кв. м на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. м на сім'ю);

б) 100 %-ва знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

7) безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безплатній основі. Це право поширюється і на особу, яка супроводжує інваліда I групи;

8) позачерговий безплатний капітальний ремонт власних жилих будинків і квартир та першочерговий поточний ремонт жилих будинків і квартир у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

9) позачергове обслуговування амбулаторно-поліклінічними закладами, а також позачергова госпіталізація.

Ліквідація госпіталів для інвалідів Великої Вітчизняної війни здійснюється лише за погодженням з Кабінетом Міністрів України;

10) позачергове безплатне встановлення квартирних телефонів і позачергове користування всіма послугами зв'язку. Абонементна плата за користування квартирним телефоном встановлюється у розмірі 50 % від затверджених тарифів, а для інвалідів Великої Вітчизняної війни та війни з Японією зі 100 % знижкою від затверджених тарифів;

11) користування при виході на пенсію (незалежно від часу виходу на пенсію) чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

12) право на щорічне медичне обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів;

13) позачергове працевлаштування за спеціальністю відповідно до підготовки та висновків медико-соціальної експертизи.

Праця інвалідів війни регулюється відповідними нормами законодавства України про працю і соціальний захист інвалідів;

14) переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємств, установ, організацій;

15) виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності працюючим інвалідам війни в розмірі 100 % середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

16) виплата працюючим інвалідам допомоги по тимчасовій непрацездатності до 4 місяців підряд або до 5 місяців протягом календарного року, а також допомоги по державному соціальному страхуванню за весь період перебування в санаторії з урахуванням проїзду туди і назад у разі, коли для лікування не вистачає щорічної і додаткової відпусток;

17) використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік;

18) позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій. Особи, зазначені в цій статті, забезпечуються жилою площею протягом двох років з дня взяття на квартирний облік, а інваліди I групи з числа учасників бойових дій на території інших країн – протягом року.

Органи виконавчої влади, виконавчі комітети місцевих рад зобов'язані надавати допомогу інвалідам війни у будівництві індивідуальних жилих будинків. Земельні ділянки для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва відводяться зазначеним особам у першочерговому порядку;

19) одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і подвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва. Зазначені позики надаються в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

20) першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків. Гаражі, стоянки для транспортних засобів інвалідів війни, які мають медичні показання на забезпечення транспортом, як правило, споруджуються поблизу будинків;

21) інвалідам I і II груп надається право безплатного проїзду один раз на рік (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, а особам, які супроводжують інвалідів I групи (не більше одного супроводжувачого), – 50 % знижка вартості проїзду один раз на рік (туди і назад) зазначеними видами транспорту.

Інвалідам III групи надається право безплатного проїзду один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом незалежно від наявності залізничного сполучення або проїзду один раз на рік (туди і назад) зазначеними видами транспорту з 50 % знижкою вартості проїзду.

Інвалідам війни та особам, які супроводжують у поїздках інвалідів I групи (не більше одного супроводжувачого), надається право користування міжміським транспортом зазначених видів у період з 1 жовтня до 15 травня з 50 % знижкою вартості проїзду без обмеження кількості поїздок;

22) позачергове безоплатне забезпечення автомобілем (за наявності медичних показань для забезпечення автомобілем) на термін експлуатації до

десяти років (з наступною заміною на новий), виплата компенсації на бензин (пальне), ремонт, технічне обслуговування автомобілів або на транспортне обслуговування в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інваліди війни з числа осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях під час Великої Вітчизняної війни та війни з Японією, за наявності медичних показань для забезпечення автомобілем, безоплатно забезпечуються автомобілем першочергово із числа позачерговиків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

23) зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства;

24) звільнення від орендної плати за нежилі приміщення, що орендуються інвалідами війни під гаражі для спеціальних засобів пересування (автомобілів, мотоколясок, велоколясок тощо) та безоплатне надання для цих засобів гаражів-стоянок незалежно від їх форми власності;

25) позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, а також обслуговування службами соціального захисту населення вдома. У разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального захисту населення відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим інвалідом, в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством;

26) позачергове обслуговування підприємствами, установами, організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

27) право на позачергове забезпечення продовольчими товарами поліпшеного асортименту та промисловими товарами підвищеного попиту згідно з переліком та нормами, що встановлюються Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Для продажу цих товарів створюються спеціалізовані салони-магазини, секції, відділи та інші види пільгового торговельного обслуговування, де продаж здійснюється за соціально доступними цінами за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

Магазини, секції, відділи та інші торговельні підприємства, що обслуговують інвалідів та ветеранів війни, *звільняються від сплати ПДВ.*

Пільги щодо плати за житло, комунальні послуги та паливо, передбачені пп. 4-6 цієї статті, надаються інвалідам війни та членам їх сімей, які проживають разом з ними, незалежно від виду житла чи форми власності на нього.

Площа житла, на яку нараховується 100 % знижка плати, передбачена пп. 4 і 5 ч. І цієї статті, визначається в максимально можливому розмірі в межах загальної площі житлового приміщення (будинку) згідно з нормами користування (споживання), встановленими цими пунктами, незалежно від наявності в складі сім'ї осіб, які не мають права на знижку плати. Якщо в складі сім'ї є ті, хто має право на знижку плати в розмірі, меншому ніж

100 %, спочатку обчислюється в максимально можливому розмірі 100 % відповідна знижка плати.

Інвалідам війни пенсії (щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога), що виплачується замість пенсії, підвищуються: інвалідам I групи – у розмірі 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, II групи – 40 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, III групи – 30 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Щороку до Дня Перемоги ветеранам війни виплачується разова грошова допомога. Вказана допомога виплачується інвалідам війни, учасникам бойових дій, особам, на яких поширюється чинність Закону України № 3551-12. Порядок призначення і виплати разової грошової допомоги визначається Кабінетом Міністрів України. Детальніше викладено у Постанові Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 223 «Деякі питання виплати у 2017 р. разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань».

Інвалідам війни II і III груп з числа учасників бойових дій у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. і війни 1945 р. з Японією, яким виповнилося 85 років і більше, надаються пільги, передбачені цією статтею для інвалідів війни I групи.

Особам, зазначеним у пп. 11–14 ч. II ст. 7 цього Закону, за рахунок коштів державного бюджету призначається і виплачується одноразова грошова допомога у зв'язку з встановленням інвалідності у розмірі, визначеному підпунктом «б» п. 1 ст. 16-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Якщо особа у зв'язку з встановленням інвалідності одночасно має право на отримання одноразової грошової допомоги, передбаченої цією частиною, та одноразової грошової допомоги відповідно до інших законів України, виплата грошових сум здійснюється за однією з підстав за вибором такої особи.

Особливості пенсійного забезпечення

Підвищення пенсій інвалідам війни

Розміри пенсій інвалідам війни, обчислені відповідно до ст. 27 та ч. II ст. 42 ст. 13 і 21 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», збільшуються на 25 %.

Збільшення розмірів пенсій здійснюється без урахування передбачених законодавством надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, сум індексації та інших доплат до пенсії (постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. №1381 «Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення»).

Підвищення до пенсій ветеранам війни

Пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується ветеранам війни замість пенсії, підвищуються:

– учасникам бойових дій в розмірі 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (ч. 3 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»);

– учасникам бойових дій у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. та війни 1945 р. з імперіалістичною Японією, яким виповнилося 85 років і більше, надаються пільги, передбачені ст. 13 цього Закону для інвалідів війни I групи (ч. 6 ст. 12 зазначеного Закону);

– інвалідам війни I групи – у розмірі 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, II групи – 40 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, III групи – 30 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (ч. 4 ст. 13 цього Закону);

– інвалідам війни II і III груп із числа учасників бойових дій у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. та війни 1945 р. з імперіалістичною Японією, яким виповнилося 85 років і більше, надаються пільги, передбачені цією статтею для інвалідів війни I групи (ч. 6 ст. 13 зазначеного Закону);

– учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, на 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, іншим учасникам війни – на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (ч. 4 ст. 14 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»);

При цьому до зазначеного підвищення, яке встановлюється до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання, що виплачується відповідно до ч. 4 ст. 14 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» за рахунок коштів державного бюджету встановлюється доплата, для того, щоб розмір зазначеного підвищення становив особам, нагородженим орденами і медалями колишнього СРСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, 20 % прожиткового мінімуму, встановленого законом, для осіб, які втратили працездатність, іншим особам, зазначеним у згаданих статтях, – 15 % прожиткового мінімуму, встановленого законом, для осіб, які втратили працездатність (п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2012 р. № 327 «Про підвищення рівня соціального захисту населення»);

– членам сімей, зазначеним у п. 1 ст. 10 зазначеного Закону, а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге, на 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підви-

щуються на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (ч. 4 ст. 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»).

Разом з тим, до зазначеного підвищення, яке встановлюється до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, відповідно до ч. 4 ст. 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», встановлюється доплата:

1) членам сімей осіб, зазначених у п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге, для того, щоб розмір зазначеного підвищення становив 398,58 грн;

2) дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, для того, щоб розмір зазначеного підвищення становив 113,88 грн (п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1381 «Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення»);

– особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною (Герої Радянського Союзу, повні кавалери ордена Слави, особи, нагороджені чотирма і більше медалями «За відвагу», Герої Соціалістичної Праці, удостоєні цього звання за працю в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.), у розмірі 70 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (п. 1 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»).

Соціальний захист дітей війни

Закон України «Про соціальний захист дітей війни» від 18.11.2004 р. № 2195-IV встановлює правовий статус дітей війни, визначає основи їх соціального захисту та гарантує їх соціальну захищеність шляхом надання пільг і державної соціальної підтримки.

Дитина війни – особа, яка є громадянином України та якій на час закінчення (2 вересня 1945 р.) Другої світової війни було менше 18 років.

Означеній категорії громадян надаються ***державні соціальні гарантії***:

– мінімальний розмір державної соціальної допомоги,

– пільги з метою надання соціальної підтримки.

Вони встановлюються з метою визнання на державному рівні важкого життєвого шляху громадян України, чие дитинство збіглося з роками Другої світової війни, а також надання дітям війни соціальної підтримки.

Державні соціальні гарантії дітям війни, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені або скасовані іншими нормативно-правовими актами.

Органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи мають право за рахунок власних коштів і благодійних надходжень установлювати додаткові гарантії соціального захисту дітей війни.

Кабінет Міністрів України розробляє і включає до загальнодержавних програм відповідні положення щодо соціального захисту дітей війни і здійснює контроль за їх виконанням. Суми разової грошової допомоги звільняються від обкладення податком з доходів фізичних осіб.

Дітям війни надаються такі пільги:

- право на переважне залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників;
- використання чергової відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік;
- виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 % середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;
- першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва;
- право на 25 % знижку при платі за користування комунальними послугами (газом, електроенергією тощо) у межах середніх норм споживання за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- діти війни, які є інвалідами, мають право на стаціонарну медичну допомогу в госпіталях ветеранів війни та у військово-медичних закладах охорони здоров'я (госпіталях). Госпіталізація проводиться за відповідних показань та наявності вільних місць.

Державна соціальна підтримка дітей війни

Дітям війни (крім тих, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту») до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, виплачується підвищення у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Дітям війни, які мають право на отримання підвищення до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, відповідно до цього Закону та Закону № 3551-ХІІ дане підвищення провадиться за їх вибором згідно з одним із законів.

Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій, передбачених цим Законом, здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

5.1.4. Державні гарантії жертвам нацистських переслідувань та політичних репресій

Соціальний захист жертв нацистських переслідувань здійснюється згідно з Законом України «Про жертви нацистських переслідувань» (від 23 березня 2000 р. № 1584-III). Закон визначає правові, економічні й організаційні засади державної політики щодо жертв нацистських переслідувань і спрямований на їхній соціальний захист та збереження пам'яті про них.

Для кращого розуміння суті питання слід ознайомитися з основними термінами і поняттями, що вживаються у цьому Законі:

• **жертви нацистських переслідувань** – особи, які в роки Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни постраждали від нацистських переслідувань із мотивів політичного, національного і релігійного характеру, ворожого ставлення до націонал-соціалізму;

• **нацистські переслідування** – злочинне позбавлення Німеччиною в роки Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни волі мирного населення на тимчасово окупованій території України або за її межами шляхом ув'язнення його в концентраційних таборах, гетто, інших місцях примусового тримання, а також насильне вивезення мирного населення на примусові роботи на територію Німеччини або її союзників, що перебували у стані війни з колишнім СРСР, або на території окупованих ними інших держав;

• **концентраційний табір** – місце превентивного ув'язнення людей з мотивів політичного, національного та релігійного характеру за рішенням державної таємної поліції – гестапо, без слідства і суду, без встановлення терміну, з особливо жорстоким режимом тримання (ізоляції) та з метою поступового знищення в'язнів непосильною каторжною працею, голодом, екзекуціями, тортурами, вбивствами і стратами, підпорядковане інспекції концентраційних таборів Третього Рейху з характерними ознаками:

– повна ізоляція в'язнів від зовнішнього світу, що забезпечується комплексом споруд, обнесених системою дротяних огорож під високою електричною напругою, встановленням вогневих точок на охоронних вежах і в наземних дзотах за периметром огорожі, а також системою зовнішніх постів, що виключає можливість проникнення в табір іззовні;

– реєстрація ув'язнених та запровадження спеціального одягу й системи розпізнавальних знаків і номерів;

– охорона військами СС;

– використання праці ув'язнених головною службою господарського управління СС;

– незастосування превентивного ув'язнення, що здійснювалося державною таємною поліцією – гестапо як покарання або заміна тюремного ув'язнення;

– **гетто** – частина території населеного пункту, виділена для примусового тримання осіб єврейської національності з метою їх ізоляції та подальшого знищення;

•інші місця примусового тримання та місця примусових робіт:

– виправно-трудоий табір – місце ув'язнення громадян на визначений термін за ухилення від трудової повинності, з подальшим направленням на попереднє місце роботи або до концтабору, підпорядковане комендатурі СД та поліції безпеки, з особливо жорстоким режимом тримання;

– табір примусової праці для осіб єврейської національності – місце ув'язнення осіб єврейської національності з метою їх використання на важких роботах, перетворене із гетто або новостворений з вивезенням працездатних євреїв із гетто, підпорядковане керівництву поліції та СС;

– табори знищення, створені з метою проведення ексекцій в стаціонарних приміщеннях, та місця масових страт мирного населення;

– гестапівські тюрми – місця ув'язнення і тримання з політичних мотивів із застосуванням до ув'язнених насильницьких дій виняткової жорстокості, включаючи катування і вбивства;

– медичні та дитячі заклади, в яких насильно утримувалися особи-донори, особи, над якими проводилися злочинні медичні експерименти, та особи, відібрані для онімечування;

– створені в місцях активних антифашистських дій табори для заручників, які підлягали масовому фізичному знищенню;

– пересувні загони (команди) серед мирного населення, які використовувались окупантами для власного захисту під час проведення військових операцій або робіт з розмінування;

– карантинні інфекційні табори, створені нацистами на передньому краї оборони для розповсюдження інфекційних хвороб серед мирного населення та військ Радянської Армії;

– табори для членів сімей офіцерів Радянської Армії.

Законодавство України про жертви нацистських переслідувань складається з вищезначеного Закону та інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про жертви нацистських переслідувань, то застосовуються правила міжнародного договору.

Права жертв нацистських переслідувань та їхніх громадських організацій

Жертви нацистських переслідувань мають права і свободи, передбачені Конституцією України, означеним Законом та іншими нормативно-правовими актами. Жертви нацистських переслідувань мають право (особисто або через своїх представників, у тому числі через громадські організації) на відшкодування у встановленому порядку завданої їм націонал-соціалістичним режимом у роки Другої світової війни шкоди, в тому числі моральної (немайнової), та на соціальний захист відповідно до Закону № 1584-III.

Громадські організації жертв нацистських переслідувань утворюються з метою реалізації ними своїх прав і свобод та діють у межах повноважень,

що передбачені законодавством України про об'єднання громадян та їхніми статутами, зареєстрованими в установленому порядку. Представники всеукраїнських та міжнародних громадських організацій жертв нацистських переслідувань входять до складу спостережної ради Українського національного фонду «Взаєморозуміння і примирення» в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

До жертв нацистських переслідувань належать:

– колишні в'язні концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання, а також місць примусових робіт у роки Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни;

– особи, які були насильно вивезені з території колишнього СРСР на примусові роботи на територію Німеччини або її союзників, що перебували у стані війни з колишнім СРСР, або на території окупованих ними інших держав;

– діти, які народилися в місцях примусового тримання їхніх батьків та в місцях відбування батьками примусових робіт;

– діти партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з націонал-соціалістичним режимом в тилу ворога, яких у зв'язку з патріотичною діяльністю їхніх батьків було піддано репресіям, фізичним розправам, гонінням.

До жертв нацистських переслідувань належать також особи, які у роки Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни були насильно вивезені з території інших держав, що після 1944 р. увійшли до складу колишнього СРСР, а також особи, які після звільнення з концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання та місць примусових робіт були переселені на територію України.

Державні гарантії жертвам нацистських переслідувань та їхнім громадським організаціям

Держава забезпечує соціальний захист жертв нацистських переслідувань та їхніх громадських організацій шляхом надання пільг:

– колишнім неповнолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 16 років) в'язням концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, створених фашистською Німеччиною та її союзниками в період Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни, а також дітям, які народилися в зазначених місцях примусового тримання їхніх батьків, – відповідно до ст. 6-1 цього Закону;

– колишнім малолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 14 років) в'язням концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання, які визнані інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, – відповідно до ст. 6-2 цього Закону;

– колишнім в'язням концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання в період Другої світової війни; особам, які були насильно вивезені на примусові роботи на територію Німеччини або її союз-

ників, що перебували у стані війни з колишнім СРСР, або на території окупованих Німеччиною інших держав; дітям партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з націонал-соціалістичним режимом у тилу ворога, яких у зв'язку з патріотичною діяльністю їхніх батьків було піддано репресіям, фізичним розправам, гонінням, відповідно до ст. 6-3 цього Закону;

– дружинам (чоловікам) померлих жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, – відповідно до ст. 6-4 цього Закону;

– громадським організаціям жертв нацистських переслідувань – відповідно до ст. 6-5 цього Закону.

Передбачені законодавством пільги не надаються особам, які в роки Другої світової війни під час перебування в концентраційних таборах, гетто, інших місцях примусового тримання та місцях примусових робіт вчинили злочин проти Батьківщини і людства, а також особам, які добровільно виїхали в Німеччину або її союзників, що перебували у стані війни з колишнім Союзом РСР.

Фінансові надходження для компенсаційних виплат жертвам нацистських переслідувань і благодійна (гуманітарна) допомога, яка надається їм іноземними юридичними і фізичними особами, не підлягають обкладенню податками та зборами (обов'язковими платежами). Якщо ці фінансові надходження й благодійна допомога використані не за цільовим призначенням, вони вважаються доходом і оподатковуються відповідно до законодавства України.

Пільгове оподаткування жертв нацистських переслідувань та їх громадських організацій здійснюється відповідно до податкового законодавства України.

Фінансування витрат, пов'язаних з наданням пільг жертвам нацистських переслідувань, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Пільги колишнім неповнолітнім в'язням концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання

Колишнім неповнолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 18 років) в'язням концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, створених фашистською Німеччиною та її союзниками в період Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни, а також дітям, які народилися у зазначених місцях примусового тримання їхніх батьків, надаються такі пільги:

- 1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;
- 2) першочергове безоплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);
- 3) безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або отримання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного ліку-

вання. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

4) 75 %-ва знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених законодавством (21 кв. м загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у жиллому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю);

5) 75 %-ва знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) в межах середніх норм споживання.

Площа житла, на яку надається знижка, під час проведення розрахунків плати за опалення становить 21 кв. м опалюваної площі на кожну особу, яка постійно проживає у жиллому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю.

Для сімей, що складаються лише з непрацевдатних осіб, надається 75 %-ва знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалюваної площі (42 кв. м на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. м на сім'ю);

6) 75%-ва знижка вартості палива, в тому числі рідкого, у межах норм, установлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

7) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення й автобусами приміських маршрутів у межах області (АР Крим) за місцем проживання;

8) користування в разі виходу на пенсію (незалежно від часу виходу) чи зміни місця роботи закладами охорони здоров'я, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

9) щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

10) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках і першочергова госпіталізація;

11) виплата допомоги з тимчасової непрацевдатності в розмірі 100 % середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

12) використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до двох тижнів на рік;

13) переважне право на залишення на роботі в разі скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи й організації;

14) першочергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, і першочергове відведення земельних ділянок для індиві-

дуального житлового будівництва, садівництва та городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб, забезпечення їх паливом;

15) одержання позики на індивідуальне (кооперативне) житлове будівництво з погашенням її протягом десяти років, починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва, а також одержання позики для будівництва або придбання дачних будинків і благоустрою садових ділянок;

16) першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів із будівництва й експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів, їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва та спорудження садових будинків;

17) безоплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом незалежно від наявності залізничного сполучення чи проїзд один раз на рік (туди і назад) зазначеними видами транспорту з 50 % знижкою;

18) позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата в розмірі 20 % тарифів на основні та 50 % – на додаткові роботи). Абонентна плата за користування телефоном устанавлюється в розмірі 50 % затверджених тарифів;

19) першочергове обслуговування підприємствами, установами, організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

20) позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, а також обслуговування службами соціального захисту населення вдома. У разі неможливості здійснення такого обслуговування заклади соціального захисту населення відшкодовують витрати, пов'язані з доглядом за цією особою, в порядку і розмірах, устанавлених законодавством.

Особам, зазначеним у цій статті, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Особам, зазначеним у цій статті, щороку до 5 травня виплачується разова грошова допомога в розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

Пільги щодо плати за житло, комунальні послуги та паливо, передбачені п. 4–6 ч. І цієї статті, надаються колишнім в'язням і членам їхніх сімей, що проживають разом із ними, незалежно від виду житла чи форми власності на нього.

Площа житла, на яку нараховується 75 % знижка плати, передбачена п. 4 і 5 ч. І цієї статті, визначається в максимально можливому розмірі в межах загальної площі жилого приміщення (будинку) згідно з нормами користування (споживання), встановленими цими пунктами, незалежно від наявності у складі сім'ї осіб, які не мають права на знижку плати. Якщо у

складі сім'ї є особи, які мають право на знижку плати в розмірі, меншому, ніж 75 %, спочатку обчислюється у максимально можливому розмірі 75 % відповідна знижка плати.

Пільги колишнім малолітнім в'язням концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання, визнаним інвалідами

Колишнім малолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 14 років) в'язням концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, визнаним інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, надаються такі пільги:

- 1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;
- 2) позачергове безоплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів), безоплатне забезпечення іншими протезами і протезно-ортопедичними виробами;
- 3) безоплатне позачергове забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання замість путівки грошової компенсації. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації визначаються Кабінетом Міністрів України;
- 4) 75 %-ва знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених законодавством (21 кв. м загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає в житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю);
- 5) 75 %-ва знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) в межах середніх норм споживання.
Площа житла, на яку надається знижка, під час проведення розрахунків плати за опалення становить 21 кв. м опалюваної площі на кожну особу, яка постійно проживає в житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, і додатково 10,5 кв. м на сім'ю. Для сімей, що складаються лише з непрацевдатних осіб, надається 75 %-ва знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалюваної площі (42 кв. м на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. м на сім'ю);
- 6) 75 %-ва знижка вартості палива, в тому числі рідкого, у межах норм, установлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;
- 7) користування в разі виходу на пенсію (незалежно від часу виходу) чи зміни місця роботи закладами охорони здоров'я, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;
- 8) щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;
- 9) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;
- 10) виплата допомоги по тимчасовій непрацевдатності в розмірі 100 % середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

11) використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до двох тижнів на рік;

12) переважне право на залишення на роботі в разі скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи та організації;

13) першочергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом;

14) одержання позики на індивідуальне (кооперативне) житлове будівництво з погашенням її протягом десяти років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва, а також одержання позики для будівництва або придбання дачних будинків і благоустрою садових ділянок;

15) першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів з будівництва та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і спорудження садових будинків;

16) позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата в розмірі 20% тарифів на основні та 50 % - на додаткові роботи). Абонентна плата за користування телефоном установлюється в розмірі 50 % затверджених тарифів;

17) першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

18) позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, а також обслуговування службами соціального захисту населення вдома. У разі неможливості здійснення такого обслуговування заклади соціального захисту населення відшкодовують витрати, пов'язані з доглядом за цією особою, в порядку і розмірах, установлених законодавством.

Особам, зазначеним у цій статті, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25 % ПМ для осіб, які втратили працездатність.

Пільги щодо плати за житло, комунальні послуги та паливо, передбачені пп. 4–6 ч. І цієї статті, надаються інвалідам та членам їх сімей, які проживають разом з ними, незалежно від виду житла чи форми власності на нього.

Площа житла, на яку нараховується 100 % знижка плати, передбачена пп. 4 і 5 ч. І цієї статті, визначається у максимально можливому розмірі в межах загальної площі жилого приміщення (будинку) згідно з нормами користування (споживання), встановленими цими пунктами, незалежно від наявності у складі сім'ї осіб, які не мають права на знижку плати. Якщо у складі сім'ї є особи, які мають право на знижку плати в розмірі, меншому

ніж 100 %, спочатку обчислюється в максимально можливому розмірі 100 % відповідна знижка плати.

Пільги колишнім в'язням концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання та пільги колишнім малолітнім в'язням концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання, визнаним інвалідами, визначені ст. 6 зазначеного Закону.

У 2017 р. виплату разової грошової допомоги до 5 травня, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань» (далі – грошова допомога), здійснює Міністерство соціальної політики шляхом перерахування коштів на зазначені цілі структурним підрозділам з питань соціального захисту населення обласних, Київської міської державних адміністрацій, які розподіляють їх між структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у місті (у разі їх утворення) рад (далі – районні органи соціального захисту населення).

Районні органи соціального захисту населення перераховують кошти через відділення зв'язку або установи банків на особові рахунки громадян за місцем отримання пенсії (особам, які не є пенсіонерами, – за місцем їх проживання).

Пільги дружинам (чоловікам) померлих жертв нацистських переслідувань надано у п. 4 ст. 6 вищезазначеного Закону.

Дружинам (чоловікам) померлих інвалідів, які не одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Дружинам (чоловікам) померлих інших жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Щороку до 5 травня дружинам (чоловікам) померлих інвалідів, зазначених у ст. 6-2 цього Закону, а також дружинам (чоловікам) інших померлих жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, щорічна разова грошова допомога виплачується у розмірах, які визначаються Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

Пільги щодо плати за житло, комунальні послуги та паливо надаються особам, зазначеним у цій статті, та членам їх сімей, які проживають разом з ними, незалежно від виду житла чи форми власності на нього.

Площа житла, на яку нараховується 50 % знижка плати, визначається в максимально можливому розмірі в межах загальної площі жилого приміщення (будинку) згідно з нормами користування (споживання), встановленими цими пунктами, незалежно від наявності у складі сім'ї осіб, які не мають права на знижку плати.

Пільги громадським організаціям жертв нацистських переслідувань

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Рада міністрів АР Крим у межах своєї компетенції надають організаціям жертв нацистських переслідувань фінансову підтримку, кредити з коштів відповідних бюджетів, а також безоплатно будинки, приміщення, обладнання та інше майно, необхідне для виконання їх статутних завдань. Організації жертв нацистських переслідувань звільняються від плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) в межах середніх норм споживання (надання), телефоном у приміщеннях та будинках, які вони займають.

Соціальний захист жертв політичних репресій в Україні

Соціальний захист жертв політичних репресій в Україні здійснюються згідно із Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17.04.1991 р. № 962-ХІІ (далі – Закон № 962-ХІІ).

Після 1917 р., в період громадянської війни і наступні десятиріччя на землі України пролилося багато людської крові. Мільйони невинних людей на підставі антигуманних й антидемократичних законів і внаслідок прямого беззаконня та свавілля зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання й релігійні переконання. Особливо тяжкою спадщиною минулого є масові репресії, які чинились сталінським режимом.

Зазначаючи, що частину осіб, репресованих у 30–40-х і на початку 50-х рр., уже поновлено в правах на підставі законодавства СРСР, Верховна Рада України вважає, що реабілітація жертв політичних репресій має охоплювати весь період після 1917 р. до моменту набуття чинності цим Законом і поширюватись на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного і релігійного характеру.

Зазначаючи, що частину осіб, репресованих у 30–40-х і на початку 50-х рр., уже поновлено в правах на підставі законодавства СРСР, Верховна Рада України вважає, що реабілітація жертв політичних репресій повинна охоплювати увесь період після 1917 р. до моменту набуття чинності цим Законом і поширюватись на осіб, необґрунтовано засуджених за цей

час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного і релігійного характеру.

В Україні засуджуються репресії та терористичні методи керівництва суспільством. Влада здійснює соціальний захист жертв необґрунтованих репресій, проголошує намір неухильно добиватись відновлення справедливості, усунення наслідків свавілля і порушень громадянських прав, прагне забезпечити посильну на цей час компенсацію матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними репресіями, реабілітованим та їх сім'ям, та гарантує народу України, що подібне ніколи не повториться, що права людини і законність будуть свято дотримуватись. Законом № 962-ХІІ ліквідується наслідки беззаконня, допущені з політичних мотивів стосовно громадян України, поновлюються їх права, встановлюються компенсація за незаконні репресії та пільги реабілітованим.

Реабілітованими вважаються особи, які з політичних мотивів були необґрунтовано засуджені судами або піддані репресіям позасудовими органами, в тому числі «двійками», «трійками», особливими нарадами і в будь-якому іншому позасудовому порядку, за вчинення на території України діянь, кваліфікованих як контрреволюційні злочини за кримінальним законодавством України до набрання чинності Законом СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25 грудня 1958 р., за винятком осіб, зазначених у ст. 2 цього Закону.

Законодавство України вимагає визнати реабілітованими також громадян, засуджених за:

– антирадянську агітацію і пропаганду за ст. 7 Закону СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25 грудня 1958 р. і ст. 62 Кримінального кодексу України (2001-05, 2002-05) в редакціях до прийняття Закону УРСР від 28 жовтня 1989 р. «Про затвердження Указу Президії Верховної Ради УРСР від 14 квітня 1989 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР»;

– поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, тобто за ст. 187-1 Кримінального кодексу України;

– порушення законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, посягання на особу та права громадян під приводом вчинення релігійних обрядів, якщо вчинені дії не були поєднані із заподіянням шкоди здоров'ю громадян чи статевою розпустою.

Дія цієї статті поширюється на осіб, – громадян України, які постійно проживали в Україні і яких із різних причин було переміщено за межі колишнього Радянського Союзу, необґрунтовано засуджено військовими

трибуналами, Верховним Судом Союзу РСР чи піддано репресіям позасудовими органами.

Підлягають реабілітації також особи, щодо яких із політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру.

Реабілітації не підлягають особи, щодо яких у матеріалах кримінальних справ є сукупність доказів, які підтверджують обґрунтованість притягнення їх до відповідальності за:

– зраду батьківщини, шпигунство, диверсії, шкідництво, саботаж, терористичні акти;

– злочини проти людства і людяності, каральні акції щодо мирного населення, вбивства, мордування громадян і підсобництво в цьому окупантам у період Великої Вітчизняної війни;

– збройні вторгнення на територію України, організацію збройних формувань, які чинили вбивства, розбої, грабежі й інші насильства, та особисту участь у вчиненні цих злочинів.

Не підлягають реабілітації також особи, засуджені за злочини проти правосуддя, пов'язані з застосуванням репресій, навіть якщо вони самі згодом зазнали репресій.

Визнано недійсними пов'язані із застосуванням репресій рішення про позбавлення державних нагород, учених ступенів, військових, спеціальних і почесних звань, пенсій та інших прав.

За бажанням реабілітованого або його родичів у разі смерті реабілітованого повідомлення про реабілітацію має бути безкоштовно опубліковано в пресі чи іншим способом доведено до відома громадськості за місцем роботи або проживання реабілітованого.

Для осіб, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі або примусового поміщення у лікувальні заклади і згодом були реабілітовані, відповідно до ст. 1 Закону № 962-ХІІ, встановлено грошову компенсацію у розмірі однієї мінімальної заробітної плати за кожний місяць позбавлення волі, але не більш як 75 мінімальних заробітних плат. Одноразово як грошова компенсація реабілітованій особі виплачується до 15 мінімальних заробітних плат, а решта належних грошей – протягом наступних п'яти років. За можливості, на вимогу реабілітованого, вся нарахована грошова компенсація може бути виплачена одноразово. Виплата компенсації спадкоємцям не проводиться, крім випадків, коли компенсація була нарахована, але не отримана реабілітованим. Вилучені будівлі та інше майно по можливості (якщо будинок незайнятий, а майно збереглося) повертаються реабілітованому або його спадкоємцям натурою. За відсутності такої можливості заявнику відшкодовується вартість будівель та майна.

Не підлягають поверненню (компенсації) будівлі та інше майно, що було націоналізовано (муніципалізовано) на підставі відповідних нормативних актів.

Заяви про компенсацію та повернення майна подаються не пізніше 3 років з моменту набрання чинності цим Законом або з дня одержання особою довідки про реабілітацію згідно із цим Законом.

Порядок виплати компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим регулюється Положенням, затверджуваним Кабінетом Міністрів України.

Реабілітованим громадянам відповідно до ст. 1 цього Закону час тримання під вартою, відбування покарання в місцях позбавлення волі, заслання або перебування на примусовому лікуванні зараховується у потрібному розмірі в стаж роботи для призначення трудових пенсій. Реабілітованим громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, надається право на першочергове одержання житла.

У разі смерті реабілітованої особи це право зберігається за одним із подружжя, якщо він (вона) не створив(ла) нову сім'ю, а також за батьками і дітьми, які проживали спільно до арешту і у зв'язку із застосуванням репресій втратили право на займане жила приміщення та потребують поліпшення житлових умов.

Реабілітовані особи, які проживають у сільській місцевості, мають право на одержання безпроцентної позики та першочергове забезпечення будівельними матеріалами для будівництва житла.

Якщо реабілітована особа згідно зі ст. 1 цього Закону стала інвалідом внаслідок репресій або є пенсіонером, їй надається також право на:

- одержання пільгових путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку;
- безплатне забезпечення автомобілем класу ЗАЗ-968М за наявності відповідних медичних показників;
- безплатний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі) та автомобільним транспортом загального користування (за винятком таксі) в сільській місцевості в межах адміністративного району;
- зниження оплати жилої площі та комунальних послуг на 50 % в межах норм, передбачених чинним законодавством;
- позачергове надання медичної допомоги і 50 % зниження вартості ліків за рецептом;
- переважне право на вступ до садівницьких товариств, першочергове право на вступ до житлово-будівельних кооперативів;
- першочергове встановлення телефону.

Особи, реабілітовані відповідно до цього Закону, мають право на безплатну консультацію адвокатів з питань, пов'язаних з реабілітацією.

Реабілітованим, які мають право на передбачені цим Законом пільги, видається посвідчення єдиного зразка, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Видача цього посвідчення проводиться за місцем проживання виконавчими комітетами відповідних місцевих рад народних депутатів.

Чинність ст. 4, 5 та 6 Закону № 968-ХІІ поширюється на жертв політичних репресій, які були реабілітовані до прийняття цього Закону.

Пільги з оплати жилої площі, комунальних послуг та проїзду надаються за умови, якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищував величини дохо-

ду, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

20 травня 2007 р. в Україні відзначено як День пам'яті жертв політичних репресій. 21 травня 2007 р. було підписано Указ Президента «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 рр.».

В Україні діє Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили», який створено поблизу селища Биківня на Київщині, де поховані жертви сталінських репресій 30-х – початку 40-х років. Ці землі у 1937 р. були виділені для об'єкта спеціального призначення НКВС, на якому з 1937-го до 1941-го рр. відбувалися масові поховання розстріляних і закатованих. Репресованих звозили до Биківні й ховали навіть після початку Другої світової війни. Після закінчення війни радянська влада всю інформацію засекретила. У повоєнний час розслідування подій у Биківні проводили чотири державні комісії. Перші три – 1945, 1971, 1988 рр. оголосили про те, що у Биківні поховані жертви фашизму. Лише четверта комісія – 1989 р. – оголосила, що у Биківні поховані жертви сталінських репресій.

Понад 2 млн 800 тис. людей стали жертвами розкуркулення й депортацій з України, що тривали протягом 1935–1951 рр. За даними СБУ, в 1936 р. було заарештовано 15 717 осіб, 159 573 – в 1937 р., 106 096 – в 1938 р., 11 744 особи – в 1939 р. Тільки за 1937 р. було розстріляно 16,5 тис. осіб. Більшість репресованих були українцями, але жертвами терору в Україні були також росіяни, поляки, німці, євреї та представники інших національностей.

Питання для самоконтролю

1. Кого за законодавством визнано інвалідом з дитинства?
2. Хто за законодавством є дитиною-інвалідом?
3. Що передбачає соціальний захист дітей-інвалідів?
4. Що передбачає реабілітація інвалідів?
5. Хто за законодавством відноситься до ветеранів війни?
6. Кого за законодавством визнано учасником війни?
7. Які пільги надаються державою учасникам війни?
8. Хто вважається учасником бойових дій?
9. Кого за законодавством визнано ветеранами праці?
10. Як здійснюється соціальний захист ветеранів праці?
11. Що передбачає соціальна допомога громадянам похилого віку?
12. Хто за законодавством вважається дитиною війни, які пільги передбачені для цієї категорії громадян?
13. Кого за законодавством відносять до жертв нацистських переслідувань? Які державні гарантії жертвам нацистських переслідувань?
14. Кого за законодавством визнано жертвами політичних репресій?
15. Які державні гарантії жертвам політичних репресій?

Рекомендована література

1. Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2009 року № 198. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=198-2009-%EF>

2. Деякі питання виплати в 2017 році разової грошової допомоги передбаченої Законами України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” і “Про жертви нацистських переслідувань” [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 223. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/223-2017-%D0%BF>

3. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам [Електронний ресурс] : Закон України від 16 листопада 2000 р. № 2109-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2109-14>

4. Про жертви нацистських переслідувань [Електронний ресурс] : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1584-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1584-14>

5. Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку та Типового положення про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 76. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/76-2007-%D0%BF>

6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-XII. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=875-12>

7. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 № 3721-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3721-12>

8. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України № 1767-14, поточна редакція від 04.02.2009 на підставі 879-17, чинний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1767-14>

9. Про пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України № 1788-12, остання редакція від 07.05.2009 на підставі 1276-17, чинний. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1788-12>

10. Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 17.04.1991 № 962-XII. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=962-12>

11. Про реабілітацію інвалідів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2961-15>

12. Про соціальний захист дітей війни [Електронний ресурс] : Закон України від 18 листопада 2004 р. № 2195-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/aws/main.cgi?nreg=2195-15>

13. Про соціальні послуги: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>

14. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3551-12>

15. Сомов М. Забезпечити гідну старість творцям перемоги / М. Сомов // Соціальний захист. – 2008. – № 7. – С. 12–15.

16. Хапланова Є. М. До визначення поняття “соціальний захист осіб похилого віку” [Електронний ресурс] / Є. М. Хапланова // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 434–438. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08xemopv.pdf>

5.2. Соціальний захист деяких пільгових категорій громадян

План

5.2.1. Соціальні гарантії Героям праці і Героям Радянського Союзу, Героям України.

5.2.2. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

5.2.1. Соціальні гарантії Героям праці, Героям Радянського Союзу та Героям України

Законодавство України передбачає досить велику кількість пільг за різними ознаками. Право на пільги, переваги (привілеї), гарантії та компенсації передбачено 46 законодавчими актами, в тому числі за професійною (службовою) ознакою – 22 і за соціальною ознакою – 24 актами. Перелік «пільговиків» у сфері соціального захисту населення наведено у додатку 6.

Із узагальненим певною мірою переліком пільговиків у сфері соціального захисту можна ознайомитись у Постанові Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 р. № 1187, якою внесено зміни до постанови від 04.03.2002 р. № 256. Зазначено, що головні розпорядники коштів місцевих бюджетів ведуть персоніфікований облік отримувачів за видами пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, вдовам ветеранів військової служби та ветеранів органів внутрішніх справ, а також звільненим зі служби за віком, хворобою або вислугою років працівникам міліції, рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи, державної пожежної охорони, дітям (до досягнення повноліття) працівників міліції, рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи, державної пожежної охорони, загиблих або померлих у зв'язку із виконанням службових обов'язків, непрацездатним членам сімей, які перебували на їхньому утриманні, батькам і членам сімей військовослужбовців, які загинули, померли або стали інвалідами під час проходження військової служби, реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, пільг, передбачених п. «ї» ч. I ст. 77 Основ законодавства України про охорону здоров'я, ч. II ст. 29 Основ законодавства України про культуру, абз. 1 ч. IV ст. 57 Закону України «Про освіту», допомоги сім'ям із дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот і на придбання твердого й рідкого пального побутового палива і скрапленого газу, компенсаційних виплат за пільговий проїзд певних категорій громадян, послуг зв'язку та інших передбачених законодавством послуг (крім пільг на отримання ліків, зубопротезування).

Була спроба на урядовому рівні розв'язати проблему пільг. Постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2002 р. № 253 була затверджена Стратегія заміни системи пільг на адресну грошову допомогу населенню. Однак внаслідок економічних та інших причин ця постанова була скасована згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2004 р. Нині триває підготовка нового документа щодо забезпечення адресного надання пільг певним категоріям громадян, яка має на меті формування цілісної системи соціального захисту населення, забезпечення адресного надання пільг певним категоріям громадян, у тому числі в грошовій формі, та реалізацію їхнього конституційного права на отримання пільгових послуг.

Питання надання пільг – досить складне. Досі тривають дискусії на рівні наукової спільноти й громадськості щодо соціальної та економічної обґрунтованості норм на всі види пільг, передбачені чинним законодавством, а також щодо створення системи контролю через персоніфікований облік. Наразі органи Міністерства соціальної політики України створюють Єдиний державний автоматизований реєстр пільговиків, який дасть змогу забезпечити адресне фінансування пільг.

Один із напрямів державної допомоги соціально незахищеним верствам населення, серед яких є і категорія бідних, – це впорядкування надання медичної допомоги та лікарських засобів. Право на отримання певними групами населення пільг щодо забезпечення лікарськими засобами у разі амбулаторного лікування за рецептами лікарів, які відпускаються залежно від середньомісячного сукупного доходу сім'ї, визначається в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Інструкцією про порядок забезпечення населення України технічними засобами реабілітації, затвердженою наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 08.12.2003 р. № 331, визначено порядок забезпечення технічними засобами реабілітації (протезно-ортопедичними виробами, в тому числі ортопедичним взуттям, засобами пересування, допоміжними засобами особистого захисту, догляду та для ходіння) для максимального відновлення втрачених функцій органів інвалідів, пенсіонерів та інших осіб із ушкодженнями й захворюваннями опорно-рухового апарату, іншими захворюваннями, що викликають потребу в ортопедичній допомозі, які мають право на таке забезпечення згідно із чинним законодавством. Інваліди, пенсіонери та інші особи, які мають право на безплатне забезпечення технічними засобами реабілітації відповідно до чинного законодавства, забезпечуються ними за рахунок коштів державного бюджету, передбачених Фондом соціального захисту інвалідів на забезпечення інвалідів протезно-ортопедичними виробами, засобами пересування та реабілітації.

Інваліди від трудового каліцтва та професійних захворювань забезпечуються технічними засобами реабілітації за рахунок коштів соціального страхування, відповідно до Положення про забезпечення протезно-ортопедичними виробами та засобами пересування потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, затвердженого по-

становою правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 27.03.2003 р. № 29.

Пільги громадянам України, які мають особливі заслуги перед Україною

Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» від 01.06.2000 р. № 1767-III передбачає встановлення громадянам, які мають значні заслуги у сфері державної, громадської або господарської діяльності, досягнення в галузі науки, культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту тощо, пенсій за особливі заслуги перед Україною.

Пенсії за особливі заслуги перед Україною (далі – пенсії за особливі заслуги) встановлюються громадянам України:

1) Героям України, особам, нагородженим орденом Героїв Небесної Сотні, Героям Радянського Союзу, Героям Соціалістичної Праці, особам, нагородженим орденом Леніна, орденом Слави трьох ступенів, орденом Трудової Слави трьох ступенів, чотирма і більше медалями «За відвагу», чотирма і більше орденами України та колишнього Союзу РСР, повним кавалерам ордена «За службу Родині в Вооруженных Силах СССР», особам, відзначеним почесним званням України, колишніх Союзу РСР та Української РСР «народний»;

2) ветеранам війни, нагородженим за бойові дії орденом, медаллю «За відвагу» або медаллю Ушакова, незалежно від часу нагородження;

3) видатним спортсменам – переможцям Олімпійських та Параолімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіонам і рекордсменам світу та Європи;

4) космонавтам, які здійснили політ у космос, членам льотно-випробувальних екіпажів літаків;

5) народним депутатам України, депутатам колишніх СРСР та УРСР, членам Кабінету Міністрів України та Уряду колишньої УРСР;

6) особам, відзначеним почесним званням України, колишніх СРСР та УРСР «заслужений», почесним званням України «Мати-героїня», державними преміями України, колишніх СРСР та УРСР, нагородженим одним із орденів України або колишнього СРСР, Почесною грамотою або Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР, а також особам, яким до 1 січня 1992 р. було встановлено персональні пенсії союзного чи республіканського значення;

7) депутатам – всього чотирьох і більше скликань Верховної Ради АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, районних, районних у містах, міських рад міст обласного значення в Україні та в колишній УРСР;

8) матерям, які народили п'ятеро і більше дітей та виховали їх до шестирічного віку. Якщо у разі смерті матері або позбавлення її батьківських прав виховання дітей до зазначеного віку здійснювалося батьком, право на пенсію за особливі заслуги надається батьку. При цьому враховуються діти, всиновлені в установленому законом порядку.

Особам, зазначеним у п. 2, 6–8 ст. 1 цього Закону, пенсії за особливі заслуги встановлюються комісіями зі встановлення пенсій за особливі заслуги перед Україною при Раді міністрів АР Крим, обласних, Київській і Севастопольській міських державних адміністраціях, положення про які та їхній склад затверджуються відповідно Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Органи, що здійснюють підготовку документів для встановлення пенсій за особливі заслуги, оформлення відповідних рішень комісій зі встановлення пенсій за особливі заслуги перед Україною при Раді міністрів АР Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, визначаються відповідно Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Пенсії за особливі заслуги встановлюються громадянам, зазначеним у ст. 1 цього Закону, які мають право на пенсію за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника та за вислугу років відповідно до закону.

Пенсія за особливі заслуги встановлюється як надбавка до розміру пенсії, на яку має право особа згідно із законом, у таких розмірах прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність:

- від 35 до 40 % – особам, зазначеним у п. 1 ст. 1 цього Закону;
- від 25 до 35 % – особам, зазначеним у пп. 2–5 ст. 1 цього Закону;
- від 20 до 25 % – особам, зазначеним у пп. 6–8 ст. 1 цього Закону.

Розмір надбавки визначається відповідними органами виконавчої влади, зазначеними у ст. 2 цього Закону, залежно від заслуг особи. У разі, коли особа одночасно має право на надбавки, зазначені в кількох пунктах ст. 1 цього Закону, призначається та надбавка, яка є більшою в максимальному розмірі.

Пенсія за особливі заслуги призначається з дня звернення за встановленням пенсії, але не раніше дати набрання чинності положеннями Закону, що встановлює право на таку пенсію. Днем звернення за встановленням пенсії за особливі заслуги вважається день прийому заяви про порушення клопотання про встановлення пенсії за особливі заслуги з усіма необхідними документами. Якщо заява про встановлення пенсії за особливі заслуги надсилається поштою і при цьому подаються всі необхідні документи, то днем звернення за встановленням пенсії за особливі заслуги вважається дата, вказана на поштовому штемпелі місця відправлення заяви. У разі, коли до заяви додані не всі необхідні документи, орган, що здійснює підготовку документів для встановлення пенсії за особливі заслуги, повідомляє заявнику, які документи мають бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше 3 місяців з дня повідомлення про потребу подання додаткових документів, то днем звернення за встановленням пенсії за особливі заслуги вважається день прийому або відправлення заяви про встановлення такої пенсії.

У разі збільшення прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність, органи, що виплачують пенсії, здійснюють перерахунок надбавки, виходячи із цього прожиткового мінімуму, з урахуванням встановленого відповідними комісіями, зазначеними у ст. 2 означено-

го Закону, відсотка надбавки. Перерахунок здійснюється з дати, з якої встановлено новий розмір прожиткового мінімуму.

У разі смерті особи, яка мала право на пенсію за особливі заслуги відповідно до ст. 1 Закону № 1767-III, непрацездатні члени сім'ї померлого, зазначені в ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-XV, мають право на встановлення надбавки до пенсії у таких розмірах: за наявності одного непрацездатного члена сім'ї – 70 %, двох і більше – 90 % надбавки до пенсії померлого годувальника або надбавки до пенсії, що могла бути йому встановлена.

У разі смерті військовослужбовця, особи начальницького або рядового складу органів внутрішніх справ, особи начальницького або рядового складу державної пожежної охорони, особи начальницького або рядового складу органів і підрозділів цивільного захисту, особи начальницького складу податкової міліції, особи начальницького або рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького або рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, які загинули (померли) при виконанні службових обов'язків під час проходження військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України чи Державній кримінально-виконавчій службі України внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаного під час виконання цих обов'язків, і були посмертно нагороджені державними нагородами України або колишнього СРСР, зазначеними у ст. 1 Закону № 1767-III, непрацездатні члени сім'ї померлого, зазначені у ст. 36 Закону № 1058- XV та ст. 30 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» № 2262-XII, мають право на встановлення до пенсії надбавки в таких розмірах:

- за наявності одного непрацездатного члена сім'ї – 70 %;
- двох і більше – 90 % розміру надбавки, передбаченого для осіб, зазначених у п. 1 ст. 1 Закону № 1767-III.

Надбавка встановлюється до пенсії, на яку член сім'ї померлого годувальника має право згідно із законом. При цьому застосовується порядок встановлення і збільшення надбавки, визначений ст. 5 цього Закону.

Виділення частки пенсії, що належить кожному члену сім'ї, здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058- XV.

Питання щодо клопотання про призначення пенсій за особливі заслуги роз'яснюється у ст. 8 Закону № 1767-III.

Питання про збільшення розміру пенсії за особливі заслуги у разі виявлення нових даних про заслуги особи розглядається відповідними комісіями, зазначеними у ст. 2 цього Закону, за клопотанням посадових осіб.

Особам, які одержують пенсію за особливі заслуги і проживають у будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, пенсія за особливі заслуги виплачується в повному обсязі.

Різниця між сумою пенсії за особливі заслуги та розміром пенсії, на яку має право особа згідно із законом, фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України, і ці видатки включаються до переліку захищених статей видатків Державного бюджету України.

У разі збільшення прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність, органи, що виплачують пенсії, здійснюють перерахунок надбавки, виходячи із цього прожиткового мінімуму, з урахуванням встановленого відповідними органами виконавчої влади, зазначеними у ст. 2 цього Закону, відсотку надбавки. Перерахунок здійснюється з дати, з якої встановлено новий розмір прожиткового мінімуму.

5.2.2. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи

Основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, охорони їхнього життя і здоров'я та створення єдиного порядку визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення визначає Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», від 28.02.1991 р. № 796-ХІІ.

Залежно від ландшафтних та геохімічних особливостей ґрунтів, міри перевищення природного доаварійного рівня накопичення радіонуклідів у навколишньому середовищі, пов'язаних з ними ступенів можливого негативного впливу на здоров'я населення, вимог щодо здійснення радіаційного захисту населення та інших спеціальних заходів, з урахуванням загальних виробничих і соціально-побутових відносин, територія, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, поділяється на:

а) зона відчуження – це територія, з якої проведено евакуацію населення в 1986 р.;

б) зона безумовного (обов'язкового) відселення – це територія, що зазнала інтенсивного забруднення радіонуклідами з тривалим терміном розпаду, зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від $15,0 \text{ Кі/км}^2$ та вище, або стронцію від $3,0 \text{ Кі/км}^2$ та вище, або плутонію від $0,1 \text{ Кі/км}^2$ та вище, де розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів може перевищити $5,0 \text{ мЗв}$ ($0,5 \text{ бер}$) на рік понад дозу, яку вона одержувала в доаварійний період;

в) зона гарантованого добровільного відселення – це територія зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від $5,0$ до $15,0 \text{ Кі/км}^2$, або стронцію від $0,15$ до $3,0 \text{ Кі/км}^2$, або плутонію від $0,01$ до $0,1 \text{ Кі/км}^2$, де розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів може перевищити $1,0 \text{ мЗв}$ ($0,1 \text{ бер}$) на рік понад дозу, яку вона одержувала в доаварійний період;

г) зона посиленого радіоекологічного контролю – територія зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 1,0 до 5,0 Кі/км² або стронцію від 0,02 до 0,15 Кі/км², або плутонію від 0,005 до 0,01 Кі/км² за умови, що розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших факторів перевищує 0,5 мЗв (0,05 бер) на рік понад дозу, яку вона одержувала в доаварійний період.

Закон спрямовано на захист громадян, які постраждали внаслідок катастрофи на ЧАЕС – та розв'язання пов'язаних із нею проблем медичного і соціального характеру.

Особи, **які постраждали** внаслідок Чорнобильської катастрофи, інших ядерних аварій та випробувань, військових навчань із застосуванням ядерної зброї, – це:

1) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС – громадяни, які брали безпосередню участь у ліквідації аварії та її наслідків;

2) потерпілі від Чорнобильської катастрофи – громадяни, включаючи дітей, які зазнали впливу радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи;

3) громадяни, які брали безпосередню участь у ліквідації інших ядерних аварій та їхніх наслідків, у ядерних випробуваннях, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, у складанні ядерних зарядів та здійсненні на них регламентних робіт;

4) громадяни, які постраждали від радіоактивного опромінення внаслідок будь-якої аварії, порушення правил експлуатації обладнання з радіоактивною речовиною, порушення правил зберігання і захоронення радіоактивних речовин, що трапилося не з вини потерпілих.

Учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС вважаються громадяни, які безпосередньо брали участь у будь-яких роботах, пов'язаних з усуненням самої аварії, її наслідків у зоні відчуження у 1986–1987 рр. незалежно від кількості робочих днів, а в 1988–1990 рр. – не менше 30 календарних днів, у тому числі проведенні евакуації людей і майна із цієї зони, а також тимчасово направлені або відряджені у зазначені строки для виконання робіт у зоні відчуження, включаючи військовослужбовців, працівники державних, громадських, інших підприємств, установ та організацій незалежно від їх відомчої підпорядкованості, а також ті, хто працював не менше 14 календарних днів у 1986 р. на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації техніки або їх будівництві. Перелік цих пунктів визначається Кабінетом Міністрів України.

До потерпілих від Чорнобильської катастрофи належать:

1) евакуйовані із зони відчуження (в тому числі особи, які на момент евакуації перебували у стані внутрішньоутробного розвитку, після досягнення ними повноліття), а також відселені із зон безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення;

2) особи, які постійно проживали на територіях зон безумовного (обов'язкового) та гарантованого добровільного відселення на день аварії або прожили за станом на 1 січня 1993 р. на території зони безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а на території зони гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років, та відселені або самостійно переселились із цих територій;

3) особи, які постійно проживають або постійно працюють чи постійно навчаються в зонах безумовного (обов'язкового) та гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 р. прожили або відпрацювали чи постійно навчались у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а в зоні гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років;

4) особи, які постійно проживають або постійно працюють чи постійно навчаються на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 р. прожили або відпрацювали чи постійно навчались у цій зоні не менше чотирьох років;

5) особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 р. не менше 14 календарних днів або не менше трьох місяців протягом 1986–1987 рр. за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконувалися за урядовими завданнями. Перелік видів робіт і місць, де виконувалися ці роботи, встановлюється Кабінетом Міністрів України;

6) особи, які досягли повноліття, із числа зазначених у ст. 27 цього Закону, та яким у дитячому віці встановлено причинний зв'язок інвалідності з наслідками Чорнобильської катастрофи, за умови проходження перегляду у спеціалізованій МСЕК відповідно до ч. 5 ст. 17 цього Закону;

7) неповнолітні діти, зазначені у ст. 27 Закону № 796-ХІІ. Після досягнення повноліття (в разі одруження або влаштування на роботу в передбачених чинним законодавством випадках до досягнення повноліття – за їхнім бажанням відповідно із часу одруження або влаштування на роботу) визначення статусу потерпілих від Чорнобильської катастрофи провадиться на умовах, визначених ч. 1 ст. 11 цього Закону, а щодо потерпілих, зазначених у п. 6 ч. 1 цієї статті, визначення категорії провадиться відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 14 цього Закону.

Соціальний захист постраждалих від Чорнобильської катастрофи базується на принципах:

– пріоритету життя та здоров'я людей, які потерпіли від катастрофи на ЧАЕС, повної відповідальності держави за створення безпечних і нешкідливих умов праці;

– комплексного виконання завдань охорони здоров'я, соціальної політики і використання забруднених територій на основі державних цільових програм із цих питань, урахування інших напрямів економічної та соціальної політики, досягнень в галузі науки та охорони навколишнього середовища;

– соціального захисту людей, повного відшкодування збитків особам, які постраждали внаслідок катастрофи на ЧАЕС;

– застосування економічних методів поліпшення життя шляхом проведення політики пільгового оподаткування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та їхніх об'єднань;

– здійснення заходів щодо професійної переорієнтації та підвищення кваліфікації постраждалого населення;

– забезпечення координації діяльності державних органів, установ, організацій та об'єднань громадян, що вирішують різні питання соціального захисту постраждалого населення, а також співробітництва і проведення консультацій між державними органами та постраждалими (їхніми представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень із соціального захисту на місцевому та державному рівнях;

– міжнародного співробітництва в галузях охорони здоров'я, соціального захисту, охорони праці, використання світового досвіду організації роботи з цих питань.

Держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду громадянам та зобов'язується відшкодувати її за:

1) пошкодження здоров'я або втрату працездатності громадянами та їхніми дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

2) втрату годувальника, якщо його смерть пов'язана з катастрофою;

3) матеріальні втрати, що їх зазнали громадяни та їхні сім'ї у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України.

На державу покладаються також зобов'язання щодо своєчасного медичного обстеження, лікування і визначення доз опромінення учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та потерпілих.

Для встановлення пільг і компенсацій визначаються чотири категорії осіб, які постраждали внаслідок катастрофи на ЧАЕС (ст. 14 Закону № 796-ХІІ).

Право на пільги та компенсації також мають особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 р. не менше 14 календарних днів або не менше 3 місяців протягом 1986–1987 рр. за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконувалися за урядовими завданнями.

Громадяни, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, належать до категорії 1-3. Порядок визначення цих категорій встановлює Кабінет Міністрів України.

Громадяни, які захворіли на променеву хворобу або захворювання яких пов'язане з переопроміненням внаслідок будь-якої аварії, порушення правил експлуатації обладнання з радіоактивною речовиною, порушення правил зберігання і захоронення радіоактивних речовин, які сталися не з вини потерпілих, якщо такий зв'язок встановлено медичними закладами, належать до категорій, зазначених у ч. III ст. 14 означеного Закону.

Із метою найбільш ефективного виконання завдань медико-соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок катастрофи на ЧАЕС, в країні організовано Державний реєстр України. Його завдання: здійснення контролю за станом здоров'я, вивчення найближчих і віддалених медичних наслідків у осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Надання компенсацій та пільг громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи

Компенсації та пільги, встановлені в даному розділі, стосуються всіх громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, відповідно до встановлених категорій.

Особи, зараховані до категорії 1, мають такі гарантовані державою компенсації та пільги:

- 1) безплатне придбання ліків за рецептами лікарів;
- 2) безплатне позачергове зубопротезування (за винятком зубопротезування із дорогоцінних металів та прирівняних по вартості до них, що визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я);
- 3) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах та аптеках;
- 4) позачергове щорічне безплатне забезпечення санаторно-курортними путівками шляхом надання щорічної грошової допомоги для компенсації вартості путівок через безготівкове перерахування санаторно-курортним закладам, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, за надання послуг із санаторно-курортного лікування чи одержання за їхнім бажанням грошової компенсації у розмірі середньої вартості путівки в Україні;
- 5) користування під час виходу на пенсію та зміни місця роботи поліклініками, до яких вони були прикріплені під час роботи;
- 6) щорічне медичне обслуговування, диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів, лікування в спеціалізованих стаціонарах;
- 7) переважне право залишення на роботі під час вивільнення працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, в тому числі під час ліквідації, реорганізації або перепрофілюванні підприємства, установи, організації, скороченні чисельності або штату працівників, а також право на працевлаштування.

У разі вивільнення працівників у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, установи, організації, скороченням чисельності або штату працівників їм виплачується допомога в розмірі трикратної середньомісячної заробітної плати, а також зберігається за їхнім бажанням посадовий оклад, тарифна ставка (оклад) на новому місці роботи, але не більше одного року. Їм також гарантується працевлаштування з урахуванням їхніх побажань або можливість опанування нових професій (спеціальностей) зі збереженням у встановленому порядку середньої

заробітної плати за останнім місцем роботи за весь період перепідготовки, але не більше одного року.

У разі переведення у зв'язку зі станом здоров'я на нижчеоплачувану роботу зазначеним працівникам виплачується різниця між попереднім заробітком і заробітком на новій роботі до встановлення інвалідності або одужання, але не більше одного року;

8) виплата допомоги з тимчасової непрацездатності в розмірі 100 % середньої заробітної плати незалежно від страхового стажу;

9) виплата працюючим інвалідам допомоги з тимчасової непрацездатності до 4 міс. поспіль або до 5 міс. у календарному році;

10) позачергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов (включаючи сім'ї загиблих або померлих громадян). Особи, зазначені в цьому пункті, забезпечуються жилою площею протягом року з дня подання заяви, для чого місцеві Ради щорічно виділяють 15 % усього збудованого житла (в тому числі підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності). Кабінет Міністрів України цільовим призначенням щорічно виділяє обласним державним адміністраціям капітальні вкладення відповідно до кількості сімей, що потребують поліпшення житлових умов. Фінансування будівництва здійснюється з Державного бюджету України.

Крім загальних підстав, передбачених законодавством України, такими, що потребують поліпшення житлових умов, визнаються особи, які забезпечені жилою площею нижче рівня середньої забезпеченості громадян у даному населеному пункті або які проживають у комунальних квартирах.

Особам, які перенесли променеву хворобу будь-якого ступеня або стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, і потребують поліпшення житлових умов, надається додаткова жила площа у вигляді окремої кімнати.

Сім'я, що втратила годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, має право на додаткову жилу площу, порядок надання і розмір якої визначається Кабінетом Міністрів України.

Передбаченими цим пунктом пільгами щодо забезпечення житлом громадяни мають право скористатися лише один раз;

11) 50 %-ва знижка плати за користування житлом (квартирної плати, плати за утримання будинків), комунальними послугами (газ, електрична і тепла енергія, водопостачання, водовідведення та інші послуги) у межах середніх норм споживання, передбачених законом, телефоном (абонентна плата, оплата послуг електрозв'язку за місцеві телефонні розмови з квартирних телефонів за посекундного обліку їх тривалості). Зазначені у цьому пункті пільги надаються також членам сімей громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які проживають у жилих будинках (квартирах) усіх форм власності в межах норм, передбачених законом. До членів сімей громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, належать: дружина (чоловік), неповнолітні діти, непрацездатні бать-

ки, особа, яка проживає разом із постраждалою внаслідок Чорнобильської катастрофи особою – інвалідом I групи та доглядає за нею, за умови, що ця особа не перебуває у шлюбі; особа, яка знаходиться під опікою або піклуванням громадянина, що має право на пільги, та проживає разом із ним.

Особам, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення, відшкодовується 50 % вартості палива, придбаного в межах норм, встановлених для продажу населенню.

У разі проживання в гуртожитку оплата за проживання провадиться у розмірі 50 % встановленої плати;

12) передача безплатно в приватну власність займаних ними та їхніми сім'ями квартир (будинків) державного та громадського житлового фонду незалежно від того, чи є зазначена особа наймачем або членом сім'ї наймача. Зазначена пільга може бути використана один раз;

13) позачергове безплатне забезпечення автомобілем (марка автомобіля визначається Кабінетом Міністрів України) інвалідів I групи, а також інвалідів II групи у разі наявності відповідних медичних показань. Інваліди II групи за відсутності медичних показань мають право на забезпечення автомобілем у порядку загальної черги для всіх категорій інвалідів. За бажанням інваліда він може бути забезпечений автомобілем іншої марки з оплатою різниці у вартості. Забезпечення автомобілем провадиться, якщо інвалід не має в особистому користуванні автомобіля та за умови, що протягом семи років перед зверненням інвалід не купував нового автомобіля;

14) забезпечення продуктами харчування за медичними нормами з обов'язковим прикріпленням до відповідних магазинів за місцем проживання. Зазначеним особам компенсується 50 % вартості продуктів харчування за медичними нормами, встановлюваними МОЗ України;

15) безплатне користування всіма видами міського та приміського транспорту (крім таксі, в яких кількість посадочних місць для пасажирів не більше 9) на території України за наявності посвідчення встановленого зразка, в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безоплатній основі;

16) одержання лікарняного листка на весь період лікування в санаторіях і спеціалізованих лікувальних закладах з урахуванням часу проїзду туди й назад, з виплатою допомоги з державного соціального страхування незалежно від того, ким і за чий рахунок видано путівку;

17) позачергове обов'язкове забезпечення їхніх дітей місцями у дошкільних закладах незалежно від відомчої підпорядкованості;

18) звільнення від сплати податків і мита всіх видів;

19) безплатний проїзд раз на рік до будь-якого пункту України і назад автомобільним, повітряним, залізничним, водним транспортом із правом першочергового придбання квитків;

20) обов'язкове (протягом року після подання заяви) відведення місцевими радами земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва тим, хто потребує поліпшення житлових умов та перебуває на квар-

тирному обліку, а також відведення земельних ділянок для ведення особистого підсобного господарства, садівництва, городництва, будівництва індивідуальних гаражів і дач;

21) використання чергової відпустки у зручний для них час, а також отримання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 робочих днів на рік;

22) позачерговий протягом року вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів для тих, хто потребує поліпшення житлових умов, до кооперативів із будівництва й експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їхнього технічного обслуговування, до садівницьких товариств, а також право на позачергове придбання садових будинків або матеріалів для їхнього будівництва, для індивідуальної забудови. У випадку одержання житла права, передбачені п. 10 цієї статті, втрачаються, якщо житлові умови покращались настільки, що зникли підстави для надання іншого жилого приміщення;

23) першочергове обслуговування на підприємствах, в установах, організаціях зв'язку, технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів, служби побуту, торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

24) першочергове придбання промислових товарів підвищеного попиту, в тому числі легкового автомобіля, мотоцикла, моторного човна, телевізора, холодильника, меблів, пральної машини, пилососа у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

25) вступ поза конкурсом до державних вищих закладів освіти, професійно-технічних закладів освіти та на курси для професійного навчання з обов'язковим наданням гуртожитку на час навчання тим, хто не має житла, і виплатою соціальної стипендії в порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, незалежно від місця навчання на території України. Особи, які закінчили середні та професійно-технічні заклади освіти з відзнакою (відмінними оцінками), приймаються без екзаменів до державних вищих закладів освіти за результатами співбесіди. Зазначені особи навчаються в цих закладах освіти за рахунок держави;

26) позачергове влаштування в заклади соціального захисту, а також на обслуговування службами соціального захисту вдома, якщо хворий не має близьких родичів, які проживають з ним;

27) позачергове встановлення телефону з оплатою 50 % вартості його встановлення;

28) оплата лікарняних листків з тимчасової непрацездатності особам, які є учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, нараховується за їхнім бажанням із середнього фактичного заробітку, який вони одержували під час роботи з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, без обмеження двома тарифними ставками або посадовими окладами.

Пільги, передбачені пп. 1, 2, 17, 26, 27 цієї статті, поширюються на неповнолітніх дітей померлих громадян, які належать до категорії І, смерть яких пов'язана із Чорнобильською катастрофою. Пільги, передбачені п. 26

цієї статті, поширюються на неповнолітніх дітей громадян, які належать до категорії 1.

Пільги, передбачені пп. 5, 7, 8, 11, 12, 20, 23 і 27 цієї статті, надаються дружинам (чоловікам) померлого громадянина, смерть якого пов'язана із Чорнобильською катастрофою, або опікуну (на час опікунства) дітей померлого. Дружині (чоловіку) померлого громадянина, смерть якого пов'язана із Чорнобильською катастрофою, та опікуну дітей померлого видається посвідчення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Важливо! Компенсації та пільги громадянам, які належать до категорії II, III роз'яснюються ст. 21, 22 Закону № 796-XII.

Пільги особам, які працювали за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, та особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи під час проходження військової служби, також надано пільги (ст. 23, 24 Закону № 796-XII).

Особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 р. не менше 14 календарних днів або не менше 3 місяців протягом 1986–1987 рр. за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконувалися за урядовими завданнями, надаються гарантовані державою пільги та компенсації, передбачені п. 1, 6, 8, 20 і 27 ст. 20, п. 15 ст. 22.

Пільги, передбачені п. 1 ст. 20, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні 6 місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу.

Захист дітей, потерпілих від Чорнобильської катастрофи

Законом № 796-XII регулюється й соціальний захист дітей, потерпілих від Чорнобильської катастрофи. До цієї категорії належать неповнолітні діти, які:

1) евакуйовані із зони відчуження, в тому числі діти, які на момент евакуації були у стані внутрішньоутробного розвитку;

2) проживали на момент аварії чи прожили або постійно навчалися після аварії не менше 1 року в зоні безумовного (обов'язкового) відселення;

3) проживали на момент аварії чи прожили або постійно навчалися після аварії не менше 2 років у зоні гарантованого добровільного відселення;

4) проживали на момент аварії чи прожили або постійно навчалися після аварії не менше 3 років у зоні посиленого радіоекологічного контролю;

5) народились після 26 квітня 1986 р. від батька, який на час настання вагітності матері мав підстави належати до категорії I, II або III постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, або народжені матір'ю, яка на час настання вагітності чи під час вагітності мала підстави належати до категорії I–III постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

б) є хворими на рак щитовидної залози незалежно від дозиметричних показників, а також хворими на променеви хворобу;

7) одержали дозу опромінення щитовидної залози, яка перевищує рівні, встановлені МОЗ України.

Рятування, лікування і реабілітація (включаючи психологічну) потерпілих дітей дошкільного та шкільного віку визнаються пріоритетними напрямками в усіх медичних програмах і заходах, пов'язаних із ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи.

Держава здійснює лікування потерпілих дітей на базі кращих вітчизняних санаторно-курортних закладів, спеціалізованих медичних центрів, обладнаних сучасним діагностичним і лікувальним устаткуванням, із сучасними лікарськими засобами, із залученням до роботи в них найдосвідченіших вітчизняних і зарубіжних спеціалістів з власними методиками, устаткуванням і медикаментами. Також ці діти забезпечуються відповідно до фізіологічних норм, встановлених МОЗ України, продуктами харчування, а також харчовими добавками, які сприяють виведенню радіонуклідів з організму, в порядку, передбаченому ст. 30 цього Закону.

Пільги та компенсації потерпілим дітям та їхнім батькам

Потерпілим дітям, зазначеним у п. 1–6 ст. 27 Закону № 796-ХІІ, та їхнім батькам надаються такі компенсації та пільги:

1) виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років – у розмірі 100 % середньої заробітної плати (доходу) незалежно від страхового стажу за весь період хвороби, включаючи санаторно-курортне лікування, одному з батьків або особі, яка їх замінює, якщо дитина потребує догляду батьків згідно з медичним висновком закладу охорони здоров'я, в якому дитина лікується чи перебуває на диспансерному обліку;

2) безплатне придбання ліків за рецептами лікарів, а також безплатне позачергове зубопротезування (за винятком зубопротезування із дорогіших металів і матеріалів, прирівняних до них за вартістю, що визначається Міністерством охорони здоров'я України);

3) надання жінкам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, відпустки по вагітності і пологах тривалістю 90 календарних днів до пологів і 90 календарних днів після пологів, яка обчислюється сумарно і надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів, з оплатою в розмірі повного заробітку незалежно від страхового стажу та місця роботи. Вагітні жінки забезпечуються додатковим харчуванням за нормами, що встановлюються Міністерством охорони здоров'я України;

4) безоплатне харчування учнів середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних закладів освіти, студентів коледжів та технікумів (училищ), розташованих на територіях радіоактивного забруднення (п. 2–4 ст. 2 цього Закону), а також дітей, евакуйованих із зони відчуження, дітей, які є інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, і тих, які проживали в зоні безумовного (обов'язкового) відселення з моменту аварії до при-

йняття постанови про відселення. Дітям, які не харчуються в зазначених навчальних закладах, а також за всі дні, коли вони не відвідували ці заклади, до досягнення повноліття виплачується грошова компенсація у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України;

5) зарахування до стажу роботи одному з батьків часу догляду за потерпілою дитиною до досягнення нею віку 12 років.

Дітям, зазначеним у п. 7 ст. 27 цього Закону, надаються пільги, передбачені пп. 3, 4 та 5 ч. I цієї статті. Одному з батьків зазначених дітей або особі, яка їх замінює, надаються пільги, передбачені п. 2 ч. I ст. 13.

Дітям, зазначеним у ст. 27 цього Закону, яким встановлено інвалідність, пов'язану з Чорнобильською катастрофою, надаються компенсації та пільги, передбачені пп. 1-11 ч. 1 цієї статті, а також надаються такі компенсації та пільги:

– безплатне користування всіма видами міського та приміського транспорту (крім таксі, де кількість місць для пасажирів не більше 9 на території України за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безоплатній основі;

– позачергове обов'язкове забезпечення місцями у дошкільних закладах освіти незалежно від відомчої підпорядкованості;

– використання чергової відпустки у зручний час для одного з батьків дитини-інваліда або особи, яка їх замінює, а також отримання одним із батьків або особою, яка їх замінює, додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком на 14 робочих днів на рік, та деякі інші, що зазначено в ст. 30 цього Закону.

Сім'ям, що мають дітей-інвалідів, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення, відшкодовується 50 % вартості палива, придбаного в межах норм, встановлених для продажу населенню; позачергово встановлюється телефон з оплатою 50 % вартості його встановлення. Дитина-інвалід та один з батьків чи особа, яка їх замінює, щорічно забезпечуються путівкою для будь-якого виду оздоровлення чи відпочинку на безоплатній основі. У разі неможливості надання путівки виплачується компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування.

Дітям, які мають підстави для встановлення категорії 2 або 3, до досягнення повноліття, крім компенсацій та пільг, зазначених у ч. I цієї статті, надаються пільги, передбачені пп. 2, 4 і 5 ч. III цієї статті. Після досягнення повноліття (в разі одруження або влаштування на роботу у передбачених чинним законодавством випадках до досягнення повноліття – за їхнім бажанням, відповідно з часу одруження або влаштування на роботу) особам, зазначеним у ст. 27 цього Закону, надаються пільги та компенсації відповідно до встановлених ст. 14 цього Закону категорій.

Дітям до досягнення повноліття, які до вступу в державні вищі заклади освіти, професійно-технічні заклади освіти, розташовані за межами зони забруднення, мали підстави для отримання категорії 4, надаються пільги, пе-

редбачені пп. 4 і 5 ч. I цієї ст. та п. 4 ч. III цієї ст., а студентам з числа цих дітей віком до 23 років надаються пільги, передбачені п. 6 ст. 22 цього Закону.

У розд. VI ст. 32–38 означеного Закону йдеться про захист населення, яке потерпіло від Чорнобильської катастрофи, а у розд. VI ст. 39–47 зазначено про особливості регулювання праці громадян, які працюють на територіях радіоактивного забруднення. Зокрема таким громадянам провадиться доплата в порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України. Громадянам, які працюють у зоні відчуження, а також у зоні безумовного (обов'язкового) відселення після повного відселення жителів, за рішенням Адміністрації зони відчуження, встановлюється також доплата згідно з положенням, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Ст. 40 присвячена оплаті праці військовослужбовців, військовозобов'язаних, вільнонайманих, які несуть службу на територіях радіоактивного забруднення. Військовослужбовцям, які несуть службу на територіях радіоактивного забруднення, підвищення оплати праці провадиться шляхом нарахування на оклади грошового утримання надбавок, згідно ст. 39 цього Закону.

Військовозобов'язаним, вільнонайманим, призваним і направленим для ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, а також тим, хто несе службу на територіях радіоактивного забруднення, оплата праці провадиться згідно зі ст. 39 цього Закону за всі календарні дні роботи на підставі довідки, яка надається військовою частиною.

Працівникам, тимчасово переведеним або відрядженим для роботи на територіях радіоактивного забруднення, оплата праці провадиться з урахуванням доплат, передбачених ст. 39 цього Закону, виплачуються добові у розмірі, передбаченому законодавством. У зоні відчуження добові виплачуються в підвищеному розмірі, який встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Працівникам, відрядженим на будівництво об'єктів, пов'язаних із ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, замість добових виплачується 75 % середньої заробітної плати за місцем основної роботи.

Оплата праці працівників, зайнятих спеціальною переробкою, утилізацією, дослідженням сировини і матеріалів з підвищеною внаслідок Чорнобильської катастрофи радіоактивністю, провадиться за підвищеними на 25 % тарифними ставками (відрядними розцінками) і посадовими окладами за умови розташування підприємства поза зонами радіоактивного забруднення і постійної потужності дози зовнішнього опромінення на робочому місці понад 50 мікрорентген на годину.

Оплата праці працівників, зайнятих ремонтом і обслуговуванням технічних засобів та обладнання, їх спеціальною обробкою, проведенням дозиметричного контролю, провадиться за підвищеними на 25 % тарифними ставками (відрядними розцінками), посадовими окладами за умови, що поверхневе забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи цих технічних засобів та обладнання перевищує встановлені норми.

Оплата праці у вихідні та святкові дні на територіях радіоактивного забруднення провадиться в подвійному розмірі з урахуванням доплат, встановлених ст. 39 цього Закону.

Працівникам, які працюють (перебувають у відрядженні) на територіях радіоактивного забруднення, надається щорічна відпустка тривалістю пропорційно відпрацьованому на цих територіях часу в зонах:

– відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення – 44 календарні дні. Загальна тривалість відпустки не має перевищувати 56 календарних днів;

– гарантованого добровільного відселення – 37 календарних днів. Загальна тривалість відпустки не може перевищувати 49 календарних днів;

– посиленого радіоекологічного контролю – 30 календарних днів. Загальна тривалість відпустки не може перевищувати 42 календарних днів.

Зазначені відпустки надаються без урахування додаткової відпустки, передбаченої законодавством України. В усіх випадках тривалість щорічної відпустки має бути не меншою за передбачену законодавством України для будь-якої категорії працівників. За працівниками, які отримують відпустку більшої тривалості, ніж передбачено цим Законом, її тривалість зберігається.

Пенсії та компенсації особам, які належать до категорій I–IV

Одноразова компенсація та щорічна допомога на оздоровлення учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та сім'ям, які втратили годувальника, серед осіб, які належать до учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, смерть яких пов'язана із цією катастрофою, виплачується в порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Пенсії особам, зарахованим до категорій I–IV, встановлюються у вигляді:

а) державної пенсії;

б) додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, яка призначається після отримання права на державну пенсію.

Особам, віднесеним до категорій I–IV призначається щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Щомісячна компенсація в разі втрати годувальника призначається на кожного непрацездатного члена сім'ї, який був на його утриманні, у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Право на щомісячну компенсацію в разі втрати годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи мають непрацездатні члени сім'ї годувальника, які були на його утриманні. При цьому дітям щомісячна компенсація призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі і стажисти мають право на щомісячну компенсацію в разі втрати годувальника на строк навчання у навчальних закладах, але не більш як до досягнення ними 23-річного віку.

Додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, та щомісячна компенсація сім'ям за втрату годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи виплачуються повністю незалежно від заробітку, пенсії чи іншого доходу.

Державна пенсія особам, які належать до категорії I, та у зв'язку з втратою годувальника

Пенсія по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсія у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, згідно зі ст. 54 цього Закону, можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження впродовж 1986–1990 рр., у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно із законодавством.

Умови, порядок призначення та мінімальні розміри пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначаються актами Кабінету Міністрів України з відповідних питань.

Ст. 55 регламентує умови надання пенсій за віком особам, які працювали або проживали на територіях радіоактивного забруднення. Порядок обчислення пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначається Кабінетом Міністрів України.

Особам, які працювали або проживали на територіях радіоактивного забруднення, пенсії надаються із зменшенням пенсійного віку, встановленого для одержання державних пенсій, що представлено у табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Умови надання пенсій за віком особам, які працювали або проживали на територіях радіоактивного забруднення

№ з/п	Категорія осіб	Зменшення віку виходу на пенсію
1	2	3
1	Учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС:	
	які працювали у зоні відчуження з моменту аварії до 1 липня 1986 р. незалежно від кількості робочих днів, а з 1 липня 1986 р. до 31 грудня 1986 р. – не менше 5 календарних днів;	<i>10 років</i>
	які працювали у 1987 р. у зоні відчуження не менше 14 календарних днів;	<i>8 років</i>
	які працювали з 1 липня 1986 р. до 31 грудня 1986 р. у зоні відчуження від 1 до 5 календарних днів, у 1987 р. – від 10 до 14 календарних днів, у 1988 р. – не менше 30 календарних днів, на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації техніки або їх будівництві – не менше 14 календарних днів у 1986 р.;	<i>5 років</i>

Продовження табл. 5.2

1	2	3
	які відпрацювали на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним у встановленому порядку;	<i>чоловіки – 10 років і більше, жінки – 7 років 6 місяців і більше), вік виходу на пенсію зменшується додатково на 3 роки понад передбачений цією статтею</i>
	які відпрацювали на інших роботах зі шкідливими та важкими умовами праці за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним у встановленому порядку	<i>чоловіки – 12 років 6 місяців і більше, жінки – 10 років і більше, вік виходу на пенсію зменшується додатково на 1 рік понад передбачений цією статтею</i>
2	Потерпілі від Чорнобильської катастрофи:	
	евакуйовані з 10-кілометрової зони відчуження у 1986 р.;	<i>10 років</i>
	евакуйовані з інших територій зони відчуження у 1986 р.;	<i>8 років</i>
	особи, які постійно проживали або постійно проживають чи постійно працювали або постійно працюють у зоні безумовного (обов'язкового) відселення за умови, що 1 рік за станом на 1 січня 1993 р. вони прожили або відпрацювали у цій зоні не менше 2 років;	<i>4 роки * та додатково за кожний рік проживання, роботи, але не більше 9 років</i>
	особи, які постійно проживали або постійно проживають чи постійно працювали, постійно працюють у зоні гарантованого добровільного відселення за умови, що вони станом на 1 січня 1993 р. прожили або відпрацювали у цій зоні не менше 3 років;	<i>3 роки* та додатково 1 рік за кожний рік за 2 роки проживання, роботи, але не більше 6 років</i>
	особи, які постійно проживали або постійно проживають чи постійно працювали, постійно працюють у зоні посиленого радіологічного контролю за умови, що вони станом на 1 січня 1993 р. прожили або відпрацювали у цій зоні не менше 4 років;	<i>2 роки* та додатково 1 рік за 3 роки проживання, роботи, але не більше 5 років</i>
	особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 р. не менше 14 календарних днів або не менше 3 місяців протягом 1986–1987 рр. за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, що виконувалися за урядовими завданнями;	<i>2 роки</i>

1	2	3
	особи, які відпрацювали на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1;	<i>чоловіки – 10 років і більше, жінки – 7 років 6 місяців і більше, вік виходу на пенсію зменшується додатково на 2 роки понад передбачений цією статтею</i>
	особи, які відпрацювали на інших роботах зі шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2	<i>чоловіки – 12 років 6 місяців і більше, жінки – 10 років і більше, вік виходу на пенсію зменшується додатково на 1 рік понад передбачений цією статтею</i>

Пенсійний вік за бажанням особи може бути знижено тільки за однієї підставі, передбаченій цією статтею, якщо не має інших умов. При цьому відповідне зниження пенсійного віку застосовується також до завершення періоду збільшення віку виходу на пенсію до 1 січня 2022 р.

Пільги щодо обчислення стажу роботи (служби)

1. Час роботи, служби (в тому числі державної) з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у зоні відчуження зараховується до стажу роботи, стажу державної служби, вислуги років, яка надає право на пенсію за вислугу років відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»: до 1 січня 1988 р. – у потрійному, а з 1 січня 1988 р. до 1 січня 1993 р. – в полуторному розмірі (у тому числі за списком № 1). Із 1 січня 1993 р. та в наступні роки пільги з обчислення стажу роботи у зоні відчуження визначаються Кабінетом Міністрів України.

2. Право на пенсію в повному розмірі мають громадяни, які належать до категорій I–IV, за умови стажу роботи не менш як: чоловіки – 20 років, жінки – 15 років, зі збільшенням пенсії на один процент заробітку за кожний рік роботи понад встановлений цим пунктом стаж, але не вище 75 % заробітку, а громадянам, які відпрацювали за списком № 1 – чоловіки – 10 років і більше, жінки – 7 років 6 місяців і більше – не вище 85 % заробітку.

3. Громадянам, зарахованим до категорій I–IV, надається статус ветерана праці за умови наявності у них стажу роботи на 10 років більшого за встановлений п. 2 цієї статті (у жінок – 25 років, у чоловіків – 30 років).

Пільги щодо обчислення середньомісячного заробітку

Обчислення середньомісячного заробітку провадиться відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». У разі обчислення пенсії відповідно до ч. II ст. 27 цього Закону за бажанням того, хто звернувся за пенсією, середньомісячний фактичний заробіток для обчислення пенсії може визначатися за будь-які 12 місяців підряд роботи на територіях радіоактивного забруднення.

Якщо особа, яка звернулася за пенсією, пропрацювала на територіях радіоактивного забруднення:

– менше 12 місяців, – середньомісячний заробіток визначається шляхом ділення загальної суми заробітку за календарні місяці роботи на кількість цих місяців;

– не менше 30 календарних днів у 2 місяцях, – середньомісячний заробіток визначається за будь-які фактично відпрацьовані 30 календарних днів роботи;

– менше місяця, – середньомісячний заробіток визначається за цей календарний місяць з додаванням до заробітку на основній роботі.

Порядок обчислення середньомісячного заробітку для призначення пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, призначеної відповідно до ст. 54 цього Закону, визначається Кабінетом Міністрів України.

Особам, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у 1986 р., а також в евакуації населення на добровільній безплатній основі і стали інвалідами внаслідок ЧАЕС, пенсія по інвалідності за їхнім бажанням обчислюється з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, що був встановлений на час їхнього перебування в зоні відчуження.

Важливо! Виплата пенсій працюючим пенсіонерам регулюється ст. 58 даного Закону. Пенсійне законодавство перебуває в стадії реформування.

Пенсії військовослужбовцям, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи

Пенсії військовослужбовцям призначаються з їхнього грошового забезпечення згідно з цим Законом та іншими законодавчими актами. Додаткова пенсія за шкodu, заподіяну здоров'ю, призначається відповідно до ст. 51 цього Закону. Військовослужбовцям пенсії по інвалідності, а членам їх сімей – пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи за їхнім бажанням можуть призначатися на умовах і в порядку, визначених законодавством України для осіб, котрі стали інвалідами внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, які вони отримали під час виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) або відповідно до ст. 54 цього Закону.

Особам, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження дійсної строкової служби і внаслідок цього стали інвалідами, пенсія по інвалідності обчислюється відповідно до цього Закону або за бажанням цих осіб з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, що був встановлений на час їхнього перебування в зоні відчуження.

Виплата пенсій громадянам України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, у разі виїзду за кордон

У разі виїзду пенсіонера серед постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, крім пенсії, зазначеної в частині другій цієї статті, виплачується в порядку, передбаченому ст. 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Пенсія по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання внаслідок Чорнобильської катастрофи, призначена згідно зі ст. 54 цього Закону, в разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон виплачується органом, що призначає пенсії. При цьому застосовується порядок переведення в інші країни пенсій по інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, які мають одночасно право на інші пільги та компенсації, передбачені законодавством України, надаються за їх вибором пільги та компенсації відповідно до одного із законів України.

Громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, мають право захищати у відповідних державних, судових органах свої законні інтереси та інтереси своїх дітей.

Створення системи надійного захисту людей від наслідків Чорнобильської катастрофи потребує залучення значних фінансових, матеріальних та наукових ресурсів. Однак держава йде на це через велику місію, яку вона на себе поклала.

Розміри надбавок, підвищень та інших виплат, які встановлюються до пенсій, розмір яких розраховуються виходячи із прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб протягом 2016 р. надано в додатку 7.

Питання для самоконтролю

1. Кого за законодавством відносять до Героїв праці?
2. Які пільги надає держава Героям праці?
3. Хто вважається ветераном праці?
4. Чи завжди надання пільг є економічно обґрунтованою справою?
5. Що необхідно зробити для того, щоб скасувати систему пільг у сфері охорони здоров'я?
6. Яким категоріям громадян надаються пенсії за особливі заслуги перед Україною?
7. З якого дня призначається пенсія за особливі заслуги?
8. Кого з громадян відносять до категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи?
9. Кого за законодавством визнано потерпілими внаслідок Чорнобильської катастрофи?
10. Кого вважають «ліквідаторами»? Які пільги надають цій категорії населення?
11. З якою метою введено розподіл постраждалого населення на низку категорій?
12. Як провадиться соціальний захист жінок, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи?
13. Як провадиться соціальний захист дітей осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи?
14. Який порядок надання пенсій військовослужбовцям, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС?
15. Чи мають чорнобильці податкові пільги і в яких випадках?

Рекомендована література

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 09.08.2003 р. № 1058-IV, редакція від 06.02.2017 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
2. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI, редакція від 30.08.2016 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=803-12>
3. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.12.1993 р., № 3721-XII редакція від 01.01.2015 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3721-12>
4. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною [Електронний ресурс] : Закон України від 01.06.2000 р. № 1767-III, редакція від 05.01.2017 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1767-14>
5. Про пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України № 1788-12, редакція від 01.01.2017 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1788-12>
6. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII, редакція від 06.02.2017 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2262-12>
7. Про підвищення престижності шахтарської праці [Електронний ресурс] : Закон України від 02.09.2008 р. № 345-VI, редакція від 01.01.2017 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=345-17>
8. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [Електронний ресурс] : Закон України від 28.02.1991 р. № 796-XII від 28.06.2017 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=796-12>
9. Пенсійне забезпечення у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/11584-pensijne-zabezpechennya-u-2017-rotsi>
10. Розміри надбавок, підвищень та інших виплат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pensia.ua/ua/baza-znan/pensiyna-enciklopedia/item/704-rozmiry-nadbavok-pidvyshchen-ta-inshykh-vyplat>

Розділ 6. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

План

6.1. Роль Міжнародної організації праці та інших міжнародних організацій у захисті соціальних прав людини.

6.2. Розвиток національних систем соціального захисту населення у світі.

6.3. Міжнародні соціальні стандарти.

6.1. Роль Міжнародної організації праці та інших міжнародних організацій у захисті соціальних прав людини

Міжнародна організація праці (далі – МОП) (англ. International Labour Organization) – спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни – Організації Об'єднаних націй (далі – ООН), що була заснована 1919 р. урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці. У ХХ ст. першочерговими завданнями діяльності МОП є підтримка демократії та соціального діалогу, боротьба з бідністю та безробіттям, заборона дитячої праці.

Членами МОП є 185 країн. У роботі організації беруть участь представники роботодавців, організацій трудящих та урядових структур. 1946 р. вона стала першою спеціалізованою установою ООН.

МОП активно працює в Україні з початку 90-х рр. МОП вже здійснила проекти, пов'язані з аналізом стану соціальної політики (спільно із ПРООН і Світовим банком), кризового стану ринку праці в Україні (1995 р.), розвитком соціального партнерства. Протягом усього часу МОП надавала і продовжує надавати допомогу урядові в експертному оцінюванні законопроектів, ознайомленні урядовців, представників профспілок і роботодавців з міжнародними стандартами статистики праці та її національною систематизацією. Україна ратифікувала 17 конвенцій МОП.

Нині МОП спільно із ПРООН та іншими агенціями здійснює в Україні важливі проекти, які пов'язані з розробкою моделі соціального бюджету, ринком праці та професійним навчанням безробітних, розвитком малого і середнього підприємництва, соціального діалогу, трудового законодавства, гендерної рівності у сфері праці, профілактикою ВІЛ/СНІДу на робочих місцях.

Із метою сприяння соціальному захисту та координації дій із соціального забезпечення у світі 1927 р. було створено міжнародну асоціацію соціальної безпеки (далі – ISSA). Це міжнародна організація, що об'єднує національні адміністрації та агентства соціального забезпечення. Заснована 1927 р., МАСБ налічує понад 330 організацій-членів у 160 країнах. Штаб-квартира знаходиться в Женеві (Швейцарія) в Міжнародному бюро праці.

Президентом ISSA, обраним 2016 р., є Йоахим Брейер (Німеччина), а з 2005 р. – Генеральний секретар Ханс-Хорст Конколевскі (Данія).

Заснована під егідою МОП 4 жовтня 1927 р. у Брюсселі (Бельгія) як Міжнародна конференція страхових фондів і товариств взаємного блага – конферансьє міжнародних союзів національних товариств і асоціацій «забезпечення-Maladie». Назву було змінено 1936 р. у Празі (Чехословаччина) на Міжнародну конференцію соціального страхування – *Conférence internationale de la mutualité et des* (далі – CIMAS). Справжню назву прийняли 1947 р. в Женеві (Швейцарія) разом із новою Конституцією. Економічною та соціальною радою Організації Об'єднаних Націй (далі – ЕКОСОП) ISSA має консультативний статус Генеральної категорії. Ця акредитація ООН була дана в знак визнання того факту, що робота МАСО відповідає духу, статуту і принципам ООН. Привілеї цієї назви надають МАСО право бути присутніми та робити значний внесок у спеціальні сесії Генеральної Асамблеї ООН, а також міжнародні конференції, які скликає ООН та інші міжурядові органи. Протягом дев'яти десятиліть ISSA розширилася і стала всесвітньою асоціацією, що об'єднує наразі більше 330 організацій у 160 країнах.

Європейська комісія з прав людини – установа, яка впродовж 1955–1998 рр. займалася первинним розглядом скарг приватних осіб на порушення Європейської конвенції про права людини. Після розгляду в комісії скарги, які вона не відхиляла, передавалися або до Європейського суду з прав людини, або до Комітету міністрів Ради Європи. Вона готує звіти про соціальне становище у країнах ЄС.

Після Другої світової війни внаслідок поширення соціалістичних ідей, упровадження доктрини соціальної держави в розвинутих ринкових країнах поняття «соціальне забезпечення» набуло сенсу компоненти соціальної політики. А термін «соціальне забезпечення» почав вживатись у міжнародних документах, прийнятих у другій половині ХХ ст.: Загальній декларації прав людини; Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. МОП оперує поняттям «соціальний захист». За визначенням цієї організації, соціальний захист населення – це «захист, який суспільство забезпечує своїм членам через набір суспільних заходів від економічних і соціальних лих, що спричиняє суттєве зниження заробітків у результаті хвороби, пологів, виробничих нещасних випадків, безробіття, інвалідності, старості чи смерті; забезпечення медичної допомоги; забезпечення субсидій сім'ям з дітьми».

6.2. Розвиток національних систем соціального захисту населення у світі

Своєю появою соціальний захист населення (далі – СЗН) як суспільно значущий феномен зобов'язаний демократичним процесам, що відбувались у країнах світу на різних етапах історії та з різною силою вияву. Поштовх їм дали революційні події в країнах Західної Європи у XIX ст. та першій половині XX ст., що сприяло прийняттю соціальних законів канцлером О. Бісмарком (1815–1898 рр.) у Німеччині, а згодом і в решті країн Європи та інших континентів.

Особливий вплив мали революції 1905 р. і Жовтнева 1917 р. в Росії; революційні події на початку XX ст. в Німеччині, Австрії, Угорщині, Фінляндії; виникнення комуністичного руху та Комінтерну. Загальна кількість страйкарів 1900–1902 рр. становила близько 119,9 тис. осіб, 1903–1904 рр. – уже 257,5 тис. осіб. Загальний страйк гірняків Великобританії в 1926 р. продемонстрував небувалу солідарність трудящих усього континенту. Під час Економічної кризи 1929–1933 рр., коли промислове виробництво знизилося на 35–40 %, дала новий поштовх до загострення соціальної напруженості. За три роки кризи у 15 найбільших капіталістичних країнах було 18 794 страйків, де взяли участь 8 515 100 осіб. До того ж соціальне питання поставало серед центральних у боротьбі за владу.

Хронологію прийняття законів щодо СЗН у деяких країнах Західної Європи висвітлюють дані табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Прийняття законів про соціальний захист у зарубіжних країнах

Країни	Страховання від нещасних випадків	Медичне страхування	Пенсійне страхування	Допомога по безробіттю	Охорона здоров'я	Мінімальний гарантований дохід
Австрія	1887	1888	1927	1920	1945	–
Бельгія	1844	1944	1924	1944	1944	1974
Великобританія	1887	1911	1908	1911	1948	1948
Данія	1916	1933	1921	1907	–	1933
Ірландія	1966	1911	1960	1911	–	1977
Ісландія	1925	1946	1946	1956	–	–
Італія	1898	1928	1919	1919	1886/ 1890	–
Люксембург	1902	1901	1911	1921	1880	1986

Німеччина	1871	1883	1889	1927	1880	1961
Норвегія	1894	1909	1936	1938	1944	–
Франція	1898	1930	1910	1959/ 1967	1945	1988
Швейцарія	1911	1911	1946	1976	–	–
Швеція	1901	1891	1913	1934	1953	1982
США	1902*	1965	1935	1935	1965	1938
Чилі	1952– 1982**			1898,1981		

* Уперше в штаті Меріленд

** За цей період в Чилі було створено систему соціального забезпечення, що включала ряд життєво необхідних законів щодо соціального страхування. Відома за провадженням накопичувальної пенсійної системи.

Ідеї Дж. Кейнса про регулівну роль держави у вирішенні питань про зайнятість і деякі інші лягли в основу соціально-економічної стратегії правлячих кіл Заходу. Заснована на ній політика супроводжувалась задоволенням багатьох основних вимог профспілок, які перетворились на масовий впливовий рух. У більшості країн Західної Європи було проведено соціальні реформи: введено 8-годинний робочий день, соціальне страхування, збільшено тривалість сплачуваних відпусток, розширено права профспілок тощо. Проте складні соціальні проблеми виявилось із новою силою вже в перші післявоєнні роки. Відбувся бурхливий страйковий рух.

Національні системи соціального захисту

Формуванню національних систем СЗН у країнах Європи також особливо сприяли процеси післявоєнного розвитку в СРСР, поява соціалістичних країн, зміцнення позицій соціал-демократичних і комуністичних партій в урядах багатьох європейських країн, поява МОП (1949 р.), яка стала основним провідником ідей захисту трудящих, а також активна діяльність ООН.

Розвиток національних систем СЗН в європейських країнах став результатом не тільки бажання власних політичних сил побудувати у цих країнах соціальну державу, він відбувався паралельно зі змаганням двох систем: капіталістичною та соціалістичною, кожна з яких намагалась продемонструвати не тільки власні економічні переваги, але й успіхи в соціальному захисті населення.

Європейські країни починають об'єднувати свої зусилля спочатку в економічній, потім – у соціальній сферах. 1961 р. Організація з європейського економічного співробітництва (Organization for European Economic Cooperation – ОЕЕС) трансформувалася в Організацію економічного співтовариства та розвитку (Organization of Economic Cooperation and Development – ОЕСД, ОЕСР (укр.)). Мета ОЕСР – підтримка економічного

зростання, забезпечення зайнятості та належного життєвого рівня населення на основі заснування через Римський договір (1957 р.) Європейського економічного співтовариства (European Economic Community – ЕЕС, ЄЕС (укр.)) як організації, що сприятиме добросусідському економічному партнерству, поєднанню ресурсів і підтриманню миру. Згодом ЄЕС та ОЕСР поширили сфери свого впливу з економічної до соціальної політики.

Римський договір про співробітництво країн Європи містив обмаль заходів щодо вирішення соціальних питань (метою визначених у Договорі заходів був захист трудящих загалом). У 1970-ті рр. усвідомлюється потреба викоремлення не тільки спільних завдань у макроекономічній політиці, але й у координації соціальної політики, одним із напрямів якої стає СЗН. Експерти ОЕСР опублікували свою відому книгу «Криза держави добробуту», в якій довели наявність негативної кореляції між економічним розвитком і соціальною нерівністю. З 1970 р. до 2000 р. ЄЕС та ОЕСР запровадили проведення контент-аналізу «Щорічних економічних досліджень» зайнятості населення, стану соціальної сфери суспільства в 14 країнах Європи. 1983 р. було започатковано видання «Оглядів зайнятості» ОЕСР з метою оцінювання стану ринку праці та його перспективи.

На кінець 1990-х рр. соціальна політика ЄС сформувалась, хоча в подальшому за її провадження ЄС довелося вирішувати ряд проблем, серед яких дві найважливіші: перша – щодо розширення компетенції органів ЄС в соціальній сфері і збільшення кількості інститутів комунітарного рівня, друга – реалізації принципів конвергенції (економічного і соціального вирівнювання країн – членів ЄС) та гармонізації (зближення національних систем СЗН).

Доленосний характер у становленні СЗН мала й зміна парадигми розвитку. На Всесвітній конференції із соціального розвитку в Копенгагені (1995 р.) Світовій Спільноті було запропоновано перемістити основну увагу з темпів економічного зростання на стійкий розвиток людини і на цій основі сформулювати нові цілі суспільства.

Представники 186 країн, у тому числі 117 голів держав, визнали необхідність включення соціальних стратегій в економічне планування.

Уніфікація соціального законодавства в країнах Європейського Союзу

Історична довідка. Днем народження Європейського Союзу вважається 9 травня 1950 р., коли міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман озвучив підготовлену Жаном Монне пропозицію, в якій закликав Францію та Німеччину об'єднати свої вугільні й сталеливарні промисловості під єдиним наднаціональним управлінням. Із 1985 р. 9 травня відзначається в Європейському Союзі як офіційне свято – День Європи. 18 квітня 1951 р. ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Італія уклали договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЕОВС, ECSC – European Coal and Steel Community), метою якого стало об'єднання євро-

пейських ресурсів із виробництва сталі й вугілля. В дію даний договір вступив із липня 1952 р. Для поглиблення економічної інтеграції ті ж шість держав 1957 р. заснували Європейське економічне співтовариство (ЄЕС, Спільний ринок) (ЕЕС – European Economic Community) і Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом, Euratom – European Atomic Energy Community). Найважливішим і найширшим за сферою компетенції із цих трьох європейських співтовариств було ЄЕС. 11 грудня 1991 р. керівники держав та урядів дванадцяти країн – членів ЄЕС уклали Маастрихтську угоду (1992 р.), що відкрила нову фазу в поглибленні економічної та політичної інтеграції, 1993 р. воно було офіційно перейменовано в Європейське Співтовариство.

Поява ЄС особливо вплинула на розвиток теорії та практики СЗН. Поглибило право людини на соціальний захист формування європейської соціальної моделі (далі – ЄСМ). Це відображено у створенні законодавства країн – членів ЄС щодо СЗН. Макет ЄСМ і основні напрями соціальної політики викладено у важливих документах ЄС, зокрема в Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників (1989 р.), що була доповнена Хартією основних прав ЄС (2000 р.), а також у тексті Конституції, підписаній у Римі 2004 р. між головами держав та урядів ЄС. Відповідно до цих документів триває робота над створенням єдиного соціального простору – території, на якій реалізується соціальна політика ЄС.

Згідно із положеннями «Договору про заснування Європейського Співтовариства», кожен громадянин країни – члена ЄС є громадянином Союзу. Працівникам, самозайнятим особам і членам їхніх сімей надано свободу пересування в межах ЄС (ст. 18). Але це може призвести до втрати багатьох можливостей у галузі соціального захисту порівняно з тими, які вони мають у своїй країні. Тому для забезпечення СЗН, виконання положень, визначених Європейською соціальною хартією та Хартією Співтовариства про основні соціальні права працівників, ЄС вживає заходів, які сприяють координації дій і зважають на відмінності національних законодавств щодо СЗН.

Відповідно до законодавства країн – членів ЄС, наявність права на певний вид СЗН і його надання залежить від розміру та кількості внесків у відповідні інститути СЗН. Право на соціальний захист (пенсії або соціальні допомоги) може пов'язуватися також із фактом проживання в одній з країн ЄС. Але ж кожна країна має власне законодавство щодо СЗН. Цю проблему відображено у ст. 42 Договору про ЄС, де йдеться про адаптацію СЗН щодо захисту працівників-мігрантів і його відповідність двом основним принципам: створення можливостей для набуття та збереження права на соціальні виплати шляхом урахування всіх періодів, передбачених у законах певних країн, а також надання виплат особам, які є резидентами на території країн ЄС. Положення ст. 42 вищезазначеного Договору міститься в Регламенті ради ЄС № 1408/71. Цей акт визначає, що метою створення європейського законодавства щодо СЗН є не адаптація законодавства країн-

членів до європейського, а координація порядку забезпечення осіб, визначених ст. 51, та гарантування того, що внески до фондів соціального страхування особи в одній із країн – членів ЄС, даватимуть право на СЗН у будь-якій іншій країні – учасниці ЄС.

Законодавство ЄС також усуває можливі територіальні обмеження під час застосування різних схем СЗН. При цьому схеми можуть модифікуватися. Якщо країна не поліпшує власного законодавства порівняно із законодавством ЄС, то має застосовуватися принцип верховенства права ЄС, коли певні національні норми не використовуються.

Регламент 1408/71 є комплексним актом, що визначає поняття особи у сфері СЗН, суть виплат та принципи, на яких він базується. Положення охоплює такі групи осіб, як наймані працівники, самозайняті особи, члени сім'ї та один із подружжя, який пережив іншого. Один із членів подружжя вважається громадянином ЄС незалежно від національності іншого.

Законодавство ЄС про СЗН не обмежує права тих, хто пересувається в межах ЄС із метою працевлаштування. Але є різниця у праві на виплати частково і повно зайнятих працівників. Частково зайняті працівники мають право на отримання виплат відповідно до законодавства ЄС тільки в тому випадку, якщо вони підлягали соціальному страхуванню за національною схемою. Так, відповідно до Соціального кодексу Німеччини, особи, які мають неповну зайнятість, не підлягають обов'язковому страхуванню. Якщо вони не застраховані в системі добровільного страхування, то не забезпечуватимуться за європейським законодавством.

Члени сім'ї – це визначені в законі або визнані такими особи, а також ті, які ведуть спільне господарство за умови проживання під одним дахом із працівником. До членів сім'ї належать і утриманці працівника. Визначення члена сім'ї – різне у різних країнах і, відповідно, різні підстави для отримання соціальних виплат. Підстави і види виплат членам сім'ї можна було б уніфікувати, застосовуючи єдине визначення, але це суперечило б основним принципам СЗН та обмежило б свободу пересування. Тому використовуються ті поняття, які є в законодавстві кожної країни – члена ЄС.

Виплати сім'ям та одному із подружжя, який пережив іншого, здійснюються за рахунок коштів соціального страхування. При цьому діє обов'язкове правило, суть якого полягає в тому, що названі особи та/або їхні годувальники мають бути застрахованими в системі соціального страхування. Це правило не передбачає винятків.

Європейське законодавство визначає різницю між виплатами, які гарантуються особі як природне право, і виплатами, право на які виникає залежно від статусу члена сім'ї робітника чи одного із подружжя. Наприклад, французька сім'я жила в Нідерландах, чоловік працював, підлягав соціальному страхуванню й отримав право на пенсію в Нідерландах, а дружина перебувала на його утриманні. Якщо чоловік помирає, а дружина повертається до Франції, вона має право на пенсію відповідно до свого статусу, оскільки її чоловік робив внески до пенсійного фонду. Роз-

межування природних і набутих прав порушує фундаментальну правову вимогу про єдиний підхід і ставить надання соціальних виплат у залежність від внутрішніх схем соціального захисту.

Усупереч спробам ЄС врегулювати всі питання щодо соціального захисту мігрантів та їхніх сімей, досі не розв'язано проблему з громадянами, які неспроможні сплачувати страхові внески, та ніяк не регулюється становище громадян із країн «третього світу», які легально проживають у країнах ЄС, а також громадян країни ЄС, котрі не є членами сім'ї працівників-мігрантів.

6.3. Міжнародні соціальні стандарти

Міжнародні соціальні стандарти закріплено в таких важливих міжнародних актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Європейська соціальна хартія 1961 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (документ Ради Європи), низка конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, присвячені соціальному забезпеченню та страхуванню, та інші документи.

Стандарт (від англ. standart) у широкому розумінні – взірець, еталон, модель, норма, зразок, мірило. Отже, це не тільки зразок, але й норма (тобто він потребує правового закріплення), а також мірило (має вимірюватися певними одиницями, мати конкретне кількісне та якісне наповнення). В національному законодавстві термін «стандарт» використовується в багатьох нормативних актах, в тому числі Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».

Державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий прожиткового мінімуму. Соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. Нормативи витрат (фінансування) – показники поточних і капітальних витрат із бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб на рівні, не нижчому державних соціальних стандартів і нормативів.

Мета встановлення державних соціальних стандартів і нормативів:

1) визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, передбачених Конституцією України;

2) визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, фінансових ресурсах для їх реалізації;

3) визначення й обґрунтування розмірів видатків бюджетних коштів і коштів соціальних фондів на соціальний захист, забезпечення населення, утримання соціальної сфери. Державні соціальні стандарти обов'язково враховуються під час розробки програм економічного та соціального розвитку.

Класифікація соціальних нормативів здійснюється за характером задоволення соціальних потреб і за рівнем їх задоволення.

За першим критерієм виокремлюють:

1) нормативи споживання – розміри споживання в натуральному вираженні за певний проміжок часу (за рік, місяць, день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;

2) нормативи забезпечення – визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;

3) нормативи доходу – розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обчислюється на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За другим критерієм соціальні нормативи поділяються на:

1) нормативи раціонального споживання – рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб;

2) нормативи мінімального споживання – соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг з огляду на соціальні або фізіологічні потреби;

3) статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп.

Державні соціальні стандарти і нормативи зазвичай формуються, встановлюються і затверджуються в порядку, визначеному урядом країни за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства.

За сферою застосування державні соціальні стандарти і нормативи розрізняються за видами (розд. 1.2).

Міжнародний соціальний стандарт – закріплений у міжнародному нормативному акті (договорі) загальновизнаний рівень реалізації прав у сфері праці, соціального забезпечення та освіти. Ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. закріплює, що **міжнародний договір** – це угода, укладена між державами в письмовій формі й урегульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена ця угода в одному документі, двох або кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування. Тож

міжнародний договір – це передусім угода, укладена між державами, які вільно висловили та погодили між собою свою волю. Згідно із цим визначенням, міжнародний договір: *по-перше*, може мати різні назви (конвенція, пакт, хартія тощо); *по-друге*, має бути укладений у письмовій формі; *по-третє*, має відповідати нормам міжнародного права; *по-четверте*, може міститись в одному або кількох документах.

Найважливіші джерела міжнародного права для соціальних стандартів:

- 1) Загальна декларація прав людини 1948 р.;
- 2) Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права 1966 р.;
- 3) Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р.;
- 4) конвенції МОП.

Міжнародні соціальні стандарти формувалися поступово, протягом щонайменш 60 років, і закріплювались у різних міжнародних актах. Вони охоплюють широку сферу суспільних відносин, тому численні, хоча їхня характерна ознака – системність.

Система міжнародних соціальних стандартів передбачає їх поділ за:

- **сферою дії** (загальні та регіональні (європейські, азіатські, американські, африканські, СНД));
- **за змістом** (у сфері праці та відпочинку, соціальному забезпеченні, у тому числі й у соціальному страхуванні, освіті);
- **за суб'єктами** (загальні та спеціальні, що встановлюються щодо певних суб'єктів – дітей, жінок, сімей, деяких працівників: моряків, шахтарів, працівників сільського господарства, сфери торгівлі та ін.).

Існування якісної системи соціальних стандартів і гарантій їх реалізації є ознакою ефективної соціальної політики, яка має передбачати не тільки закріплення їх у своїх нормативно-правових актах, але й виконання, реалізацію на практиці. Соціальні стандарти є визначальними для державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також для формування фінансових ресурсів, які спрямовуються на їх реалізацію.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть функції та завдання Міжнародної організації праці.
2. Яка місія МОП в Україні?
3. У чому полягає заслуга Дж. Кейнса у вирішенні питань соціального захисту?
4. Які причини появи національних систем соціального захисту населення у країнах Європи?
5. Які причини уніфікації соціального законодавства в країнах ЄС?
6. Які основні положення містить Договір про заснування Європейського Співтовариства щодо соціального захисту на території країн – членів ЄС?
7. У чому економічна сутність Міжнародних соціальних стандартів?
8. Чи потрібно в суспільстві встановлювати соціальні стандарти?

9. Яка мета встановлення державних соціальних стандартів і нормативів?
10. За якими критеріями робиться класифікація соціальних нормативів?
11. Як поділяється система міжнародних соціальних стандартів?
12. Які основні особливості національних систем соціального захисту населення в європейських країнах?

Рекомендована література

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : міжнародний документ від 10.12.1948 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Європейський кодекс соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets048.htm>
3. О минимальных нормах социального обеспечения [Электронный ресурс] : Конвенция № 102 МОТ. – Режим доступа : <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/conv102.htm>
4. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского Союза / Антропов В. В. – М. : Экономика, 2006. – 271 с.
5. Баранник Л. Б. Фінансові схеми соціального забезпечення інвалідів: досвід зарубіжних країн / Л. Б. Баранник // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 3. – С. 3–14.
6. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія / Л. Б. Баранник. – Д. : ДДФА, 2012. – 496 с.
7. Баранник Л. Б. Загальносвітові тенденції фінансового забезпечення соціального захисту населення / Л. Б. Баранник // Економічний вісник Національного гірничого ун-ту. – 2014. – № 3. – С. 97–108.
8. Баранник Л. Б. Фінансування пенсійного забезпечення як глобальна проблема сучасності / Л. Б. Баранник // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». – 2014. – Вип. 27. – С. 56–61.
9. Баранник Л. Б. Новые параметры социальных проблем в XXI веке Економічний вісник університету. – 2015. – Вип. 25/1. – С. 78–84.
10. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Борецька Н. П. – Донецьк : Янтар, 2001. – 352 с.
11. Міжнародні соціальні стандарти : навч. посібн. Електр. вид. / авт.: А. М. Юшко, Н. М. Швець та ін. ; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 121 с.
12. Савич М. В. Особенности функционирования механизма социальной политики ЕС на современном этапе [Электронный ресурс] / М. В. Савич // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 2. – Режим доступа : http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=627&Itemid=54
13. Флорескул Л. Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави / Л. Н. Флорескул // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 34–45.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Структура системи соціального захисту населення України за організаційно-правовими формами

Складові частини фінансового механізму системи соціального захисту населення

Доходи та витрати населення України за 2016 рік (попередні дані)

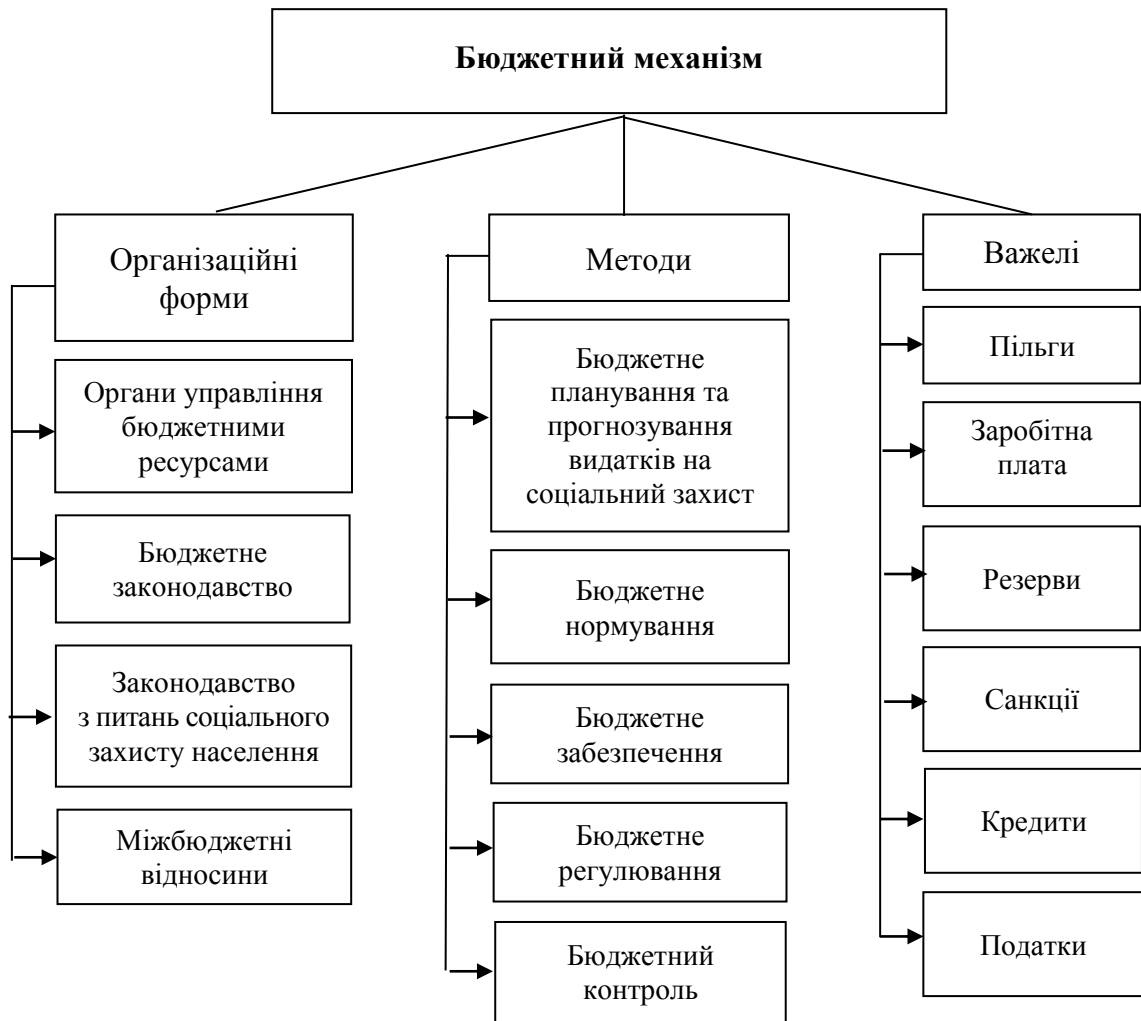
Показник	I квартал		II квартал		III квартал		IV квартал		Рік	
	млн грн	у % до I кварталу 2015 р.	млн грн	у % до II кварталу 2015 р.	млн грн	у % до III кварталу 2015 р.	млн грн	у % до IV кварталу 2015 р.	млн грн	у % до 2015 р.
Доходи – всього	407 875	114,1	476 237	115,7	534 229	118,8	584 042	113,0	2 002 383	115,4
у тому числі:										
заробітна плата	184 718	126,5	209 141	123,4	215 014	125,4	228 377	120,1	837 250	123,7
прибуток та змішаний дохід	59 961	116,4	72 087	110,0	126 903	110,4	104 947	114,7	363 898	112,5
доходи від власності (одержані)	17 234	96,7	15 695	85,4	20 486	126,2	28 653	103,8	82 068	102,5
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	145 962	102,7	179 314	113,3	171 826	116,7	222 065	106,9	719 167	109,7
у тому числі:										
– соціальні допомоги	69 063	86,1	87 153	106,9	86 518	107,3	97 839	97,6	340 573	99,4
– інші одержані поточні трансферти	16 849	124,2	21 891	120,0	26 572	128,5	26 407	111,8	91 719	120,5
– соціальні трансферти в натурі	60 050	124,1	70 270	120,1	58 736	127,9	97 819	116,7	286 875	121,2
Витрати та заощадження – всього	407 875	114,1	476 237	115,7	534 229	118,8	584 042	113,0	2 002 383	115,4
у тому числі:										
– придбання товарів та послуг	402 186	125,8	426 054	115,8	461 368	117,6	535 241	113,0	1 824 849	117,4

Закінчення додатка 3

– доходи від власності (сплачені)	5353	81,1	4977	82,0	4485	127,3	5535	232,0	20 350	109,5
– поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	38 471	117,2	42 696	116,2	45 101	117,4	49 316	115,8	175 584	116,6
у тому числі:										
– поточні податки на доходи, майно тощо	28 951	140,1	34 106	139,6	36 176	141,2	40 650	135,0	139 883	138,7
– внески на соціальне страхування	397	11,3	463	11,6	491	11,9	611	12,9	1962	12,0
– інші поточні трансферти	9123	105,7	8127	97,7	8434	97,7	8055	104,0	33 739	101,2
– нагородження нефінансових активів	–9067	x	–9447	x	13 146	108,2	–3770	x	–9138	x
– приріст фінансових активів	–29 068	x	11 957	215,5	10 129	308,4	–2280	x	–9262	x
Наявний дохід	304 001	112,8	358 294	115,4	425 907	117,7	431 372	111,1	1 519 574	114,2
Середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	2371,2	113,0	2796,4	115,8	3325,0	118,1	3369,6	111,6	2967,5	114,7
Реальний наявний дохід	x	86,2	x	106,8	x	109,0	x	99,0	x	100,3

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

** Джерело: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dvn_kv16_kv16_u.htm

Бюджетний механізм фінансування соціального захисту населення

**Норми користування комунальними послугами,
на які призначається субсидія**

Послуга	Норма
Користування житлом	13,65 м ² на кожну зареєстровану особу + 35,22 м ² на сім'ю
водопостачання та водовідведення	
постачання холодної води	2,4 м ³ на одну особу (за наявності центр. постачання гарячої води) 4 м ³ на одну особу (за відсутності центр. постачання гарячої води)
постачання гарячої води	1,6 м ³ на одну особу
водовідведення	4 м ³ на одну особу
вивезення побутових відходів	
твердих	0,4167 м ³ на 1 м ² на одну особу на місяць
рідких	4 м ³ на одне домогосподарювання на місяць
газопостачання	
на опалення в опалювальний період	5,5 м ³ на 1 м ² площі * коригуючий коефіцієнт: 0,982 – в 1-2 поверхові будівлі; 0,573 – 3 і більше поверхів
на газову плиту (приготування їжі)	4,4 м ³ на одну особу
на газову плиту (приготування їжі і підігрів води)	7,1 м ³ на одну особу
на газову плиту і водонагрівач	14 м ³ на одну особу
електропостачання	
на опалення в опалювальний період	65 кВт год на 1 м ² площі * коригуючий коефіцієнт: 0,982 – 1-2 поверхові будівлі; 0,573 - 3 і більше поверхів
у будинках, обладнаних стаціонарними електроплитами	130 кВт год на сім'ю з однієї особи + 30 кВт год на іншого члена сім'ї (за наявності центрального постачання гарячої води) 150 кВт год на сім'ю з однієї особи + 30 кВт год на іншого члена сім'ї (за відсутності центрального постачання гарячої води)
у будинках, не обладнаних стаціонарними електроплитами	90 кВт год на сім'ю з однієї особи + 30 кВт год на іншого члена сім'ї (за наявності центрального постачання гарячої води) 120 кВт год на сім'ю з однієї особи + 30кВт год на іншого члена сім'ї (за відсутності центрального постачання гарячої води)
теплопостачання	
У разі використання теплової енергії для централізованого опалення абонентами, житлові будинки яких обладнані будинковими та/або квартирними приладами обліку	0,0548 Гкал на 1 м ² опалюваної площі на місяць в опалювальний період * коригуючий коефіцієнт: 0,573 – 1–4 поверхові будівлі; 0,386 – 5 і більше поверхів.

Перелік пільгових категорій громадян

№ з/п	Категорія громадян, які мають пільги	Перелік законів України та інших нормативно-правових актів, якими передбачено пільги	
		Назва закону, дата	Стаття, пункт
1	2	3	4
1	Інваліди війни	ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ	ст. 13, п. 10
2	Учасники бойових дій	– // –	ст. 12, п. 19
3	Учасники війни	– // –	ст. 14, п. 18
4	Особи, на яких поширюється чинність ЗУ «Про статус ветеранів війни...»	– // –	ст. 15, п. 20
5	Герої Радянського Союзу	– // –	ст. 16, п. 7, 12
6	Повні кавалери ордена Слави 3 ступенів	ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ; декрет КМУ «Про пільги Героям Радянського Союзу і повним кавалерам ордена Слави» від 23.04.1993 р. № 37-93	ст. 5, п. 1.6
7	Герої Соціалістичної Праці	ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ; ЗУ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 р. № 3721-ХІІ	ст. 9, п. 7, 12
8	Повні кавалери ордена Трудової Слави	ЗУ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 р. № 3721-ХІІ	ст. 9, п. 7, 12
9	Особи, нагороджені чотирма і більше медалями «За відвагу»	ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ	ст. 16, п. 7, 12
10	Інваліди I і II груп (праці, загального захворювання, дитинства)	ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ	ст. 35, ч. 2

Продовження додатка 6

1	2	3	4
11	Громадяни, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до її категорії	ЗУ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 р. № 796-ХІІ	
12	Громадяни, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до 2-ї категорії	– // –	ст. 21, п. 1, 5
13	Дружина (чоловік) померлого громадянина, віднесеного до категорії 1, або опікун (на час опікунства) дітей померлого	– // –	ст. 20, ч. 2
13а	Дружина (чоловік) померлого громадянина, віднесеного до категорії 2 або опікун (на час опікунства) дітей померлого	– // –	ст. 21, ч. 2
13б	Дружина (чоловік) померлого громадянина, з числа учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, віднесеного до категорії 3, смерть якого пов'язана з Чорнобильською катастрофою, або опікун (на час опікунства) дітей померлого громадянина	– // –	ст. 22, ч. 2
14	Сім'ям, що мають дитину-інваліда, якій встановлено пов'язану з Чорнобильською катастрофою інвалідність, за умови, що дитина проживає разом з сім'єю	– // –	ст. 30, ч. 3, п. 8, 9
15	Судді	ЗУ «Про статус суддів» від 15.12.1992 р. № 2863-ХІІ	ст. 44, ч. 8, 9
16	Військовослужбовці Управління державної охорони України, крім військовослужбовців строкової служби	ЗУ «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР	ст. 20
17	Працівники галузі зв'язку мережі загального користування, які пропрацювали в галузі зв'язку не менше 25 років. Працівники, які працюють або вийшли на пенсію з Мінзв'язку (Держкомзв'язку), маючи безперервний стаж роботи не менше 10 років	ЗУ «Про зв'язок» від 16.05.1995 р. № 160/95-ВР Правила користування місцевим телефонним зв'язком Постанова КМУ від 22.04.1997 р. № 385	ст. 14, п. 69, 19
18	Державні службовці, які займають посади I–IV категорії	ЗУ «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ	ст. 36

Продовження додатка 6

1	2	3	4
19	Прокурори	ЗУ «Про прокуратуру» від 01.11.1991 р. № 1789-ХІІ Указ Президента України «Про заходи щодо підвищення соціального захисту працівників органів прокуратури» від 02.06.1995 р. № 414/95	ст. 49, ч. 4
19а	Слідчі прокуратури	ЗУ «Про прокуратуру» від 01.11.1991 р. № 1789-ХІІ	ст. 49, ч. 4
20	Реабілітовані особи, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами	ЗУ «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17.04.91 р. № 962-ХІІ	ст. 6
21	Співробітники спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України	Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного військового, фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України : Постанова ВРУ від 16.12.1993 р. № 3720-ХІІ	п. 4.2.1
22	Співробітники спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю служби безпеки	Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного, військово-фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів служби безпеки України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю : Постанова ВРУ від 12.10.1994 р. № 199/94-ВР	п. 3.7
23	Державні виконавці	ЗУ «Про державну виконавчу службу» від 24.03.1998 р. № 202/98-ВР	ст. 15
24	Офіцери військ Цивільної оборони України	ЗУ «Про війська Цивільної оборони України» від 24.03.1999 р. № 556-ХІV	ст. 20

Закінчення додатка 6

1	2	3	4
25	Рятувальники державних професійних аварійно-рятувальних служб	ЗУ «Про аварійно-рятувальні служби» від 14.12.1999 р. № 1281-XIV	ст. 27
26	Самотні громадяни похилого віку	ЗУ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 р. № 3721-XII	ст. 43
27	Головні державні санітарні лікарі, їх заступники, інші посадові особи державної санепідемслужби	ЗУ «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4004-XII	ст. 38, ч. 5
28	Ветеранські організації	ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-XII	ст. 20
29	Ветерани військової служби	ЗУ «Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний захист» від 24.03.1998 р. № 203/98-ВР	ст. 6, п. 6
	Ветерани органів внутрішніх справ		

Розміри надбавок, підвищень та інших виплат, які встановлюються до пенсій, розмір яких розраховується за прожитковим мінімумом для працездатних осіб у 2017 р.

Виплати	Розмір виплати у відсотках до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, %	Розмір (у гривнях)		
		з 01.01.2017	з 01.05.2017	з 01.12.2017
1	2	3	4	5
1. Мінімальний розмір пенсії за віком	100	1247	1312	1373
Мінімальна пенсійна виплата (за наявності необхідного стажу, якщо щомісячний розмір пенсійних виплат не досягає прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність, таким особам надається щомісячна державна адресна допомога у сумі, що не вистачає до зазначеного прожиткового мінімуму)	100	1247	1312	1373
2. Мінімальна пенсійна виплата у разі втрати годувальника				
на одного утриманця	100	1247	1312	1373
на двох утриманців	120	1496,40	1574,4	1647,6
на трьох утриманців	150	1870,50	1968	2059,5
3. Мінімальні розміри пенсій по інвалідності постраждалим від Чорнобильської катастрофи				
Особам, віднесеним до категорії I:				
з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС:				
інвалідам I групи	180	2244,6	2361,6	2471,4
інвалідам II групи	160	1995,20	2099,2	2196,80
інвалідам III групи	145	1808,15	1902,4	1990,85

Продовження додатка 7

1	2	3	4	5
для інших інвалідів, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою:				
інвалідам I групи	150	1870,50	1968	2059,5
інвалідам II групи	125	1558,75	1640	1716,25
інвалідам III групи	110	1371,70	1443,2	1510,3
дітям-інвалідам	100	1247,00	1312	1373
Мінімальні пенсійні виплати для інвалідів – учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС				
Особам, віднесеним до категорії I:				
інвалідам I групи	285	3553,95	3739,20	3913,05
інвалідам II групи	255	3179,85	3345,6	3501,15
інвалідам III групи	225	2805,75	2952	3089,25
4. Мінімальні пенсійні виплати інвалідам війни та учасникам бойових дій				
– Інваліди ВВВ I групи	285	3553,95	3739,20	3913,05
– Інвалід війни II і III групи з числа учасників бойових дій у період ВВВ 1941–1945 років та війни 1945 року з імпералістичною Японією та учасники бойових дій у період ВВВ 1941–1945 років та війни 1945 року з імпералістичною Японією, яким виповнилося 85 років і більше	285	3553,95	3739,20	3913,05
Інваліди ВВВ II групи	255			
Інваліди ВВВ III групи	225			
Учасник бойових дій	165			
5. Мінімальна пенсійна виплата шахтарям				
Мінімальний розмір пенсії	300	3741	3936	4119

6. Додаткова пенсія до пенсій особам, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС:									
Особам, віднесеним до категорії I:									
інвалідам I групи	50	474,50	474,50	474,50	474,50	Якщо розмір пенсії менший мінімального розміру пенсії на дату звернення за додатковою пенсією вона є складовою мінімальної пенсії		Якщо особа має необхідний стаж (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі додаткова пенсія призначається понад розмір мінімальної пенсії	
						379,60	379,60	379,60	284,70
інвалідам II групи	40	379,60	379,60	379,60	379,60				
інвалідам III групи	30	284,70	284,70	284,70	284,70				
для інших інвалідів, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою:									
інвалідам I групи	36	341,64	341,64	341,64	341,64				
інвалідам II групи	24	227,76	227,76	227,76	227,76				
інвалідам III групи	18	170,82	170,82	170,82	170,82				
особам, віднесеним до категорій 2–4									
особам, віднесеним до категорії 2	18	170,82	170,82	170,82	170,82				
особам, віднесеним до категорії 3	12	113,88	113,88	113,88	113,88				
особам, віднесеним до категорії 4	6	56,94	56,94	56,94	56,94				
дітям-інвалідам, а також хворим внаслідок Чорнобильської катастрофи на променево хворобу	18	170,82	170,82	170,82	170,82				
7. Підвищення та надбавки до пенсій згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»									
учасникам бойових дій	25	311,75	328	343,25	343,25				
							Якщо розмір пенсії менший мінімального розміру пенсії на дату звернення		Якщо особа має необхідний стаж (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії

Продовження додатка 7

учасникам бойових дій у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років та війни 1945 року з імпералістичною Японією, яким виповнилося 85 років і більше, надаються пільги, передбачені ст. 13 цього Закону для інвалідів війни I групи	50	623,5	656	686,5	за підвищенням/надбавкою вона є складовою мінімальної пенсії	в мінімальному розмірі підвищення/надбавка призначається понад розмір мінімальної пенсії
	Інвалідам війни:					
	I групи	50	623,5	656	686,5	Якщо розмір пенсії менший мінімального розміру пенсії на дату звернення за підвищенням/надбавкою вона є складовою мінімальної пенсії
II групи	40	498,80	524,8	549,2		
III групи	30	374,10	393,6	411,9		
інвалідам війни II і III груп з числа учасників бойових дій у період ВВВ 1941–1945 рр. та війни 1945 р. з імпералістичною Японією, яким виповнилося 85 років і більше, надаються пільги, передбачені цією статтею для інвалідів війни I групи	50	623,5	656	686,5		Отримувачі пенсій по інвалідності та втрапі годувальника та пенсії за віком/вигулою років, які не мають необхідного стажу (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі, підвищення/надбавка може бути як складова мінімальної пенсії розмір мінімальної пенсії
учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього СРСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки ВВВ	20	249,40	262,4	274,60		
іншим учасникам війни	15	187,05	196,80	205,95		

Продовження додатка 7

членам сімей осіб, зазначених у п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге	42	523,74	551,04	576,66	Якщо розмір пенсії менший мінімального розміру пенсії на дату звернення за підвищенням/надбавкою вона є складовою мінімальної пенсії	Якщо особа має необхідний стаж (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі підвищення/надбавка призначається
	12	149,64	157,44	164,76		понад розмір мінімальної пенсії. Отримувачі пенсії по інвалідності та втраці годувальника та пенсії за віком/вигулою років, які не мають необхідного стажу(20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі підвищення/надбавка може бути як складова мінімальної пенсії
	70	872,90	918,4	961,1		
8. Сім'ям шахтарів						
доплата на одного утриманця до пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок травми чи профзахворювання	100	1247	1312	1373		
9. Дітям війни						
підвищення до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії	7	66,43	66,43	66,43		

Продовження додатка 7

10. Жертвам нацистських переслідувань						
колишнім неповнолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 18 років) в'язням концтраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, створених фашистською Німеччиною та її союзниками в період Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни, а також дітям, які народилися у зазначених місцях примусового тримання їх батьків	25	311,75	328	343,25	Якщо розмір пенсії менший мінімального розміру пенсії на дату звернення за підвищенням/надбавкою вона є складовою мінімальної пенсії	Якщо особа має необхідний стаж (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі підвищення/надбавка призначається понад розмір мінімальної пенсії. Отримувачі пенсій по інвалідності та втраті годувальника та пенсії за віком/вислугою років, які не мають необхідного стажу (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі підвищення/ надбавка може бути як складова мінімальної пенсії
колишнім малолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 14 років) в'язням концтраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання, визнаним інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин:				343,25		
I групи	50	623,5	656	686,5		
II групи	40	498,80	524,8	549,2		
III групи	30	374,10	393,6	411,9		
колишнім в'язням концтаборів, гетто, інших місць примусового тримання	15	187,05	196,80	205,95		
колишнім в'язням концтаборів, гетто, інших місць примусового тримання, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни	20	249,40	262,4	274,60		

Продовження додатка 7

дружинам (чоловікам) померлих інвалідів, зазначених у ст. 62 Закону, які не одружилися вдруге	25	311,75	328	343,25		
дружинам (чоловікам) померлих інших жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя інвалідами, які не одружилися вдруге	10	124,7	131,2	137,3		
11. Особам, які мають статус Почесного донора України						
надбавка до пенсії	10% прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць	154,4	162,4	170	Якщо розмір пенсії менший мінімального розміру пенсії на дату звернення за надбавкою вона є складовою мінімальної пенсії	Якщо особа має необхідний стаж (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі надбавка призначається понад розмір мінімальної пенсії. Отримувачі пенсій по інвалідності та втраті годувальника та пенсії за віком/вислугою років, які не мають необхідного стажу (20/25, 30/35 років) для призначення пенсії в мінімальному розмірі підвищення/надбавка може бути як складова мінімальної пенсії

12. Розміри пенсій особам, які мають особливі заслуги перед Україною (надбавки і підвищення нараховуються понад розмір мінімальної пенсії)				
Героям України, Героям Радянського Союзу, Героям Соціалістичної Праці, особам, нагородженим орденом Леніна, орденом Слави трьох ступенів, орденом Трудової Слави трьох ступенів, чотирма і більше медалями «За відвагу», чотирма і більше орденами України та колишнього Союзу РСР, повним кавалерам ордена «За службу Родині в Вооруженних Силах ССР», особам, відзначеним почесним званням України, колишніх СРСР та УРСР «народний»	35–40	436,45–498,80	459,20–524,8	480,55–549,20
ветеранам війни, нагородженим за бойові дії орденом, медаллю «За відвагу» або медаллю Ушакова, незалежно від часу нагородження	25–35	311,75–436,45	328–459,20	343,25–480,55
видатним спортсменам – переможцям Олімпійських та Параолімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіонам і рекордсменам світу та Європи	25–35	311,75–436,45	328–459,20	343,25–480,55
космонавтам, які здійснили політ у космос, членам льотно-випробувальних екіпажів літаків	25–35	311,75–436,45	328–459,20	343,25–480,55
народним депутатам України, депутатам колишніх Союзу РСР та Української РСР, членам Кабінету Міністрів України та Уряду колишньої УРСР	20–25	249,40–311,75	262,4–328	274,6–343,25
особам, відзначеним почесним званням України, колишніх Союзу РСР та Української РСР «заслужений», почесним званням України «Мати-героїня», державними преміями України, колишніх Союзу РСР та Української РСР, нагородженим одним із орденів України або колишнього Союзу РСР, Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР або Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, а також особам, яким до 1 січня 1992 р. було встановлено персональні пенсії союзного чи республіканського значення	20–25	249,40–311,75	262,4–328	274,6–343,25
депутатам – всього чотирьох і більше скликань Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, районних, районних у містах, міських рад міст обласного значення в Україні та в колишній УРСР	20–25	249,40–311,75	262,4–328	274,6–343,25
матерям, які народили п'ятеро і більше дітей та виховали їх до шестирічного віку. Якщо у разі смерті матері або позбавлення її батьківських прав виховання дітей до зазначеного віку здійснювалося батьком, право на пенсію за особливі заслуги надається батьку. При цьому враховуються діти, усиновлені в установленому законом порядку	35–40	436,45–498,80	459,20–524,8	480,55–549,20

*У разі підвищення прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, відповідно підвищуватиметься розмір мінімальної пенсії та зазначених вище пенсійних виплат

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Б

Багатодітна сім'я – 79
Беверідж У. – 9, 34
Бідність – 26, 42, 45, 48–50, 210
Бісмарк О. – 34, 212

В

Ветеран війни – 158–167
Ветеран праці – 151–157

Г

Герой праці – 185–187
Герой колишнього СРСР – 185–187
Герой України – 185–187
Громадська сила – 67–69
Громадянин похилого віку – 151–157

Д

Державні гарантії – 41, 50–54, 169–182
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – 80–81, 110–116
Державне утримання – 75, 84–93, 113–118, 120–123, 150–151, 165–168, 174, 176, 177
Допомога на догляд – 118–124
Допомога на поховання – 42, 120, 125, 151
Державна допомога – 110
Дитина – 71
Дитина–інвалід – 144
Дитина-сирота – 85
Дитячі будинки сімейного типу – 80, 86, 88, 90–93

І

Інвалід – 143
Інвалід з дитинства – 144
Індексція – 50

Є

Європейська соціальна хартія – 217

Ж

Жертви нацистських переслідувань – 169
Жертви політичних репресій – 178

К

Критерій бідності – 49
Конвенція – 217

М

Малозабезпечена сім'я – 110
Мати-героїня – 78
Межа малозабезпеченості – 48
Міністерство праці та соціальної політики – 60
Молодь – 94
МОП – 210

Н

Надбавка на догляд – 146
Неповнолітні – 94
Норматив соціальний – 38

О

Особи із числа дітей-сиріт – 85

П

Пільги – 45
Пільгове оподаткування – 41
Пенсія – 45
Постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи – 191
Потерпілі від Чорнобильської катастрофи – 191
Прожитковий мінімум – 42
Прожитковий мінімум для сім'ї – 71

Р

Реабілітація жертв нацистських переслідувань – 169
Реабілітація жертв політичних репресій – 178
Реабілітація інвалідів – 143
Ризик соціальний – 12

С

Сім'я з дитиною – 71
Середньомісячний сукупний дохід сім'ї – 72
Соціальні гарантії – 41
Соціальна допомога – 110
Соціальне забезпечення – 9–19
Соціальне становлення молоді – 94
Соціальний захист населення – 8, 66, 212
Соціальна податкова пільга – 45
Соціальна політика – 29
Стандарти соціальні – 38
Субсидія – 132

У

Учасник бойових дій – 158
Учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС – 191

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Порядок призначення та виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства юстиції. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/9908>

3. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд [Електронний ресурс] : Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF>

4. Порядок проведення індексації грошових доходів населення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1078.

5. Про біженців [Електронний ресурс] : Закон України від 21 червня 2001 р. № 2557-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2557-14>

6. Про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [Електронний ресурс] : Закон України від 24 грудня 2008 р. № 796. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1768-14VI>

7. Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2009 р. № 59. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=59-2009-%EF>

8. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI (редакція від 02.11.2016 р.).

9. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>

10. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 4 квітня 2000 р. № 2017-III.

11. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-12 (редакція від 08.06.2016 р.).

12. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям [Електронний ресурс] : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1768-14>

13. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам [Електронний ресурс] : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1727-15>

14. Про індексацію грошових доходів населення [Електронний ресурс] : Закон України від 3 липня 1991 р. № 1282-XII. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/ed_2008_05_22/T128200.html

15. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : Закон України від 5 жовтня 2006 р. № 230-V (зі змінами і доповненнями, редакція 16.04.2009 р.). – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T052342.html

16. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423 (редакція від 18.08.2016 р.).

17. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 № 280 (редакція від 19.05.2017 р.).

18. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 № 1751. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1751-2001-%EF>

19. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» у 2007 році (строк дії якої продовжено на 2008 рік) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 81. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.94.0>

20. Про затвердження типових структур і штатів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : наказ Мінсоцполітики від 29.06.2016 р. № 709

21. Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей [Електронний ресурс] : Указ Президента від 05.05.2008 № 411/2008. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=411%2F2008>

22. Про межу малозабезпеченості [Електронний ресурс] : Закон України від 4 жовтня 1994 р. № 190/94-ВР. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190/94-вр>

23. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

24. Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2000 р. № 1192 (зі змінами і доповненнями).

25. Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива у разі надання житлової субсидії [Електронний ресурс] : Постанова Ка-

бінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. № 1156. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1156-98-%D0%BF>

26. Про основи соціального захисту бездомних громадян та без притульних дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 2 червня 2005 р. № 2623-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2623-15>

27. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>

28. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 226. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP940226.html

29. Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) і проживають у сім'ях опікунів (піклувальників), за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2007 р. № 605. – Режим доступу : <http://www.ditu.gov.ua/minister/1826>

30. Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) або у відповідних закладах, за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р. № 956. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP060956.html

31. Про продовження у 2008 році проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2008 р. № 199. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=199-2008>

32. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 р. № 996-XIV.

33. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лютого 1993 р. № 2998-XII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

34. Резолюція МОП «Про соціальне забезпечення» // Соціальна політика. – Лютий 2009. – С. 64–66.

35. Структура Мінсоцполітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/content/struktura-centralnogo-aparatu-ministerstva.html>

36. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского Союза : монографія / В. В. Антропов. – М. : Экономика, 2006. – 271 с.

37. Базилюк А. В. Соціальний захист населення : монографія / А. В. Базилюк. – К. : Знання, 1992. – 132 с.

38. Баранник Л. Б. Соціальна політика: від наукового поняття до сучасного феномена / Л. Б. Баранник // Філософія. Культура. Життя. – 2006. – Вип. 26. – С. 5.

39. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія / Л. Б. Баранник. – Дніпропетровськ : ДДФА. 2012. – 496 с.

40. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посібн. / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.

41. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми : монографія / Н. П. Борецька. – Донецьк : Янтар, 2001. – 352 с.

42. Дакал А. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмана у справах дітей / А. Дакал // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2012. – Вип. 4. – С. 211–219.

43. Дема Д. І. Державне регулювання соціального захисту населення в країнах з ринковою економікою / Д. І. Дема // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 59–62.

44. Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163) від 03.05.1996 р. [Електронний ресурс] : ратифікована із заявами Законом України № 137-V від 14.09.2006 р.. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

45. Кір'ян Т. Прожитковий мінімум – соціальний стандарт рівня життя / Т. Кір'ян, М. Шаповал // Соціальний захист. – 2001. – № 10. – С. 57–60.

46. Кір'ян Т. Світовий досвід застосування соціальних стандартів / Т. Кір'ян, М. Шаповал, В. Вітер // Соціальний захист. – 1999. – № 3. – С. 66–73.

47. Клівіденко Л. М. Соціальний захист населення та шляхи подолання бідності в Україні / Л. М. Клівіденко // Вісник КНТЕУ. – 2004. – № 3. – С. 41–49.

48. Лібанова Е. М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки / Е. М. Лібанова // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 34–41.

49. Методика комплексної оцінки бідності. Порядок розрахунку показників для оцінки бідності за різними критеріями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12>

50. Міжнародні соціальні стандарти : навчальний посібник. Електр. вид. / авт.: А. М. Юшко, Н. М. Швець ; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 121 с.

51. Олефір. О. Фінансування системи соціальних гарантій у контексті забезпечення суспільного добробуту / О. Олефір // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 4. – С. 76–80.

52. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України / Ю. Павленко // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 6. – С. 30–36.

53. Про зміни розмірів соціальних виплат в 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernivtsy.eu/portal/4/pro-zminy-rozmiriv-sotsialnyh-vyplat-v-2017-rotsi-93802.html>

54. Савич М. В. Особенности функционирования механизма социальной политики ЕС на современном этапе [Электронный ресурс] / М. В. Савич // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 2. – Режим доступа : http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=627&Itemid=54

55. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» : схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

56. Стратегія подолання бідності : затв. Указом Президента України від 15.09.2001 р. № 637/2001 // Соціальний захист. – 2001. – № 9. – С. 4–11.

57. Флорескул Л. Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави / Л. Н. Флорескул // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 34–45.

58. Шевчук П. І. Соціальна політика : навч. посібн. / П. І. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – 400 с.

59. Щекин Г. Социальное управление как система [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ptpu.ru/archive.htm>

60. Юрченко Ю. Д. Соціальний захист населення як об'єкт соціального управління / Ю. Д. Юрченко // Збірник наук. праць НАДУ. – 2005. – Вип. 1. – С. 470–478.

61. Юрченко Ю. Д. Соціально-правова держава та її соціальна політика / Ю. Д. Юрченко // Управління сучасним містом. – 2005. – № 1. – С. 68–74.

62. Юрченко Ю. Д. Управлінська діяльність в сфері соціального захисту населення [Електронний ресурс] / Ю. Д. Юрченко // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 2. – Режим доступа : <http://www.nbuu.gov.ua>

63. Ягодка А. Соціальна інфраструктура і політика : навч. посібн. / А. Ягодка. – К. : КНЕУ, 2000. – 212 с.

64. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навч. посібн. / І. С. Ярошенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Лілія Борисівна БАРАННИК

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ГРОМАДЯН

Навчальний посібник

Видання 2-ге, доповнене і перероблене

Баранник Л. Б.

Б 24 Соціальний захист громадян : навчальний посібник / Л. Б. Баранник. – Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. – 246 с.

Навчальний посібник спрямований на реалізацію нової концепції економічного навчання в сучасних умовах, відповідає встановленим вимогам, зокрема змісту навчальної програми дисципліни. У посібнику розглянуто складники системи соціального захисту населення, як-от соціальна допомога і соціальне забезпечення громадян України, надано детальну інформацію щодо кожного виду соціального захисту.

Для студентів, аспірантів, викладачів економічних дисциплін і фахівців, які професійно займаються діяльністю у сфері державного управління та соціального захисту населення.

Редактори: *Т. П. Дерев'янка, Л. І. Малигіна, І. В. Орищій, О. О. Смирнова, А. П. Самойленко, В. В. Малашевич*
Верстка: *О. О. Іщенко, Т. Г. Пунтус*
Дизайн обкладинки: *Т. Г. Пунтус*

Підписано до друку 29.06.2017.
Ум. друк. арк. 15,38.
Замовлення № 970.

Формат 60×84 1/16.
Облік.-вид. арк. 13,67.

Папір офсетний.
Тираж 100 прим.

Дніпро: Університет митної справи та фінансів
(свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 5022 від 14.12.2015 р.)
49000, м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4